

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Kristoffer Karlsson

Avgörande av brottmål i den tilltalades utevaro
– sett utifrån bl.a. en redogörelse av
straffprocessens funktioner

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Christoffer Wong

Termin: HT 2017 period 1

Innehållsförteckning

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1. INLEDNING	4
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Syfte och frågeställningar.....	4
1.3 Avgränsningar.....	5
1.4 Perspektiv.....	5
1.5 Metod och material.....	7
1.6 Forskningsläge.....	8
1.7 Disposition.....	9
2. STRAFFPROCESSENS SAMHÄLLSFUNKTIONER	11
2.1 Allmänna utgångspunkter.....	11
2.2 Sanningssökande.....	12
2.3 Handlingsdirigering och brottsbekämpning.....	14
2.4 Lindbloms uppfattning: differentierat funktionstänkande.....	17
2.5 Brottsbekämpningsmodellen och rättssäkerhetsmodellen.....	18
2.5.1 Brottsbekämpningsmodellen.....	18
2.5.2 Rättssäkerhetsmodellen.....	19
2.6 Kommentarer.....	20
3. FÖRFARANDET SOM EJ LEDER TILL HUVUDFÖRHANDLING	23
3.1 Rättssäkerhets- och effektivitetsaspekter.....	23
3.2 Strafföreläggande.....	24
3.3 Avgörande av brottmål på handlingarna.....	26
3.4 Kommentarer.....	27
4. GRUNDLÄGGANDE DRAG I STRAFFPROCESSFÖRFARANDET	29
4.1 Svensk rätt: akusatorisk process med inkvisitoriska drag.....	29
4.2 Några grundläggande processprinciper.....	30
5. AVGÖRANDE AV BROTTMÅL I DEN TILLTALADES UTEVARO	33
5.1 Den rättsliga regleringen i RB.....	33
5.1.1 Huvudregeln om närvaroplikt vid domstolskallelsen.....	33
5.1.2 Grundläggande förutsättningar i utevaro-regeln.....	34
5.2 Europakonventionens betydelse.....	37
5.3 Oskuldspresumtions-direktivet.....	38

6. REKVISITET TILLFREDSSTÄLLANDE UTREDNING	39
6.1 Kort bakgrund till det nuvarande regelverket.....	39
6.2 Vad innebär utredningsstandarden vid utevaror?.....	40
6.3 Utredningsunderlaget.....	42
6.4 Betydelsen av en robust utredning.....	43
6.5 Betydelsen av en försvarare.....	45
6.6 Utevarohandläggning när den tilltalade förnekar brott.....	45
6.7 Upptagning av muntlig bevisning vid utevaror.....	47
6.8 Utredning av påföljdsfrågan.....	48
6.9 Utevaroregelns tillämpning i praktiken.....	50
6.10 NJA 2009 s. 836.....	51
6.10.1 Rättsfallet.....	51
6.10.2 Diesens kommentar.....	53
7. BEVISRÄTTSLIGA ASPEKTER	54
7.1 Beviskravet.....	54
7.1.1 Positivt och negativt beviskrav.....	54
7.1.2 Är beviskravet lika högt i alla brottmål?.....	55
7.1.3 Beviskravet vid uppsåt.....	56
7.2 Allmänt om bevisvärdering.....	57
7.3 Hypotesmetoden.....	58
7.3.1 Prövning av alternativa hypoteser.....	58
7.3.2 Utredningsstandard och utredningskrav.....	59
7.4 Vad bör en utredning innehålla?.....	60
7.5 Negativ bevisverkan av uteblivande?.....	61
7.6 Betydelsen av den tilltalades passivitet i övrigt.....	62
7.7 Bevisvärdering av erkännanden.....	63
8. NÅGRA SÄRSKILDA PROBLEM VID UTEVAROHANDLÄGGNING	65
8.1 Utsagor i förundersökningsprotokoll och polisprotokoll.....	65
8.2 Vissa problem avseende fastställandet av uppsåt.....	67
9. GÅR DET ATT UTVIDGA MÖJLIGHETERNA TILL UTEVAROHANDLÄGGNING?	69
10. ANALYS OCH SLUTSATSER	72
10.1 Kan saken utredas tillfredsställande om den tilltalade inte är närvarande?.....	72
10.2 Utevarohandläggning och straffprocessens funktioner.....	74
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	77
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	84

Summary

The purpose of this essay is to examine the law of trial in the absence of the defendant in criminal cases (trial in absentia) and illuminate the complex of problems that can arise during processing. This is done by using the legal dogmatic method. A substantial part of the paper addresses the question of whether the court can investigate the case satisfactorily and carry out an appropriate evaluation of evidence if the defendant is not present at the main hearing. The necessary condition 'satisfactory investigation' can be found in Chapter 46 section 15 a § of the Swedish Code of Procedure (1942: 740) and means that the investigation does not need to be as extensive as when the defendant is present at the main hearing for the court to decide the case. This is mainly due to procedural economical reasons: if the court defer too many cases there will be an overload of cases. However, the necessary condition 'satisfactory investigation' is a difficult condition to assess and many aspects and problems need to be considered at the assesment of this. The importance of a robust investigation, the defendant's attitude against the accusation, the wealth of detail of the defendant's statement in the preliminary enquiry report, and the possible sentence are examples of factors that are important in this context.

Trial in absentia does not exist in a legal vacuum. Especially the beginning of the essay discusses the functions that the criminal procedure as a whole may have. The functions that are discussed are truth-seeking, crime control, and rule of law. A review of the sources of law about the potential functions indicates, among other things, that truth-seeking can hardly be a major function of the criminal procedure. Thus, to some extent, one can allow that the investigation is not fully comprehensive in cases where the defendant is absent. However, rule of law is regarded as very important in the criminal procedure in general and therefore there should be no excessive departure from the rule of law at trial in the absence of the defendant because the defendant is otherwise disproportionately punished by his absence.

Another issue that is dealt with to some extent in the paper is if there are other than investigation and evicence reasons why the defendant's presence may be needed in a major hearing. On the basis of in particular NJA 2009 p. 836, it may be noted that, in some cases, the defendant should be present before the court because he may have a legitimate claim at insight in the hearing and the opportunity to speak orally before the court.

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att redogöra för gällande rätt kring utevarohandläggning i brottmål samt närmare belysa den problematik som kan uppkomma vid handläggningen. Detta sker med hjälp av den rättsdogmatiska metoden. En stor del av uppsatsen riktar in sig på frågan om rätten kan utreda saken tillfredsställande samt utföra en ändamålsenlig bevisvärdering om den tilltalade inte är närvarande vid huvudförhandlingen. Rekvisitet tillfredsställande utredning återfinns i 46 kap. 15 a § rättegångsbalken (1942:740) och innebär bl.a. att utredningen inte behöver vara lika omfattande som vid närvaromål för att rätten ska kunna avgöra målet. Detta beror främst på processekonomiska skäl: om rätten skjuter upp för många mål blir målhanteringen för hög. Rekvisitet tillfredsställande utredning är dock ett svårtolkat rekvisit och flera aspekter och problem behöver beaktas i samband med bedömningen av detta. Betydelsen av en robust utredning, den tilltalades inställning, detaljrikedomen i den tilltalades förundersökningsutsaga och den tänkbara påföljden är exempel på faktorer som är betydelsefulla i sammanhanget.

Utevarohandläggning existerar samtidigt inte i ett rättsligt vakuum. I framförallt början av uppsatsen diskuteras därmed vilka funktioner straffprocessen som helhet kan tänkas ha. De funktioner som diskuteras är sanningssökande, brottsbekämpning och rättssäkerhet. En genomgång av det rättsliga materialet kring funktioner indikerar bl.a. att sanningssökande knappast kan vara en huvudfunktion för straffprocessens del. Därmed kan man i viss mån tillåta att utredningen inte är fullgod vid utevaromål. Rättssäkerhet betraktas däremot som mycket viktigt i straffprocessen generellt och därmed bör det inte ske alltför stora avsteg från rättssäkerheten i utevaromål eftersom den tilltalade annars straffas oproportionerligt hårt av ett uteblivande.

En annan frågeställning som i viss mån behandlas i uppsatsen är om det finns andra än utrednings- och bevismässiga skäl till varför den tilltalades närvaro kan behövas vid en huvudförhandling. Utifrån framförallt NJA 2009 s. 836 kan man konstatera att den tilltalade i vissa fall bör vara närvarande vid rätten eftersom han kan ha ett legitimt krav på egen insyn i förhandlingen och möjlighet att själv muntligen få föra fram sin sak inför rätten.

Förkortningar

Bet.	Utskottsbetänkande
Ds.	Departementsserien
EKMR	Europakonventionen
FUK	Förundersökningskungörelsen (1947:948)
HD	Högsta domstolen
JO	Justitieombudsmannen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Ett återkommande problem i straffprocessen är att ett stort antal huvudförhandlingar behöver ställas in därför att parter eller förhörspersoner inte dyker upp vid förhandlingstillfället. Detta är kostsamt och innebär att avgöranden måste skjutas upp, vilket kan försämra kvalitén på muntlig bevisning och medföra andra rättssäkerhetsproblem. Många gånger är det den tilltalades frånvaro som ger upphov till problematiken.¹ Det finns dock en möjlighet i svensk rätt att avgöra ett brottmål i den tilltalades utevaro. Förutsättningen är bl.a. att målet kan utredas tillfredsställande och att det inte är aktuellt att döma den tilltalade till en svårare påföljd än sex månaders fängelse om han skulle befinnas ansvarig för brottet. Detta scenario gäller såvida inte den tilltalade har avvikit för i sådant fall finns ingen bortre gräns för hur sträng påföljden kan bli.² Men hur rättssäkert är det att rätten avgör ett mål utan att den tilltalade är närvarande vid förhandlingen? Går det att avgöra ett sådant brottmål utan alltför stora felmarginaler och i vilka situationer i så fall? Denna uppsats kommer att behandla gällande rätt och problem kring utevarohandläggning och bl.a. försöka klargöra i vilka situationer detta kan tillåtas, särskilt mot bakgrund av straffprocessens funktioner.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att redogöra för gällande rätt kring utevarohandläggning i svensk domstol samt närmare belysa den problematik som kan uppkomma vid handläggningen. Detta syfte ska försöka besvaras genom följande frågeställningar:

- Hur förhåller sig utevarohandläggning till straffprocessens funktioner? Hur bör man tolka och tillämpa utevaro-regeln utifrån funktionerna?
- Varför är den tilltalades personliga närvaro vid huvudförhandlingen viktig? Kan rätten utreda saken tillfredsställande samt utföra en ändamålsenlig bevisvärdering om den tilltalade inte är närvarande?
- Finns det andra skäl än utrednings- och bevismässiga skäl till att eventuellt ställa krav på den tilltalades närvaro?³

1 SOU 2013:17 s. 544.

2 46 kap. 15 a § rättegångsbalken (1942:740).

3 Denna frågeställning är inte lika omfattande som övriga två.

1.3 Avgränsningar

I denna uppsats kommer jag huvudsakligen rikta in mig på utevarohandläggning vid tingsrättsförfarandet och alltså inte vid hovrätten. Det beror främst på utrymmesskäl, men även på att flertalet brott som döms i den tilltalades utevaro är förhållandevis lindriga och i regel enbart prövas en gång. Vidare ligger mitt främsta fokus på hur skuldfrågan ska bedömas av rätten även om påföljdsdelen också kan vara besvärlig och i viss mån kommer att behandlas. Ett alternativ till utevarohandläggning är förresten att rätten beslutar att hämta eller häkta den tilltalade för att försäkra sig om att den tilltalades närvaro behövs. Dessa regler kommer dock inte att behandlas ingående i uppsatsen eftersom denna uppsats inte handlar om tvångsmedel. Uppsatsen handlar heller inte om förhörspersoners frånvaro i största allmänhet. För tydlighetens skull är det alltså enbart den tilltalades frånvaro som kommer att behandlas i uppsatsen.

En misstänkt person som anklagas för brott har enligt Europakonventionen en rättighet att närvara vid sin egen rättegång och bli hörd. En fråga som har ställs är i vilken omfattning den tilltalade har möjlighet att avstå från denna rätt. Detta är en fråga som enbart kortfattat kommer att behandlas i denna uppsats. En slutlig avgränsning har med bevisrättsliga spörsmål att göra. Jag kommer att skriva en del om bevisrättsliga aspekter i uppsatsen, men det har inte funnits utrymme att t.ex. gå igenom enskilda bevisvärderingsteorier bortsett från hypotesmetoden. Ett sådant inkluderande hade komplicerat uppsatsens innehåll och vidare finns det de som menar att metoder såsom temametoden och värdeметoden inte har haft någon större praktiskt betydelse i domstolarna.⁴

1.4 Perspektiv

Denna uppsats har som perspektiv att för det första belysa utevarohandläggning utifrån vilka funktioner straffprocessen kan tänkas ha. Det handlar om att funktioner såsom sanningssökande, handlingsdirigering och rättssäkerhet i straffprocessen är aspekter som påverkar både utformningen och tolkningen av regelverket. För det andra har denna uppsats det närbesläktade perspektivet att särskilt belysa konflikten mellan rättssäkerhet och effektivitet som är framträdande inom ämnet. Med effektivitet avses här främst kostnadseffektivitet, men i viss mån även rättseffektivitet eftersom dessa två begrepp är så tätt sammanbundna med varandra. Det ser man om man ställer det generella begreppet effektivitet mot just rättssäkerhet. Det kan å en sidan vara kostnadseffektivt att avgöra ett mål i den tilltalades utevaro i stället för att kalla honom på nytt eller hämta honom, samtidigt som eventuella målsägande och vittnen slipper att infinna sig igen. I samma veva kan domstolen

⁴ Se t.ex. Diesen 1996/97 s. 534; Felaktigt dömda 2006, s. 63-64.

säkerställa en snabbare reaktion mot ett brott (rättseffektivitet) samtidigt som åklagaren och domstolen kan ägna tid åt att utreda andra brott (rättseffektivitet och kostnadseffektivitet). Å andra sidan ökar kanske risken att avgörandet inte blir korrekt om det inte går att ställa frågor till den tilltalande eller låta denne bemöta bevisning som tas upp i rätten (försämrad rättssäkerhet).

Utöver min syn på saken kan det vara värt att kortfattat gå igenom hur begreppen rättssäkerhet och effektivitet har uppfattats i de juridiska källorna. Om vi börjar med rättssäkerhet så kan detta begrepp beskrivas på olika sätt, men i grunden handlar det om förutsebarhet och trygghet vad gäller offentlig maktutövning.⁵ Det finns de som sedan anlägger en materiell aspekt i begreppet rättssäkerhet utöver en formell sådan: beslut som innefattar myndighetsutövning ska vara förutsebara utifrån rättsnormerna och samtidigt etiskt godtagbara, dvs. att den enskildes rättigheter ska skyddas.⁶ För denna uppsats vidkommande utgår jag från en rättssäkerhetsdefinition som de flesta jurister torde hålla med om, nämligen att förutsebarheten ska främjas och att individen i vart fall ska skyddas mot godtycke, misstag och övergrepp från statsmaktens sida.⁷ Utifrån denna definition antyds att materiellt riktiga domar är viktiga och det är också möjligt att inkludera ett moment av strävan efter materiell sanning i rättssäkerhetsbegreppet.⁸ Som vi ska se i nästa kapitel är det dock tveksamt om sanningssökande är straffprocessens *huvudfunktion*.

Genom att det upprättas krav på rättvis behandling av den enskilde begränsas för övrigt de brottsbekämpande myndigheternas *effektivitet*, dvs. möjligheten att lagföra så många brottslingar som möjligt. Om det i stället görs vissa avsteg från rättssäkerheten går det att uppfatta fler personer som brottslingar och döma dessa så att eventuellt brottspreventionen kan upprätthållas. Många gånger råder det en konflikt mellan effektivitet och rättssäkerhet inom straffprocessens område.⁹ Det går dock att problematisera förhållandet mellan de båda begreppen. Jareborg menar t.ex. att försvagad rättssäkerhet i syfte att fälla fler personer för brott antagligen leder till följderna att alltför många oskyldiga personer döms för brott, t.ex. om beviskravet skulle sänkas i vissa brottmål eller om straffbestämmelserna är oklara. Det leder knappast till brottspreventiva effekter, utan snarare riskerar rättsordningen att förlora sin legitimitet och folkets förtroende om rättssäkerheten försvagas. Det kan i sin tur försämra stabiliteten i samhället.¹⁰

5 Asp & Ulväng 2013, s. 49; Jareborg 1992, s. 81.

6 Peczenik 1995, s. 91-92; Zila 1990, s. 287-288.

7 Lindblom 1999, s. 643.

8 Robberstad 1999, s. 365.

9 Se bl.a. Jareborg 1992, s. 91-92; Bring & Diesen 2005, s. 66-69.

10 Jareborg 1992, s. 91-92; Se även Bring & Diesen 2005, s. 69.

Dessa potentiella avvägningar påverkar naturligtvis i vilken omfattning som utevarohandläggning bör tillåtas. Det är viktigt att förfarandet är rättssäkert, men både myndigheterna och allmänheten har ett intresse av att brottslingar fälls och detta utan alltför lång tidsfördröjning. En annan intressant aspekt som Jareborg tar upp och som särskilt kan aktualiseras vid bl.a. utevarohandläggning är det faktum att rättssäkerhet är kostsamt och att försvagad rättssäkerhet därmed kan ge upphov till förbättrad processekonomi. Om kraven på noggrannhet är mindre kan bl.a. brottsutredning och lagföring ske snabbare. Likaså kan det bli oundvikligt att rättssäkerheten måste eftersättas på mindre viktiga områden för att kunna bibehålla den på områden där den är viktigast.¹¹ Som vi ska se senare i kapitel tre är det i princip dessa argument som används i lagförarbeten för att rättfärdiga olika former av förenklade processförfaranden även om ordet kostnadsbesparingar snarare används i stället för eftersättande av rättssäkerheten.

1.5 Metod och material

Beträffande metodval har jag i princip utgått från den rättsdogmatiska metoden. Det innebär att jag har försökt fastställa innehållet av gällande rätt genom att studera de traditionella rättskällorna: lagstiftning, praxis, förarbeten och doktrin.¹² I litteraturen har riktats viss kritik mot den rättsdogmatiska metoden för att vara oklar, särskilt om det enbart nämns att metoden syftar till att fastställa gällande rätt.¹³ Den rättsdogmatiska metoden innefattar dock mer än att bara fastställa gällande rätt. Inom ramen för metoden ingår bl.a. systematisering, tolkning och argumentation kring gällande rätt.¹⁴ Förmågan att analysera rättens olika dimensioner utgör också en central del av rättsdogmatisk metod.¹⁵

Utifrån den rättsdogmatiska metoden är det vidare möjligt att utgå från värderingar som är allmänt erkända såsom att oskuldsprincipen ska respekteras, att lika fall ska behandlas lika, samt andra rättssäkerhetsprinciper.¹⁶ Som nämnts tidigare aktualiseras exempelvis just rättssäkerhetsaspekter vid frågan om tillåtligheten och tillämpningen av utevarohandläggning. Att beakta sådana aspekter är alltså fullt acceptabelt enligt den rättsdogmatiska metoden. Enligt Kleineman är det vidare ofta möjligt att göra avvägningar mellan olika värderingar inom rättsdogmatisk metod, inklusive rättspolitiska sådana, samt att utgå från ändamålsargument. Ändamålsargument kan även användas

11 Jareborg 1992, s. 91-92.

12 Kleineman 2013, s. 21 och s. 26.

13 Ekelöf I s. 90.

14 Sandgren 2015, s. 43-44; Ekelöf I, s. 90.

15 Kleineman 2013, s. 24-25.

16 Sandgren 2015, s. 43-45.

för att kritisera gällande rätt.¹⁷ Denna uppsats innehåller vissa ändamålsargument framförallt när straffprocessens funktioner beskrivs och när bl.a. utevarohandläggning analyseras i förhållande till dessa funktioner.

I denna uppsats har ett omfattande material använts. Rörande lagstiftning är det framförallt 46 kap. 15 och 15 a §§ RB som har varit centrala för denna uppsats vidkommande, men vissa andra bestämmelser i RB behandlas också i uppsatsen. Exempelvis har vissa bevisrättsliga regler beaktats, likaså några andra processuella förfaranden som påminner om utevarohandläggning. Angående domstolsavgöranden så finns viss domstolspraxis från Högsta domstolen och hovrätterna rörande tolkningen av utevaro-regeln som använts i uppsatsen. Det finns även praxis från Europadomstolen kring rätten till en rättvis rättegång som har relevans för arbetet. Som angetts i avgränsningen kommer dock denna uppsats inte att fokusera alltför mycket på den europarättsliga dimensionen. Flera lagförarbeten har vidare använts i uppsatsen. En del förarbeten belyser utevarohandläggning¹⁸ medan andra förarbeten har använts för att beskriva sådant som straffprocessens funktioner, processuella principer, olika aktörers roller i straffprocessen, samt förenklade förfaranden som påminner om utevarohandläggning.

1.6 Forskningsläge

I doktrinen har frågan om vilka möjligheter som finns för rätten att tillämpa utevarohandläggning framförallt behandlats av Christian Diesen, professor i processrätt, i hans doktorsavhandling från 1993: *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*. Det är en ganska omfattande avhandling som haft som främsta mål att utforska sambanden mellan bevismaterialets kvantitet och dess kvalitet i brottmål genom att särskilt studera vad som gäller vid utevaro-regeln.¹⁹

Det är främst lindriga brott som kan handläggas som utevaromål. Diesen menar bl.a. att det som skiljer lindriga brottmål från de mer allvarliga brottmålen är att utredningen enbart behöver nå upp till en mindre *utredningsstandard* i det förra fallet för att domstolen överhuvudtaget ska kunna pröva målet. Den tilltalades närvaro vid huvudförhandlingen är ofta nödvändig för att uppnå utredningsstandarden i ett brottmål, men det behöver inte vara så i en del fall och därmed kan utevarohandläggning tillåtas. För att bevisvärdering ska kunna ske i ett brottmål måste i sin tur ett *utredningskrav* hos åklagaren vara uppfyllt och även detta varierar mellan olika brottmål.²⁰

17 Kleineman 2013, s. 28 och 35-36 och 39.

18 Se särskilt Prop. 1981/82:105 och SOU 2013:17.

19 Diesen 1993, s. 10-11.

20 Diesen 1993, s. 265-268.

Det som framförallt skiljer min uppsats från Diesens forskning är att jag kommer att ha ett särskilt fokus på att avhandla och analysera utevarohandläggning utifrån en särskild rättslig bakgrund, nämligen straffprocessens funktioner eftersom dessa kan tänkas genomsyra regleringen. Även principer bakom förenklade förfaranden i stort genomsyrar utevarohandläggning och behandlas i viss mån i uppsatsen. Med andra ord skriver jag inte enbart om utevarohandläggning specifikt och utrednings- och bevisaspekterna därtill.

De kapitel i Diesens avhandling som ingående berör utredningskrav och beviskrav inom straffprocessen generellt finns även inkluderade i hans bok *Bevisprövning i brottmål* som alltså bygger på delar av doktorsavhandlingen. Denna bok hänvisar jag till flera gånger i uppsatsen, särskilt i samband med bevisprövningsaspekter som aktualiseras vid utevarohandläggning. I övrigt har bl.a. Per Elof Ekelöf, Bengt Lindell och Roberth Nordh också skrivit om bevisrättsliga aspekter i brottmål och deras forskning har också beaktats i arbetet.

Vid tolkningen och tillämpningen av utevaroregeln har det betydelse vilken syn man har på straffprocessens funktioner i allmänhet. Denna uppsats har därmed beaktat bl.a. litteratur av Per Elof Ekelöf och Per Henrik Lindblom som är de svenska rättsvetenskapsmän som mest fokuserat på att beskriva straffprocessens samhällsfunktioner.²¹ Kortfattat kan sägas att Ekelöf anser att straffprocessens främsta funktion är att verka handlingsdirigerande för folket i stort medan Lindblom förespråkar flera funktioner varav det framförallt sker en avvägning mellan rättssäkerhet och effektivitet i olika skeden av rättegången. Utöver texter från dessa två rättsvetenskapsmän kommer även flertalet åsikter från annat håll i doktrinen att behandlas, men dessa är så pass många att de inte är lämpligt att redogöra för dessa redan här.

1.7 Disposition

Uppsatsen är disponerad på följande sätt. I nästa kapitel sätts utevaroregeln i ett rättsligt sammanhang genom att jag går igenom vilka funktioner straffprocessen kan tänkas ha. Genom denna genomgång kan man få en viss bakgrund till varför utevarohandläggning tillåts om man ser till straffprocessen *i sin helhet*. Man kan säga att utevarohandläggning kan tillåtas om man bl.a. kan argumentera för att sanningsprincipen inte kan upprättas fullt ut i brottmål, men sedan torde den närmare tillämpningen bero på hur pass viktigt det är med effektivitetsaspekter respektive rättssäkerhet i straffprocessen. Straffprocessens funktioner behandlas ganska ingående, men det är

21 Ekelöfs uppfattning återfinns i *Rättegång*: första häftet. Lindblom har skrivit ett antal artiklar om rättskipningens samhällsfunktioner.

alltså för att utevarohandläggning inte existerar i ett rättsligt vakuum. Om exempelvis rättssäkerheten bör vara mycket långtgående i straffprocessen i stort så kan man knappast göra *alltför* stort avfall på denna vid t.ex. utevaromål eftersom då skulle en tilltalad bestraffas oproportionerligt hårt av ett uteblivande.

I det tredje kapitlet redogör jag kortfattat för vissa förfaranden där ett brott inte behöver avgöras genom huvudförhandling, särskilt strafföreläggande och avgörande av brottmål på handlingarna. Det är framförallt processekonomiska skäl och i viss mån kriminalpolitiska skäl som ligger bakom dessa förfaranden. Dessa skäl har även betydelse för varför utevarohandläggning generellt sett kan tillåtas. I det fjärde kapitlet går jag sedan kortfattat igenom vissa processuella principer som har betydelse vid huvudförhandlingar och hur utevarohandläggning förhåller sig till vissa av dessa. Sammantaget utgör kapitel 2-4 den rättsliga bakgrunden till utevarohandläggning.

I det femte kapitlet går jag igenom den grundläggande rättsliga regleringen som finns kring utevarohandläggning. Här avhandlas framförallt utevaro-regeln, men i viss mån även Europakonventionens och EU-rättens betydelse för ämnesområdet. I kapitel sex behandlar jag ingående den närmare innebörden av rekvisitet ”tillfredsställande utredning” som finns inkluderad i utevaro-regeln. I kapitel sju behandlas bevisrättsliga aspekter som har betydelse vid *avgörande* av utevaromål, t.ex. frågan vilket beviskrav som gäller i dessa situationer och hur rätten bör värdera erkännanden. I kapitel åtta behandlas några särskilda problem kring utevarohandläggning som inte behandlats ingående tidigare i uppsatsen. I kapitel nio behandlas kortfattat frågan om det är möjligt att utvidga möjligheterna till utevarohandläggning utifrån ett förslag som nämns i SOU 2013:17. I kapitel tio avslutas uppsatsen sedan med en slutanalys, men det kan vara värt att nämna att jag har lagt till egna kommentarer i vissa delar av uppsatsen samt försökt inta en analyserande ton generellt.

2. Straffprocessens samhällsfunktioner

Det har diskuterats vilka som är straffprocessens funktioner och vilken som eventuellt kan vara huvudfunktionen. Frågan är av stor vikt eftersom ställningstaganden i olika frågor påverkas av vilken uppfattning man har i denna fråga. Det valda ställningstagandet påverkar hur straffprocessen bör utformas och hur man ska tolka och tillämpa processuella regler.²² Ett visst funktionstänkande kan alltså ligga bakom utformningen av t.ex. utevaro-regeln i rättegångsbalken och likaså kan funktionsresonemang påverka hur utevaro-regeln bör tillämpas. I sammanhanget bör påpekas att med begreppet ”straffprocessen” avses straffprocessen i vid bemärkelse, dvs. hela förfarandet från inledande av förundersökning till verkställande av dom. Senare i uppsatsen kommer fokus i och för sig mest ligga på huvudförhandlingsstadiet, men poängen är att det alltså finns tankar som genomsyrar *hela* straffprocessen som påverkar tolkningen av utevaro-regeln.

2.1 Allmänna utgångspunkter

Till att börja med framgår av tidiga förarbeten till vår rättegångsbalk att samhället har ett stort intresse i straffrättskipningen: ett straff ska utdelas till en person som begår brottsliga handlingar gentemot en annan eftersom det kränker den allmänna rättsordningen. Det talas om att ett straffprocessuellt förfarande är nödvändigt för att lagens straffbud överhuvudtaget ska kunna *förverkligas*. Det sägs samtidigt att straff enbart ska delas ut till den misstänkt som verkligen begått brott och att det inte räcker med att den misstänkte personen underkastar sig straff. Statens organ i straffprocessen ska söka efter *sanningen* och får inte döma den tilltalade för brott om det inte finns övertygande bevisning.²³

Man bör kanske inte se straffprocessens funktioner åtskilda från straffrättens funktioner. Elwing skriver således att straffprocessrättens syftemål hänger samman med straffrättens: förekomsten av handlingar vilka bedöms som samhällsfarliga eller intolerabla ska reduceras. En straffrättslig reaktion ska inträda på varje sådan handling, men det får bara ske om bevisningen mot den misstänkte är mycket övertygande eftersom den medborgerliga *rättssäkerheten* måste respekteras.²⁴ Även Olivecrona menar att straffprocessrätten och straffrätten hänger ihop på nyss nämnda sätt.²⁵

22 Ekelöf I s. 30-31; Nordh 2011, s. 15-17.

23 SOU 1926:32 s. 4-5.

24 Elwing m.fl. 1993, s. 60.

25 Olivecrona 1961, s. 10.

Av denna inledande genomgång framgår alltså att brottsbekämpning och rättssäkerhet är viktiga begrepp när man talar om straffprocessens funktioner.²⁶ Även sanningssökande verkar vara centralt. Men finns det någon huvudfunktion? Åsikterna går här isär. Som vi ska se längre ner menar bl.a. Lindblom att en rättssäkerhetsmodell ofta står mot en brottsbekämpningsmodell när vi talar om straffprocessens funktioner och båda modellerna har sina förespråkare.²⁷ Men innan jag går in på denna konfliktdimension kan det vara värt att först gå igenom hur pass viktigt sanningssökande, brottsbekämpning och rättssäkerhet är under separata rubriker.

2.2 Sanningssökande

Det hävdas ofta att sanningssökande är viktigt i straffprocessen, särskilt om man jämför med dispositiva tvistemål där rätten exempelvis är bunden av parternas inställningar, samt i vissa fall kan döma ut tredsdom utan att någon materiell prövning sker. Men enligt Lindblom är det tydligt att sanningssökandet (som framförallt eftersöks inom inkvisitoriska processer) inte kan sträckas för långt i straffprocessen. Det går till att börja med inte att minimera antalet materiellt felaktiga domar genom att sänka beviskravet. Vidare finns processuella regler som hindrar sökandet efter den objektiva sanningen. Han nämner att domstolen i svensk rätt är bunden av åklagarens gärningspåstående, att bevisföringen i praktiken åvilar parterna, att den materiella processledningen inte är alltför omfattande i brottmålen samt det faktum att brottmålsdomen så småningom får rättskraft och inte enkelt kan rubbas. Avseendet det sistnämnda får sanningssökande stå tillbaka för framförallt handlingsdirigerande och trygghetsskapande hänsyn.²⁸ Men framförallt är det den höga bevisbördan för åklagaren och oskyldighetspresumtionen som leder till ett stort antal *felaktigt friande domar*. Här är det tydligt att rättssäkerhetstänkande för den tilltalade fått genomslag.²⁹

Inte heller Elwing menar att sökandet efter sanningen är straffprocessens kärnfråga. Man kan således t.ex. inte kräva att åklagaren och den misstänktes försvarare ska samarbeta för att finna sanningen. Åtminstone för domstolens del är den relevanta frågan i slutändan i stället huruvida åklagaren fullt styrkt sitt ansvarspåstående i åtalet eller inte.³⁰

Det finns dock jurister som betonar att sanningssökande är straffprocessens högsta syfte. I nordisk doktrin har bl.a. Robberstad framfört denna synpunkt eftersom hon anser att den moderna norska

26 Se härvid även SOU 2017:7 s. 23.

27 Lindblom 2006, s. 320-324.

28 Lindblom 1999, s. 628-629.

29 Lindblom 2006, s. 325.

30 Elwing m.fl. 1993, s. 87-88.

straffprocessen är mer inkvisitorisk i grunden än vad många andra anser.³¹ De som rent generellt betonar att sanningssökande är huvudfunktionen resonerar ungefär så här: Inte bara det höga beviskravet i brottmål indikerar att finnande av den materiella sanningen är straffprocessens huvudfunktion. Av *andra* processuella regler framgår t.ex. att ett erkännande från den tilltalades sida inte är bindande för rätten såsom vid dispositiva tvistemål och rätten kan på eget initiativ se till att ytterligare utredning hämtas in till målet om det behövs. Om man dessutom menar att materiella sanningen ska uppnås främst beträffande *den fällande domen* så gör det inget om man som Lindblom påstår att bl.a. det höga beviskravet medför att det uppstår flera materiellt felaktiga friande domar. En invändning gentemot detta omfattande resonemang är dock att man ändå kan argumentera för att det är mycket svårt att finna sanningen i brottmål.³² Denna svårighet kommer att framgå av de ståndpunkter jag kommer att presentera härnäst.

Inom juridiken kan man göra en åtskillnad mellan absolut objektivitet och relativ objektivitet. Enligt Lars Heuman innebär absolut objektivitet bl.a. att en fråga är fullständigt utredd och att det inte finns utrymme för subjektivitet och personligt tyckande. Bland annat rättsvetenskapen strävar efter absolut objektivitet. Men enligt Heuman råder relativ objektivitet snarare än absolut objektivitet inom rättskipningen och åklagarens arbete. Objektivitetsfrågor påverkas nämligen av processuella principer. Även om det är centralt för både domare och åklagare att försöka komma så nära sanningen som möjligt är detta i praktiken ett *svåruppnåeligt ideal* eftersom det även finns ett krav på att rättskipningen som helhet ska vara billig, enkel, effektiv och rättssäker. Den relativa objektiviteten innebär alltså att vissa bedömningar kan tillåtas vara ofullständiga i viss mån eftersom detta kan vara motiverat av andra starka skäl.³³

Även Diesen menar att de praktiska möjligheterna att utröna sanningen i brottmål är begränsade. Det finns sällan tillgång till fullständig fakta rörande brott (t.ex. en videoinspelning av brottet och flera vittnen, samt erkännande från den tilltalades sida) och många gånger är det så att informationskällorna är begränsade till utsagor från den misstänkte och målsäganden. Det är just svårigheten att i efterhand utreda ett påstått brott som domstolarna tillåts avgöra målen med en viss felmarginal.³⁴ Om sanningskravet vore absolut skulle staten vidare använda långtgående medel för att utforska sanningen rörande varje brott, t.ex. se till att det läggs ned tid och resurser för att få

31 Robberstad 1999, s. 47, 106-107 och 128-129; En annan jurist, Axberger, närmar sig denna ståndpunkt när han skriver att ”ytterst syftar rättegångsbalkens regelverk till att åstadkomma materiellt riktiga domar” (2007, s. 47) och härvid bl.a. förespråkar en förhållandevis långtgående materiell processledning från rättens sida i syfte att reda ut oklarheter och händelseförlopp (s. 47-49).

32 Lindell 2005, s. 22.

33 Heuman 2004/05 s. 43 och 60.

34 Diesen 1997, s. 15-16.

tillförlitliga underlag i minsta bagatellärende, men så sker inte. Till och med vid de grövsta brotten får i sin tur tvångsåtgärder enbart användas om de är proportionerliga och vidare finns det många utredningsåtgärder som inte är tillåtna, t.ex. tortyr. Vid alla brott måste ju den tilltalades integritet respekteras, likaså oskyldighetspresumtionen. Utöver dessa aspekter blir det svårt att finna den absoluta sanningen rörande brott med tanke på att domstolen sällan i efterhand får veta om den bedömt rätt eller inte, vilket begränsar teorikorrigerings och metodutveckling.³⁵

När domstolen beslutar om en dom är det alltså som högst tal om en *relativ* eller *funktionell sanning* och inte om någon vetenskapligt säkerställd sanning. Vad brottmålsdomen framförallt ger uttryck för är en hög grad av *sannolikhet* för att det av åklagarens påstådda överensstämmer med det faktiskt inträffade.³⁶ Domaren kan hålla gärningspåståendet ”för visst”, men om ny information skulle tillkomma efter domen kan slutsatsen komma att ifrågasättas.³⁷

2.3 Handlingsdirigering och brottsbekämpning

Straffprocessen kan sägas ha en konfliktlösande funktion om man ser till enskilda processer. Men om man i stället ser straffprocessens funktioner ur ett mer *allmänt plan* finns det de som menar att straffprocessen har en brottsbekämpande funktion och då särskilt att befolkningen som helhet ska avhålla sig från brott. Uppfattningen återfinns hos bl.a. Elwing och Olivecrona,³⁸ men Per Olof Ekelöf har varit den främsta företrädaren för denna uppfattning genom åren.

Ekelöf skriver att många ser straffrättskipningens viktigaste uppgift som att skydda samhället mot de kriminellas framfart, men att detta är ett för begränsat perspektiv eftersom det bara fokuserar på fördelar och skydd i konkreta fall. Rättskipningen inklusive den rättsliga sanktionsmekanismen är viktig för att bevara samhällets struktur, till att bevara *folkmodalen* och att folk i allmänhet ska hålla sig undan från brott och skadligt beteende. Rättskipningen generellt är till för att ge de materiella reglerna genomslagskraft i samhället – rätten har framförallt en *handlingsdirigerande funktion*. Rättskipningens huvuduppgift är alltså inte konfliktlösning mellan individer även om en sådan funktion finns, inte minst brukar detta betonas inom civilrättskipningen.³⁹ Kärnan är i stället att lagstiftning och rättskipning ska bidra till en gemensam samhällsmoral hos befolkningen: ”den

35 Diesen 1997, s. 16-17.

36 Diesen 1997, s. 17-18.

37 Diesen 1997, s. 21.

38 Se avsnitt 2.1 ovan. Se även Frände 2000, s. 264-265 samt Nordh 2011, s. 15-17.

39 Ekelöf I s. 19-20.

allmänna laglydnaden i samhället [tillgodoses bäst] genom att medborgarna upplever det som sin plikt att följa de materiella rättsreglerna".⁴⁰

Det är emellertid enbart rättsstridiga handlingar som ska leda till påföljd. I andra fall ska någon påföljd inte utdelas. Rättskipningen generellt skulle annars inte kunna verka upprätthållande av laglydnaden i samhället utan snarare uppluckrande på laglydnaden och leda samhället till förfall, dvs. om laglydiga människor fälls för straff och (inom civilrättskipningen) de som inte lånat pengar döms till betalning. Därför är det viktigt med en noggrann prövning i varje konkret fall.⁴¹ Ett liknande resonemang framträder för övrigt hos Diesen när han påpekar att utevarohandläggning inte får tillämpas alltför lättvindigt. Långtgående effektivitetssträvanden kan leda till flertalet domstolsbeslut på sämre underlag och att människor får uppfattningen att straff kan delas ut hur som helst, vilket i sin tur kan påverka den allmänna laglydnaden negativt.⁴²

Ekelöf presenterade ursprungligen sina teser kring straffprocessens huvudfunktion på 1940-talet. På den tiden fick dock hans uppfattning kring betydelsen av allmänprevention inte särskilt stor genomslagskraft eftersom behandlingsideologin rörande brottslingar började få fotfäste i Sverige. Man tog avstånd från allmänprevention eftersom denna antingen betraktades som illusorisk eller så menade man att brottslingar inte borde straffas för att andra skulle bli laglydiga, dvs. man kritiserade en slags offerideologi.⁴³ Den senare formen av kritik har viss befogenhet eftersom Ekelöf har medgett att om man fokuserar mer på den enskilda processen (vilken han själv inte gör) så innebär det att man antagligen också sätter större vikt vid att domar är materiellt riktiga och att utgången av processen är förutsebar.⁴⁴ Ekelöf har även kritiserats för att vara något inkonsekvent. I samband med vissa processuella frågor verkar han faktiskt ge företräde åt rättsskyddsprincipen framför just brottsbekämpning.⁴⁵

Det är inte alla som håller med Ekelöf om att handlingsdirigering är straffprocessens främsta funktion. Vidare går det att problematisera om straffprocessen har en långtgående brottsbekämpande funktion överhuvudtaget. Enligt Bylund bör själva brottmålsrättegången inte tillskrivas en sådan funktion alls. Den ska istället garantera att ingen oskyldig person döms för brott. Att beviskravet på åklagaren är så pass högt visar att materiellt riktiga domar är viktiga inom

40 Ekelöf I s. 26. Se även s. 13-14.

41 Ekelöf I, s. 23.

42 Diesen 1993, s. 32-34.

43 Ekelöf 1988, s. 127-128.

44 Ekelöf I, s. 110.

45 Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 525.

straffprocessen. Bylund menar i och för sig också att moralbildande effekter är viktiga, men sådana kan urholkas p.g.a. ökad misstro mot systemet om tydlig betoning på *repressiva moment* leder till att oskyldiga personer alltför lätt kan dömas för brott.⁴⁶

Jareborg menar i sin tur att allmänpreventiva skäl i straffrättssystemet främst framträder vid *kriminalisering*, dvs. på lagstiftningsnivån. Det är där som kommunikation av samhällliga värderingar sker, även om detta inte alltid behöver leda till att laglydnaden faktiskt blir hög i slutändan. Domstolarna har ingen *självständig* brottsbekämpande funktion utan ådömer straff för att de är skyldiga att göra det enligt lagstiftningen och ska främst se till att förhindra maktmissbruk, upprätta kravet på likabehandling och se till att straff är proportionerliga när de faktiskt utdelas. Det är hänvisning till allmänpreventionen som ger legitimitet åt hela straffrättssystemet, men aspekten finns alltså inte på domstolsnivån.⁴⁷

Som nämnts tidigare kan man dock se straffrätten och straffprocessen tillsammans och på så sätt t.ex. framhäva betydande allmänpreventiva moment.⁴⁸ Det är nog också detta som Jareborg menar. Men det är ändå viktigt att betona följande uttalande som bygger på föregående stycke: på frågan *varför* en domstol dömer ut straff är det alltså att personen i fråga har begått ett brott. Domstolen får *inte* döma en oskyldig person till straff enbart för att tillfredsställa en upprörd allmänhet i syfte att uppnå ett tillstånd av ökad laglydnad. Enligt Jareborg får allmänpreventiva skäl på domstolsnivån främst betydelse om domstolen avser att befästa eller förändra en praxis.⁴⁹

Lindblom betonar för övrigt att brottmålsprocessen som *samhällsinstitution* kan leda till brottsbekämpning och för detta krävs inte att det alltid sker en fällande dom i de enskilda fallen.⁵⁰ Även Lindell har påpekat att för vissa brott, särskilt sådana som inte har någon målsägande, är antagligen det viktigaste för allmänheten att en (rättssäker) process överhuvud äger rum. Vad resultatet i slutändan blir är kanske inte lika viktigt för dem.⁵¹

46 Bylund 1993 s. 38-39. Se även Lindell 2005, s. 20-21.

47 Jareborg 1995, s. 20-21 och 26-27; se även Victor 1995, s. 62 och 68-70. Observera att Bylunds och Jareborgs ståndpunkter verkar vara förenliga med varandra i hög grad. Även rapporten "Felaktigt dömda" (2006) säger att domstolen inte har en direkt brottsbekämpande funktion eftersom den hellre skall fria än fälla. Domstolens rättssäkerhetsfunktioner betonas som viktigare, s. 36-37. Se även Prop. 1994/95:12 s. 27.

48 Se avsnitt 2.1 ovan. Se även Klette 1977, s. 39; Frände 2000, s. 264-265; Prop. 1997/98:96 s. 77.

49 Jareborg & Zila 2017, s. 78; Se även prop. 1997/98:96 s. 77.

50 Lindblom 2006, s. 322.

51 Lindell 2005, s. 23.

2.4 Lindbloms uppfattning: differentierat funktionstänkande

Enligt Per Henrik Lindblom ansågs konfliktlösning vara straffprocessens viktigaste uppgift i början av 1900-talet, senare var det sökandet efter den materiella sanningen och därefter handlingsdirigerande genom avskräckning eller plikt-känsla/moralbildning.⁵² För egen del menar han som nämnts tidigare att sanningssökande inte kan vara straffprocessens huvudfunktionen även om sanningssökande inte är oviktigt. Han betonar också att straffprocessen aktualiseras en avvägning mellan två modeller som lanserats av den amerikanska juristen Herbert Packer: brottsbekämpnings- eller effektivitetsmodellen samt rättssäkerhetsmodellen.⁵³ Lindblom har inspirerats av dessa modeller och de skall behandlas i nästa avsnitt. Det centrala för tillfället är att Lindblom finner både den handlingsdirigerande funktionen och rättssäkerhetsfunktionen som viktiga. Den åsikten är han dessutom naturligtvis inte ensam om.⁵⁴ Andra funktioner som straffprocessen har utöver dessa funktioner är en *konfliktlösande funktion* (mellan den tilltalade och målsägande eller mellan den tilltalade och samhället), en *politisk kontrollfunktion* (att kontrollera att strafflagen är förenliga med grundlagen och EKMR genom domstolarnas lagprövning) och kanske även en *rättsskapande funktion* (ungefär likt lagstiftaren även om den straffrättsliga legalitetsprincipen begränsar utrymmet för detta).⁵⁵

Huvudkärnpunkten i Lindbloms syn på straffprocessens funktioner är emellertid att straffprocessens funktion kan variera beroende på vilket skede i processen det är fråga om. Han förespråkar alltså ett *differentierat funktionstänkande*. Under förundersökningsstadiet råder ett inkvisitoriskt utredande där sanningssökande är framträdande. Vid prövningen av ansvarsfrågan under huvudförhandlingen sker en interaktion av olika funktioner medan vid påföljdsfrågan träder inkvisitionsprincipen fram igen. Sanningskravet blir sedan mindre framträdande vid överläggning då domen ska beslutas. Där blir i stället rättssäkerhetsaspekter särskilt framträdande.⁵⁶ Ett likartat differentierat funktionstänkande framträder även hos Niemi-Kiesiläinen som fokuserat på finska förhållanden.⁵⁷

Lindblom förespråkar alltså ett flerfunktionellt synsätt på straffprocessen där det bl.a. sker en avvägning mellan betoning på en brottsbekämpningsmodell och betoning på en rättssäkerhetsmodell men där straffprocessen även kan ha ytterligare några funktioner (som dock inte brukar betraktas som huvudfunktioner). Beträffande den praktiska tillämpningen av rättsregler

52 Lindblom 1999, s. 624.

53 Lindblom 1999, s. 625-626.

54 Se även t.ex. Landström 2011, s. 48-49; Bladini 2013, s. 165.

55 Lindblom 1999, s. 630-631.

56 Lindblom 1999, s. 632-633.

57 Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 535-537.

menar han för övrigt att ändamålssynpunkter ska få spela en roll vid denna även om sådana synpunkter i viss mån begränsas av legalitetsprincipen och kravet på förutsebarhet.⁵⁸

2.5 Brottsbekämpningsmodellen och rättssäkerhetsmodellen

Som nämnts i inledningen till detta examensarbete är effektivitet och rättssäkerhet ofta i motsatsförhållande till varandra. Detta har förhoppningsvis även framgått av detta kapitel. Det nämndes vidare att en brottsbekämpningsmodell ofta står gentemot en rättssäkerhetsmodell när det gäller frågan om hur straffprocessen bör utformas. Dessa begrepp lanserades ursprungligen av Herbert Packer på 1960-talet. Modellerna är präglade av det amerikanska rättssamhället men framförallt idéerna bakom dessa idealtypiska modeller kan skönjas även i andra samhällen och modellerna har bl.a. använts av några svenska jurister vid sina analyser av svensk straffprocess. Anledningen till varför även jag väljer att gå kortfattat igenom modellerna är för att jag tycker att framförallt en del effektivitetstankar bakom brottsbekämpningsmodellen i viss mån genomsyrar utevarohandläggning och de förenklade förfaranden som kortfattat ska nämnas i nästa kapitel.

De båda modellerna är idealtypiska och existerar inte i sina renodlade former, men beroende på vilken modell man vill betona mest påverkas straffprocessens innehåll i antingen den ena eller andra riktningen. Om man ska dra saker till sin spets vill brottsbekämpningsmodellen minimera antalet felaktigt *friande* domar medan rättssäkerhetsmodellen så långt möjligt vill minimera felaktigt *fällande* domar. Det behöver dock inte råda ett fullständigt motsatsförhållande mellan modellerna. Enligt Packer finns det exempelvis vissa grundläggande konstitutionella rättigheter måste beaktas enligt företrädare för båda modellerna.⁵⁹ Och genom optimala förutsättningar för bevisföring och bevisvärdering kan man enligt Lindblom förhindra felaktiga domar av båda nyss nämnda slagen.⁶⁰ Nedan beskriver jag kortfattat modellerna utifrån både Packers och några andra juristers tolkningar.

2.5.1 Brottsbekämpningsmodellen

Enligt brottsbekämpningsmodellen (som alternativt kan kallas för effektivitetsmodellen) är brottsbekämpning straffprocessens viktigaste funktion. En viktig utgångspunkt är att om denna inte kan kontrolleras så försämras allmän ordning och det leder till att det allmänna förtroendet för rättsväsendet minskar.⁶¹ Men ännu viktigare för denna uppsats vidkommande är att modellen vill se

58 Lindblom 2006, s. 327-329.

59 Packer 1968, s. 154-157.

60 Lindblom 1999, s. 625-626.

61 Packer 1968, s. 158.

höga nivåer av fällande domar och så ska kunna ske trots en kontext där det strömmar in många brottmål och där resurserna är begränsade. Fakta rörande målet kan gärna insamlas främst genom polisförhör snarare än domstolsförhör. Rutinmässiga och stereotypa procedurer är andra tänkbara lösningar för att flera mål ska kunna hanteras snabbt och effektivt.⁶²

Straffprocessförfarandet fungerar som bäst om man i tidiga stadier kan sortera bort personer som troligen inte är skyldiga för att senare kunna döma övriga med så få hinder som möjligt. Enligt Packer råder det i brottsbekämpningsmodellen i sin tur snarare en *skuldpresumtion* än en oskyldighetspresumtion gentemot de som inte har sorterats bort. Det är just det faktum att polis och åklagare har utfört en sortering som utgör en reliabel indikator för skuld för de som inte har sorters bort. Skillnaden mellan de båda presumtionerna är att vid oskyldighetspresumtionen finns en stor sannolikhet att den tilltalade är skyldig, men innan ett avgörande har skett ska sannolikheten ignoreras. Men så sker alltså inte vid skuldpresumtionen. Presumtionen om skuld gör att modellen kan acceptera högt summariska processer eftersom man tror på faktainsamlingen som polis och åklagare har utfört. Straffprocessens centrum är överlag de tidiga faktainsamlingsstadierna.⁶³

Enligt Lindblom vill förespråkare för brottsbekämpningsmodellen maximera förverkligandet av den materiella straffrätten.⁶⁴ Ekelöfs åsikter hör nära samman med denna modell.⁶⁵ Ekelöf betonade dock även rättssäkerhetsaspekter som viktiga (t.ex. grundliga prövningar) och skulle nog inte tillåta att ekonomiska skäl och effektivitetsaspekter får alltför stort inflytande i processen.

2.5.2 Rättssäkerhetsmodellen

Rättssäkerhetsmodellen sätter inte samma stora tilltro till de tidiga faktainsamlingsprocesser som föregående modell talar om. Misstag kan ske från polisens sida och felaktiga erkännanden kan uppstå p.g.a. att den misstänkte befinner sig i en pressad situation. Brottsbekämpningsmodellen är beredd att acceptera att antalet misstag kan komma att öka eftersom effektiviteten betonas särskilt högt, men i rättssäkerhetsmodellen betonas *kvalitetskontroll* – inte minst domstolen måste se till att det sker en noggrann granskning av insamlad fakta.⁶⁶ Enligt Landström värdesätter rättssäkerhetsmodellen i slutändan *säkerhet* hos de fällande domarna. Med säkerhet avses att avgörandet ska vara materiellt riktigt.⁶⁷ Detta konstaterande innebär inte nödvändigtvis att

62 Packer 1968, s. 159.

63 Packer 1968, s. 160-162.

64 Lindblom 2004, s. 243.

65 Lindblom 2006, s. 320-321.

66 Packer 1968, s. 163-165.

67 Landström 2011, s. 68 och 72.

sanningssökande skulle vara straffprocessens högsta funktion, men helt klart kan man säga att rättssäkerhet och sanning i vart fall är tätt sammanbundna med varandra.

Enligt modellen ska den tilltalades skuld fastställas först genom domen, fram tills dess är det viktigt att han betraktas som oskyldig utifrån oskyldighetspresumtionen. För svensk rätts del framgår detta bl.a. av artikel 6.2 EKMR. Straffprocessens funktion är att se till att inga oskyldiga fälls för brott. Den tilltalade ska visserligen fällas om förutsättningarna för det föreligger, men den viktigaste uppgiften för domarens del är att säkerställa att den misstänkte inte drabbas av felaktig maktutövning och repression. En viktig aspekt av modellen är därmed att domaren bland annat ska *kritiskt värdera utredningen i målet* utöver beaktandet av oskuldspincipen och andra grundläggande rättigheter.⁶⁸ Kritiker mot rättssäkerhetsmodellen menar dock bl.a. att straffprocessen inte kan ha som funktion att skydda människors rättigheter eftersom dessa rättigheter enbart begränsar straffprocessen och hade gällt även om en straffprocess inte hade funnits.⁶⁹

Enligt Lindblom är det vanligt att svenska domare upplever att värnandet av rättssäkerhet och legalitet är deras *primära* samhällsuppgift, men att den svenska straffprocessen å andra sidan även möjliggör förverkligande av den materiella straffrätten i de fall straffansvar ändå kan konstateras.⁷⁰

2.6 Kommentar

Utifrån redogörelsen av straffprocessens funktioner kan konstateras att sanningssökande är viktigt men det troligen inte är straffprocessens huvudfunktion. En annan sak är naturligtvis att processen bör *sträva* efter att finna sanningen så långt det går utifrån de praktiska eller rättsliga begränsningar som finns kring detta.⁷¹ Men vad blir den praktiska implikationen av att sanningssökande inte är huvudfunktionen? Jo, detta kan bl.a. vara en av anledningarna till att det är tillåtet i svensk rätt att avgöra vissa brott genom förenklade förfaranden såsom strafföreläggande. I sådana fall utreds brott mer summariskt och de avgörs alltså inte i domstol där ytterligare en granskning hade kunnat ske. Och som vi ska se senare i uppsatsens beviskapitel verkar det som sanningsprincipen är viktigare att efterfölja vid grova brottmål än i lindrigare brottmål (t.ex. utevaromål). När det gäller just utevarohandläggning kommer vi senare i uppsatsen se att sanningsprincipen inte tillämpas fullt ut eftersom ”tillfredsställande utredning” i stället för ”fullgod utredning” räcker för att kunna avgöra målet. I sådant fall blir rimligen felmarginalen för misstag större, men detta tillåts för att

68 Lindblom 2004, s. 243; Lindblom 2006, s. 322-323.

69 Frände 1999, s. 8.

70 Lindblom 2006, s. 324. Jfr Klette 1977, s. 159-163.

71 Landström 2011, s. 47.

domstolarna måste kunna lämna vissa mål bakom sig för att kunna hantera andra mål som ständigt inkommer till domstolarna.

Vi har även sett att det kan vara problematiskt att betona handlingsdirigering inom straffprocessen eftersom ett alltför stort fokus på detta riskerar att begränsa förutsebarheten och rättssäkerheten i enskilda brottmålsprocesser. Överlag kan sägas att flera författare och uttalanden som gått igenom i detta kapitel betonat rättssäkerhetsaspekten som mycket viktig. Det är ofta argument kring dessa aspekter som dyker upp i förhållande till kritik av andra eventuella funktioner (även om dessa andra funktioner inte behöver vara helt oviktiga). Den främsta diskussionen verkar i sin tur handla om *hur mycket* man bör betona rättssäkerhet i förhållande till effektivitet i straffprocessen. Rättssäkerhet är oerhört viktigt, men kan inte sträcka sig för långt.

Rörande konfliktdimension mellan rättssäkerhet och effektivitet kan det vara värt att göra en bedömning av Packers modeller i förhållande till just utevarohandläggning. Som jag ser det finns det framförallt två aspekter hos brottsbekämpningsmodellen (effektivitetsmodellen) som i viss mån genomsyrar svensk rätt härvid. *Den ena aspekten* är att vårt rättsväsende på senare år har fått ett större behov att avgöra fler mål på enklare sätt eftersom målströmningen i domstolarna är så stor och för att tiden måste läggas på mer komplicerade ärenden. I nästa kapitel kommer vi att se att denna ståndpunkt framkommer ur lagförarbeten kring olika former av mer förenklade processförfaranden. *Den andra aspekten* liknar den förra och handlar om att utevarohandläggning (samt även domstolsprövning vid avgörande på handlingar) riskerar att leda till en mindre ingående prövning än vad fallet hade blivit om en standard huvudförhandling hade genomförts. I dessa avseenden påminner alltså förfarandet kring utevarohandläggning brottsbekämpningsmodellen.

Utöver dessa aspekter är det inte uteslutet att det kan uppkomma en slags skuldpresumtion vid utevarohandläggning ungefär som vid brottsbekämpningsmodellen. Ärendet har ju inte sorterats bort av åklagaren och eftersom den tilltalade inte väljer att dyka upp vid rätten kanske detta uppfattas som ett självklart tecken på skuld. Hade den tilltalade varit oskyldig hade det ju rimligen funnits starka incitament att dyka upp. Som vi ska se senare i uppsatsen kan det dock finnas andra anledningar till varför en tilltalad inte dyker upp i rätten på bestämd tid. Med dessa uttalanden vill jag dock inte påstå att utevarohandläggning helt skulle efterlikna brottsbekämpningsmodellen. Det finns tvärtom flera rättssäkerhetsgarantier vid utevarohandläggning, såsom att muntlig bevisning enbart får åberopas gentemot en uteblivande tilltalad i undantagsfall (annars finns det en risk att den tilltalade döms ohörd). Och med tanke på att detta kapitel ändå visar att rättssäkerhet är mycket

viktigt straffprocessen generellt kan man utifrån en ändamålstolkning av utevaro-regeln knappast tillåta *alltför* långa effektivitetssträvanden i samband med denna. En ytterligare utvärdering av utevarohandläggning i förhållande till straffprocessens funktioner etc. kommer att ske i slutanalysen och i viss mån fortlöpande i uppsatsen.

3. Förfaranden som ej leder till huvudförhandling

Ett stort antal brott som begås i samhället blir aldrig lagförda genom traditionellt domstolsförfarande. Till att börja med inleds inte en förundersökning i vissa fall eftersom det inte finns utsikter att effektivt utreda brottet. I andra fall läggs förundersökningar ned. Men även om brottet går att utreda i tillräcklig omfattning så finns det processuella förfaranden som möjliggör att *mindre allvarliga brott* inte alltid behöver avgöras genom domstolsförfarande. Här avses framförallt förundersökningsbegränsning, åtalsunderlåtelse, strafföreläggande och ordningsbot. Det finns dessutom en möjlighet sedan år 2008 att avgöra brottmål i domstol på handlingarna, dvs. utan huvudförhandling. Genom en kortfattat redogörelse av tankegångar kring rättssäkerhet och effektivitet bakom förenklade förfaranden kan man närmare kan förstå varför utevarohandläggning i vissa fall tillåts. Strafföreläggande och avgörande på handlingarna har dessutom vissa likheter med utevarohandläggning och därför behövs även en kortfattat redogörelse av just dessa förfaranden så att vi närmare kan förstå vad som är särskilt för just utevarohandläggning.

3.1 Rättssäkerhets- och effektivitetsaspekter

De förenklade förfarandena visar att samhället även i andra fall än utevarohandläggning inte alltid anser att det är nödvändigt att en tilltalad måste höras inför en domstol, eller med andra ord, att det inte alltid måste ske en extra noggrann, efterföljande kvalitetskontroll som den tidigare nämnda rättssäkerhetsmodellen finner är så viktig. Det är också viktigt att påpeka att möjligheten till förenklade förfaranden har utökats genom åren. Att även möjligheterna till utevarohandläggning har ökats på senare år måste rimligen bero på väsentligen samma bakomliggande orsaker till att just förenklade förfaranden används alltmer, nämligen att samhället har eftersträvat en effektivisering av rättegångsväsendet, en minskning av dess kostnader, samt att resurser kan användas mer ändamålsenligt (dvs. att grövre brottslighet ska kunna bekämpas effektivt). Resurserna för rättsväsendet är nämligen begränsade. Denna ståndpunkt framträder i flertalet lagförarbeten kring utökade möjligheter till förenklade förfaranden. Samtidigt brukar det dock nämnas i samma förarbeten att brottmålsförfarandet måste vara rättssäkert.⁷² Det har t.ex. rörande reformer kring strafföreläggande och ordningsbot sagts att dessa möjligheter inte får sträcka sig för långt eftersom åklagare respektive polis då får allt större dömande funktioner vid sidan av den huvudsakliga brottsutredande funktionen.⁷³

72 Prop. 1986/87 s. 64; Prop. 1994/95:23 s. 41-44; Prop. 2004/05:131 s. 64.

73 Prop. 1994/95:23 s. 44.

Det har också uttryckts att de processekonomiska intressena vid förenklingar måste vägas mot även andra intressen, bl.a. kriminalpolitiska sådana. Med detta avses främst att den allmänna laglydnaden och allmänpreventionen riskerar att försämrats om lagföringen av vissa sorters brott minskar eller om lagföringen sker på annat håll än genom traditionellt domstolsförfarande. Även individualpreventionen kan försämrats om lagföring inför domstol inte sker.⁷⁴ Med andra ord: om man anser att huvudfunktionen med straffprocessen anses vara brottsbekämpning eller handlingsdirigering bör kanske inte eventuella preventionsminskningar vara alltför stora om processekonomiska argument ska få genomslag. Men även från rättssäkerhetssynpunkt går det att vara kritisk mot förenklade förfaranden. Det har hänt vid mer än ett tillfälle att remissinstanser varit överlag kritiska mot förenklingsreformer vid tidpunkten för dessa och kritiserat dem ur framförallt rättssäkerhetssynpunkt. Ändå har reformerna genomförts.⁷⁵

Krav på processekonomisk effektivitet kan även sägas genomsyra hela det svenska domstolsväsendet nuförtiden. Inför nya rättegångsbalkens införande uttrycktes i förarbetena att effektivitet i form av snabbhet och billighet var viktigt, men denna aspekt fick inte under några villkor påverka rättens möjlighet att uppnå materiellt riktiga resultat. Straffprocessens huvudfunktion var att garantera materiellt riktiga avgöranden.⁷⁶ Sedan 1977 års rättegångsutredning ger dock förarbeten snarare uttryck för uppfattningen att det måste råda en *godtagbar balans* mellan intresset av materiellt riktiga avgöranden och intresset av en snabb och effektiv process.⁷⁷ Ståndpunkten finns i flera nyare förarbeten och i den praktiska domstolsverksamheten idag är det vidare vanligt med tänkande i termer av kvantifiering, omloppstider, och förhandlingstider.⁷⁸ Överlag kan man enligt Mellqvist säga att det har skett en märkbar förskjutning till effektivitetens fördel i styrkeförhållandet mellan å ena sidan detta intresse och å andra sidan intresset av materiellt riktiga avgöranden och rättssäkerhet.⁷⁹

3.2 Strafföreläggande

Strafföreläggande är ett alternativ till åtal och utfärdas av åklagare. Föreläggandet innebär att en misstänkt uppmanas erkänna en gärning och godta den påföljd som finns i föreläggandet.

74 Prop. 1981/82:41 s. 11-12 och 19.

75 Se t.ex. prop. 1981/82:41 s. 11 angående införande av förundersökningsbegränsning; prop. 1984/85:3 s. 13-14 rörande utvidgade möjligheter för åklagare till åtalsunderlåtelse; prop. 1996/97:8 s. 11 rörande möjligheten att meddela villkorlig dom genom strafföreläggande.

76 Prop. 1931:80 s. 82-83; Mellqvist 2016, s. 257-259 och 276-277.

77 Se hänvisningar i Bylander 2006, s. 335 och Mellqvist 2016 s. 271-272.

78 Mellqvist 2016, s. 272-276 och 280.

79 Mellqvist 2016, s. 285 och 288. Jfr Landström 2011, s. 274.

Påföljdmässigt rör det sig i regel om böter, men även villkorlig dom kan accepteras genom strafföreläggande om det är uppenbart att rätten skulle döma till den påföljden. Villkorlig dom i förening med samhällstjänst är dock inte möjligt genom strafföreläggande.⁸⁰

En potentiell nackdel med förfarandet är att garantierna för ett *objektivt riktigt avgörande* försämras jämfört med ett domstolsförfarande. I det senare fallet genomförs ju en bevisprövning av ett fristående organ (domstolen) och inom ramen för ett kontradiktoriskt förfarande.⁸¹ Som vi kan se aktualiseras sanningsprincipen från kapitel två åter igen. Detta argument kring objektivt riktigt avgörande har dessutom direkt bäring för utevarohandläggning eftersom åklagaren även där inte har någon motpart att processa mot (i alla fall inte i direkt fysiskt bemärkelse).

Hur skiljer sig strafföreläggande från utevarohandläggning? En tydlig skillnad mellan förfarandena är att utevarohandläggning inte bara kan användas vid böter och villkorlig dom, utan även om påföljden kan bli samhällstjänst, skyddstillsyn eller fängelse i högst sex månader.⁸² Vidare används strafföreläggande i regel inte om den misstänkte *förnekat* gärningen under polisförhör. Då bör åklagaren i stället väcka åtal. Om den misstänkte förnekar brott, men vitsordar de faktiska omständigheterna för brottet, är det dock inte uteslutet att strafföreläggande kan utfärdas.⁸³ En ytterligare skillnad mot t.ex. utevarohandläggning är att prövning av erkännande m.m. sker mer summariskt vid strafföreläggande.⁸⁴

Utredningsmässigt gäller att tillräckliga skäl för att den misstänkte begått gärningen skall föreligga för att strafföreläggande ska kunna utfärdas. Saken ska alltså bedömas på samma sätt som vid frågan om åtal skall väckas eller inte. Om saken är tvivelaktig eller svårbedömbär bör åklagaren inte använda strafföreläggande i hopp om ett erkännande.⁸⁵ Och om åklagaren vill besluta om villkorlig dom får det inte råda minsta osäkerhet gällande skuldfrågan och påföljdsdelen.⁸⁶

Det kan vara värt att påpeka att regeringen i början var kritisk till möjligheten att utfärda villkorlig dom genom strafföreläggande. Anledningen var att villkorlig dom ofta utdöms till förstagångsförbrytare och att det har ett kriminalpolitiskt värde om denne framträder inför domstol eftersom reaktionen mot det lagstridiga handlingssättet då blir mer allvarligt. Avsaknad av detta kan

80 48 kap. 1-2 och 9 §§ RB.

81 SOU 1974:27 s. 46; Elwing 1960, s. 331 och 339.

82 46 kap. 15 a § RB.

83 Ekelöf V, s. 288.

84 Forssman 1997, s. 109; Ekelöf V, s. 283 och 285.

85 SOU 1938:44 s. 499; Prop. 1996/97:8 s. 10.

86 Prop. 1996/97:8 s. 14.

tvärtom leda till att den enskilda individen *inte inser allvaret i sina handlingar*. Regeringen befarade att utvidgning av möjlighet till strafföreläggande skulle få negativa verkningar på moralbildningen i samhället.⁸⁷ Här framträder tydligt den handlingsdirigerande funktionen som Ekelöf talade om och även detta argument torde vara aktuellt vid utevarohandläggning.

3.3 Avgörande av brottmål på handlingarna

Det finns en möjlighet för tingsrätten att avgöra brottmål på handlingarna om det saknas anledning att döma den tilltalade till annan påföljd än böter och en huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet. Om en part begär huvudförhandling ska dock en sådan hållas.⁸⁸ Observera att om domstolen avgör ett mål utan huvudförhandling är det inte samma sak som att avgöra målet i den tilltalades utevaro. Vid utevaro hålls huvudförhandling och de regler som då gäller tillämpas så långt det går.⁸⁹ Och vid utevarohandläggning kan som sagt strängare påföljder än böter utdömas.

Vid införandet av avgörande av brottmål på handlingarna menade regeringen att kvaliteten på avgörandet inte behöver försämrats vid ett skriftligt förfarande. Det behövs många gånger ingen huvudförhandling om ingen muntlig bevisning tas upp och målet kan utredas tillfredsställande utan att den tilltalade hörs muntligen.⁹⁰ Om muntlig bevisning däremot förekommer i utredningen ska i regel huvudförhandling hållas eftersom bevisvärderingen då blir mer tillförlitlig och möjligheterna till en *riktig utgång* i målet ökar.⁹¹

Eftersom man ska utgå från den påföljd som kan bli aktuellt i det enskilda fallet kan brott såsom snatteri, skadegörelse, olovlig körning, rattfylleri och brott mot knivlagen avgöras utan huvudförhandling. Det finns inget krav på att den tilltalade måste ha erkänt gärningen utan möjligheten till avgörande på handlingarna får prövas utifrån utredningssituationen och de synpunkter som förs fram av den tilltalade i skrift. Regeringen menade att praxis kring utevarohandläggning härvid kan vara vägledande.⁹² Förnekade trafikbrott där en platsrapport upprättats och rattfylleribrott där utandningsprov finns är exempel på fall där avgörande utan huvudförhandling kan tillämpas trots förnekat brott, precis som vid utevarohandläggning.⁹³

87 Prop. 1994/95:23 s. 100-101.

88 45 kap. 10 a § första stycket 3 RB.

89 Mellqvist 2015, s. 129.

90 Prop. 2004/05:131 s. 141-142. Jfr Prop. 1986/87:89 s. 95-96.

91 Prop. 2004/05:131 s. 150.

92 Prop. 2004/05:131 s. 142.

93 Prop. 2004/05:131 s. 251

Att praxis kring utevarohandläggning är betydelsefull i samband med detta förfarande framgår med särskilt tydlighet av ett publicerat hovrättsfall där hovrätten ansåg att utredningen i ansvarsfrågan kring en hastighetsöverträdelse ansågs ge ”tillräckligt underlag för en från rättssäkerhetssynpunkt godtagbar dom”. Huvudförhandling var alltså inte nödvändig eftersom utredningen var tillfredsställande.⁹⁴ Samma citerade uttryck används i motiven kring möjligheten till utevarohandläggning, vilket bekräftar att tillämpningen av utevaro-regeln här fått betydelse.⁹⁵

Mellqvist menar att om åklagaren begärt avgörande på handlingarna så brukar rätten också göra bedömningen att avgörande på handlingarna kan ske.⁹⁶ Åklagaren har fått ett större inflytande i straffprocessen och avgör numera ofta vilka mål som ska gå till traditionellt domstolsförfarande.⁹⁷

3.4 Kommentar

Den allmänna principen om *rätten till en rättvis rättegång* inkluderar att den misstänkte eller tilltalade aldrig berövas rätten att lägga fram sin sak muntligen vid en offentlig förhandling. Men det är viktigt att påpeka att den misstänkte aldrig berövas denna rättighet i samband med strafföreläggande eller avgörande på handlingarna. Det sker i stället ett avstående från rätten till muntlig förhandling från den tilltalades sida.⁹⁸

Om man sedan ska sammanfatta förfarandena som gått igenom i detta kapitel kan sägas att effektivitetsskäl och besparingsskäl ligger bakom förenklade förfaranden, men det rör sig alltid om en avvägning mellan effektivitet och rättssäkerhet. Det befaras vidare i förarbetena att om förenklade förfaranden används i alltför många situationer så kan den allmänna brottspreventionen och moralbildningen i samhället försämrats. Samma resonemang torde vara tillämpliga även vid utevarohandläggning. Besparingsskäl ligger bakom förfarandet, men antagligen finns det en gräns för hur långt dessa skäl får sträcka sig utifrån både kriminalpolitiska skäl och säkerhetsskäl.

Ju mer besparingsskäl får företräde vid straffprocessförfaranden rent generellt desto sämre blir utsikterna till att ett materiellt riktigt avgörande träffas. Det är i och för sig troligt att flertalet erkännanden som ges i samband med de allra enklaste förfaranden är genuina, men helt säkert går det inte att vara eftersom erkännanden ibland lämnas av andra skäl, t.ex. för att den misstänkte anser

94 RH 2012:78

95 Prop. 1981/82:105 s. 22.

96 Mellqvist 2015, s. 127.

97 Landström 2011, s. 277-278 (åklagaren som grindvakt); Lithner, 1983, s. 10 och 14 (åklagarens utökade rättighet och skyldighet att taga initiativ; Nyström 1989, s. 40 (ökad domarfunktion för åklagaren).

98 Danelius, 2015, s. 246; SOU 2017:17 s. 169-170 och 173.

det lönlöst att kämpa för sina sak gentemot rättsväsendets aktörer eller för att han vill slippa dras med saken. Att processa inför domstol är ju något som flertalet av oss inte ser fram emot. Det drag av kontradiktion som finns vid rättegångsförfaranden saknas också i hög grad vid förenklade förfaranden. Saken behandlas inte alltid särskilt ingående från olika parter håll så att den får en allsidig belysning. Men som sagt, av processekonomiska skäl måste vissa mål sorteras bort så att inte domstolsväsendet överrumplas av ärenden. Samhället är beredd att låta vissa mål avgörs snabbt och effektivt och hoppas att det stora flertalet ärenden i alla fall är materiellt korrekta. Eftersom påföljden oftast blir enbart böter är det inte hela världen om det skulle uppstå vissa fel.

När vi ska titta på utevarohandläggning blir bedömningarna om materiell sanning svårare eftersom målen också ofta blir något mer komplicerade. Åklagaren kan t.ex. ursprungligen ha gjort bedömningen att ett småbrott inte lämpar sig för strafföreläggande för att någon oklarhet fanns med vid bedömningen, antingen rörande de sakliga förhållandena eller rättsfrågan. Som vi strax ska se kan utevarohandläggning inte bara användas om den tilltalade har erkänt gärningen utan även (i fler fall än vid vissa av de förenklade förfarandena ovan) när den har förnekats. Muntlig bevisning kan likaså emellanåt tas upp utan att den tilltalade är närvarande och vet vad förhörspersonen säger, och likaså kan den möjliga påföljden som kan utdömas bli högre. Det kan alltså uppstå svårare ställningstaganden från rättens sida även om tanken även här är att målen inte ska vara särskilt komplicerade. Poängen är att utevaromål helt klart rör sig mer i gränslandet för vad som är gångbart och eftersträvansvärt jämfört med de förfaranden som gått igenom i detta kapitel.

Man kan även fråga sig hur långt utredningskravet sträcker sig vid de förenklade förfarandena, dvs. hur mycket utredning som behövs för att det överhuvudtaget ska gå att göra en lämplig bedömning av saken. Vid strafföreläggande sträcker sig inte utredningskravet alltför långt och vid t.ex. ordningsbot som utförs av polis är kravet inte särskilt ingående alls eftersom utfärdandet ska kunna ske ute på fältet.⁹⁹ Vid utevarohandläggning kan man ställa högre krav på utredningen, dock inte lika högt som vid närvaromål.

99 Prop. 1994/95:23 s. 106.

4. Grundläggande drag i straffprocessförfarandet

I detta korta kapitel kommer några grundläggande drag i det svenska straffprocessförfarandet att gås igenom. För att förstå utevarohandläggning är det för det första bl.a. relevant att veta vilket ansvar domaren generellt har i rättsprocessen i förhållande till parterna. Vår straffprocess är i grunden *ackusatorisk*, dvs. åklagaren och den tilltalade står för bevisningen och kan sägas förhandla gentemot varandra inför en opartisk domstol, men detta innebär inte nödvändigtvis att domstolen måste vara helt passiv i processen. För det andra är det viktigt att veta hur pass väl utevarohandläggning stämmer överens med vissa grundläggande processprinciper.

4.1 Svensk rätt: ackusatorisk process med inkvisitoriska drag

Som Ekelöf m.fl. framhäver kan inte förhandlingsprincipen vara alltför långtgående i brottmål eftersom det skulle kräva att inte bara åklagaren är aktiv i processen utan även den tilltalade. En tilltalad kan dock hindras i sin processuella verksamhet p.g.a. att denne t.ex. är nedstämd av åtalet. Risken för att oskyldiga döms för brott ökar således om rättsordningen ställer krav på aktivitet från den tilltalades sida. Bortsett från att detta inte är rättssäkert kan sådana domar rent generellt leda till att medborgarna känner sig mer otrygga och förargade gentemot rättsväsendet. Straffrättskipningen kan då inte bidra till att en allmän folkmoral upprätthålls, i stället riskerar den att luckras upp.¹⁰⁰

Om parterna har för stort inflytande i en straffprocess finns alltså risken att det uppstår *felaktigt fällande domar* eller alltför höga straff i de fall den tilltalade är passiv. Därför har rätten ett visst ansvar rörande processen.¹⁰¹ Att rätten kan vara självständigt verksam i processen rörande beivrande av brottet är ett utflöde av *officialprincipen*.¹⁰² Hit hör regeln i 46 kap. 4 § RB om att rätten ska se till att målet blir utrett efter vad dess beskaffenhet kräver samt regeln i 35 kap. 6 § RB om rättens möjlighet att inhämta bevisning. Om rätten finner det nödvändigt att ytterligare bevisning behövs sker detta dock i regel genom påpekande till åklagaren. Till *officialprincipen* hör bl.a. även att domstolen inte är bunden av åklagarens brottsrubricering, det åberopade lagrummet eller hans yrkande om brottspåföljd om sådan har getts, 30 kap. 3 § 2 p RB.¹⁰³

100 Ekelöf I, s. 77-78.

101 Lindell 2005, s. 25.

102 Lindell 2005, s. 26.

103 Olivecrona 1961, s. 14-15; Se SOU 2013:17 s. 184 ang. kritik mot dessa ganska långtgående befogenheter från rättens sida.

Om man anser att en brottmålsdom bör vara materiellt riktig måste alltså brottmålsprocessen ha vissa inkvisitoriska drag, dvs. att rätten har ett visst inflytande över processen.¹⁰⁴ Lindblom menar att svensk straffprocess är en blandning mellan inkvisitoriskt förfarande och ackusatoriskt förfarande. Det ackusatoriska draget är dock mest framträdande.¹⁰⁵ Som vi minns från kapitel två finns det förresten vissa som menar att straffprocessens huvudfunktion är eller bör vara sanningsletande och då kan man fråga sig om inte fler inkvisitoriska drag vore fördelaktigt. Lindblom menar dock att det inkvisitoriska förfarandet inte behöver vara det bästa förfarandet för att nå fram till sanningen. I ett förfarande med alltför inkvisitoriska drag finns dessutom risken att straffprocessens handlingsdirigerande roll försämras i och med att domaren framstår som mindre opartisk om dennes roll är mer aktiv under processen.¹⁰⁶

4.2 Några grundläggande processprinciper

Den nya rättegångsbalken infördes på 1940-talet med grundläggande principer som omedelbarhet, muntlighet och koncentration.¹⁰⁷ Kortfattat innebär muntlighetsprincipen att processmaterialet ska läggas fram muntligen och inte skriftligen, medan omedelbarhetsprincipen innebär att domen enbart ska grundas på vad som förekommit vid huvudförhandlingen. Koncentrationsprincipen handlar i sin tur om att huvudförhandlingen bör fortgå utan uppehåll. I förarbetena har sagts att dessa principer bäst garanterar en fri bevisvärdering samt ger de bästa förutsättningarna för materiellt riktiga avgöranden.¹⁰⁸

För denna uppsats vidkommande är särskilt muntlighetsprincipen viktig att beakta eftersom domstolen i en utevaro-situation i viss mån måste göra avsteg från principen och basera domen på det som den tilltalade uttryckt i förundersökningsprotokoll eller polisprotokoll (så länge detta material läggs fram vid huvudförhandlingen uppfylls dock omedelbarhetsprincipen). Om man ser till äldre förarbeten uttalade processkommissionen att garantierna för ett riktigt avgörande ökar om det råder ett muntligt rättegångsförfarande i stället för ett förfarande där enbart skriftligt material används. När målet prövas finns då i regel en mer tillförlitlig och fullständig grund för målets prövning.¹⁰⁹ Även om muntliga utsagor återges i skrift så tydligt som möjligt kommer någon fullständig likhet inte att kunna förmedlas och likaså underlättar det att se den tilltalades uppträdande i samband med bedömningen av dennes trovärdighet. Att en process inte är muntlig

104 Klette 1977, s. 205; Axberger 2007, s. 47-49; SOU 1926:32, s. 14-15.

105 Lindblom 1999, s. 635-637; Se även Lindblom, 2006, s. 324; SOU 2017:7 s. 25.

106 Lindblom 1999, s. 638-640.

107 SOU 2013:17 s. 178.

108 Prop. 2004/05:131 s. 81; SOU 1938:44 s. 22.

109 SOU 1926:32, s. 20 och 22.

kan också försämra lekmäns möjligheter att bilda sig en mening om målet.¹¹⁰ Processlagberedningen uttryckte i sin tur att parternas hörande i processen är den *viktigaste upplysningskällan* för rättsdel rent utredningsmässigt. Därför ansågs parternas personliga närvaro var något som borde upprätthållas i mycket hög grad. Beredningen nämnde att muntligheten är en viktig faktor för att rätten bl.a. ska kunna se till att målet blir uttömmande behandlat och för att kunna reda ut oklarheter i parternas framställningar.¹¹¹ Utöver dessa aspekter finns en annan fördel med muntlighet jämfört med skriftligt förfarande: en part blir i högre grad försäkrad om att saken verkligen blir behandlad ordentligt om denne *ser* att domaren sätter sig in i saken.¹¹²

Om man ska vara mer exakt är det egentligen principen om *bevisomedelbarhet* som inte upprätthålls fullt ut vid utevarohandläggning. Denna princip framgår av 35 kap. 8 § RB och har med bevisningens form att göra: bevisningen ska som utgångspunkt tas upp *direkt* vid ett sammanträde. Det finns dock vissa undantag från bevisomedelbarhetsprincipen i 35 kap. 14 § RB. Bestämmelsens första punkt godtar att en skriftlig berättelse får tas upp om det är särskilt föreskrivet. En sådan särskild föreskrift finns i 46 kap. 6 § tredje stycket som säger att om huvudförhandling hålls trots att målsäganden eller den tilltalade inte är närvarande så ska rätten i den utsträckning det behövs se till att det som parten har anfört tidigare läggs fram ur handlingarna. Men bara för att det finns ett undantag från bevisomedelbarhetsprincipen försvinner inte de problem som nämnts i föregående stycket. Brister avseende muntligheten kan sägas utgöra grundproblemet med hela utevaroförfarandet. Både rättssäkerheten och möjligheten att finna sanningen minskar p.g.a. bristerna.

Det straffprocessuella förfarandet ska också vara *kontradiktoriskt* i den meningen att ingen får dömas ohörd. Denna princip är inte uttryckligen lagfäst i svensk rätt, men den gäller p.g.a. vår inkorporering av Europakonventionen.¹¹³ I denna princip innefattas bl.a. att den misstänkte ska få bemöta bevisning som åberopas gentemot en själv samt framföra egen bevisning. Principen gäller i sin tur under hela det straffprocessuella förfarandet, dvs. i princip även under förundersökningen.¹¹⁴ Utevarohandläggning får i grunden anses leva upp till denna princip så länge det som den tilltalade har framfört tidigare i målet läggs fram under huvudförhandlingen. Men praktiska problem kan ju ändå uppstå. Om den tilltalade hade varit på plats hade han kanske kommit på något viktigt att säga som inte framgår av protokollen. Precis som Heuman säger kan ju utredningens *omfång* vara en fråga av större vikt än att rätten i slutändan enbart värderar bevisningen (som kan vara relativt

110 SOU 1926:32, s. 20-21.

111 SOU 1938:44, s. 23.

112 Stridbeck 2005, s. 98-99.

113 Heuman 2004, s. 262.

114 Bring & Diesen 2005, s. 62.

entydig).¹¹⁵ Kompletteringsaspekten är således en viktig del av av kontradiktionsprincipen som riskerar att inte beaktas fullt ut i en utevaro-situation. Men allra mest problematiskt i förhållande till kontradiktionsprincipen blir det kanske om ett muntligt vittnesmål åberopas mot den tilltalade och vissa nya negativa uppgifter framkommer där. Då riskerar den tilltalade att dömas ohörd.

115 Heuman 2004, s 264.

5. Avgörande av brottmål i den tilltalades utevaro

De tidigare kapitlen har fokuserat på att sätta utevarohandläggning i ett rättsligt sammanhang. I detta och de närmaste kapitlen riktar jag in mig nästa frågeställning i uppsatsen: Kan rätten utreda saken tillfredsställande om den tilltalade inte är närvarande vid huvudförhandlingen? Det finns en möjlighet att döma den tilltalade i dennes utevaro om vissa förutsättningar är uppfyllda. Det är dessa *grundläggande förutsättningar* som ska gås igenom i just detta kapitel. Härvid kommer även Europakonventionens och EU-rättens betydelse rörande möjligheten till utevarohandläggning att gås igenom. Innan jag går in på den rättsliga regleringen vill jag dock betona att det kan finnas många möjliga orsaker till varför en tilltalad inte dyker upp på huvudförhandlingen. Den tilltalade kan t.ex. vara bortrest, uppge sig vara för sjuk eller ha gått under jorden. Det kan också vara så att den tilltalade upplever det som att det är meningslöst att dyka upp inför rätten, t.ex. för att han inte tror att det går att övertyga rätten om att han är oskyldig. Utevaro kan såklart också bero på förhållande, dvs. att den tilltalade medvetet försvårar saker och ting för rätten.

5.1 Den rättsliga regleringen i RB

5.1.1 Huvudregeln om närvaroplikt vid domstolskallelsen

Huvudregeln är att den misstänkte ska kallas personligen till huvudförhandlingen vid tingsrätten och hovrätten. Rätten förelägger då samtidigt han eller hon med vite.¹¹⁶ Om den misstänktes närvaro kan antas vara *utan betydelse för utredningen* finns dock en möjlighet för rätten att befria den misstänkte från närvaroskyldigheten. Detta framgår av 21 kap. 2 § RB. Huvudregeln om närvaroplikt upprätthålls i de allra flesta fallen eftersom det är svårt för rätten att på förhand konstatera att närvaron inte alls är behövlig. Man kan säga att det råder en *presumption* att den tilltalades närvaro på förhand har betydelse för utredningen.¹¹⁷ Om presumptionen faktiskt upprätthålls har inte den tilltalade någon ”valmöjlighet” huruvida denne vill inställa sig eller inte efter att ha fått domstolskallelsen. Plikten att inställa sig kan efterges först i efterhand när rätten konstaterar att den tilltalade faktiskt har uteblivit och utredningsunderlaget i vart fall är *tillfredsställande*.¹¹⁸ Den närmare innebörden av denna utredningsstandard kommer att behandlas i nästa kapitel. Just nu räcker det med att poängtera det inte är möjligt att *på förhand* befria den

116 45 kap. 15 § andra stycket RB.

117 Heuman 1983a, s. 91; Diesen 1993, s. 44; Se även Prop. 1986/87:89 s. 165-166.

118 Diesen 1993, s. 49-50.

tilltalade från obligatorisk närvaroplikt om utredningen beräknas vara tillfredsställande som bäst vid en eventuell frånvaro.¹¹⁹

Det finns undantagsfall då domstolen redan vid kallelsestadiet bedömer att fullgod utredning kan uppnås utan att den tilltalade behöver vara närvarande. Då kan domstolen välja att inte förordna om obligatorisk närvaroplikt i kallelsen (den tilltalade har dock alltid rätt att närvara vid sin egen rättegång om han så önskar). Undantaget kan bli aktuellt i de mest bagatellartade fallen, dvs. erkända bötesbrott, under förutsättning att erkännandet verkligen kan prövas. Det skriftliga underlaget bör alltså inte vara alltför summariskt, vilket det tyvärr många gånger är. Erkännanden beskrivs sällan särskilt utförligt i mindre polisutredningar.¹²⁰ Enligt Diesen är det standard att man även i de enklaste målen (vid huvudförhandlingen) frågar den tilltalade om det som åklagaren påstår stämmer och han ombeds sedan att berätta om bakgrunden till det som hänt.¹²¹ Han påpekar för övrigt att de erkända bötesmål som eventuellt kan leda till fullständig närvarobefrielse är sådana mål som egentligen hade kunnat avgöras redan tidigare genom strafföreläggande.¹²² Till skillnad från domstolen får åklagaren pröva erkännanden på ett mer summariskt sätt i samband med strafföreläggande, antagligen p.g.a. processekonomiska skäl.

5.1.2 Grundläggande förutsättningar i utevaroregeln

Den verkliga utevarosituationen regleras för tingsrättens del i 46 kap. 15-15 a §§ RB. Det finns en separat bestämmelse för hovrättens del, men den behandlas inte i denna uppsats.¹²³ Om den tilltalade har kallats personligen till huvudförhandlingen i tingsrätten och inte dyker upp eller enbart inställer sig genom ombud ska rätten enligt 46 kap. 15 § RB besluta om målet kan avgöras trots utevaron eller om målet måste handläggas på annat sätt. Med det senare avses frågan huruvida ett vite ska utdömas eller inte samt frågan om det kan bli tal om att hämta eller häkta den tilltalade. Under förutsättning att inte omedelbar hämtning sker (vilket är ovanligt) kan alltså huvudförhandlingen behöva ställas in och sättas ut till ett annat tillfälle på grund av utevaron.¹²⁴

119 Prop. 1986/87:89 s. 165; Diesen 1993, s. 114-116.

120 Diesen 1993, s. 116-117 290.

121 Diesen 1993, s. 124.

122 Diesen 1993, s. 125.

123 51 kap. 21 § RB. I nästa kapitel behandlas i och för sig två prejudikat där den tilltalade var närvarande vid tingsrätten, men frånvarande i hovrätten. För denna uppsats vidkommande räcker det med att veta att lagen inte anger någon påföljdsgräns för att döma en tilltalad i dennes utevaro i hovrätten, men att det råder ett liknande krav på tillfredsställande utredning även där.

124 46 kap. 2 § första stycket 2 RB.

För att målet tvärtom ska kunna behandlas trots den personliga utevaron måste tilltalade ha erinrats om denna möjlighet i kallelsen och kallelsen måste ha nått den tilltalade.¹²⁵ Rätten måste därvid också konstatera om den tilltalade har *laga förfall* eller inte.¹²⁶ Laga förfall kan exempelvis vara att den tilltalade drabbats av en sjukdom och därmed inte kan dyka upp.¹²⁷ Den tilltalade måste alltså frivilligt ha avstått från sin rätt att närvara vid sin egen förhandling för att utevarohandläggning ska kunna äga rum.¹²⁸ Därutöver måste saken kunna utredas *tillfredsställande* enligt 46 kap. 15 a § RB. Av ordalydelsen framgår alltså att utredningsstandarden är lägre här än det krav på fullgod utredning som anges i samband med huvudregeln om närvaroplikt.

Utöver kravet på tillfredsställande utredning måste något av bestämmelsens tre *alternativa villkor* vara uppfyllda. Den *första punkten* i 46 kap. 15 a § RB är den som punkt som tillämpas oftast. Där anges att det inte ska finnas anledning att döma den tilltalade till annan påföljd än böter, fängelse i högst sex månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn, eller sådana påföljder i förening. Sexmånaders-gränsen rörande fängelse infördes år 2014.¹²⁹ Sedan början av åttiotalet hade gränsen legat på tre månads fängelse. Den nuvarande lydelsen av 46 kap. 15 a § andra stycket anger för övrigt att förverkad villkorligt medgiven frihet får räknas in tillsammans med ett fängelsestraff så länge som det sammantagna fängelsestraff inte överstiger sex månader.

Den *andra punkten* möjliggör utevarohandläggning oavsett hur högt straffet kan tänkas bli om den tilltalade har avvikit eller håller sig undan sedan denne har delgetts stämning så att han eller hon inte kan hämtas till huvudförhandlingen. Enligt Diesen torde bestämmelsen bara användas vid klara avvikande-fall där adekvata försök gjorts att få den tilltalade att delta vid förhandlingen.¹³⁰ Även om det inte finns någon gräns för hur grovt brottet är i sådana här fall begränsas tillämpningsområdet av den andra punkten något eftersom personen i fråga rimligen lär ha häktats tidigare eller så behövs ändå ofta den tilltalades närvaro för utredningen rörande påföljdsdelen.¹³¹

Den *tredje punkten* avser det fallet att den tilltalades närvaro inte är nödvändig därför att han eller hon lider av en allvarlig psykisk störning. Denna punkt tillämpas dock sällan, bl.a. därför att åklagaren i regel underlåter åtal mot psykiskt sjuka personer eller för att första punkten tillämpas

125 Se 45 kap. 15 § andra stycket RB respektive RH 2005:18.

126 SOU 2013:17 s. 518; 32 kap. 6 § RB och 46 kap. 2 § RB.

127 32 kap. 8 § RB. Många andra vanliga situationer utgör inte laga förfall, t.ex. försovning, se NJA 2015 s. 284 p 13.

128 SOU 2017:17 s. 151.

129 Förarbeten: SOU 2013:17 och prop. 2013/14:170.

130 Diesen 1993, s. 152-153.

131 Diesen 1993, s. 155-156.

om det enbart t.ex. rör sig om ett bötesbrott som erkänns. Behovet av undantagsregeln uppkommer främst vid fall där överlämnande av rättspsykiatrisk vård kan bli aktuellt.¹³²

Vid rättens beslut huruvida utevarohandläggning kan genomföras eller inte finns ytterligare en omständighet som åtminstone i praktiken är betydelsefull, nämligen åklagarens åsikt i frågan.¹³³ Utevarohandläggning användas knappast om åklagaren motsäger sig utevarohandläggning, i vart fall om åklagaren kan motivera att den tilltalades direkta utsaga utgör en viktig del av åklagarens bevisning.¹³⁴ I två sentida förslag till utvidgade möjligheter till utevarohandläggning (som dock inte lett till lagstiftning) har det även uttalats att rätten i normalfallet borde kunna inleda huvudförhandling i den tilltalades utevaro om åklagaren (och en eventuell försvarare) inte finner något hinder för detta.¹³⁵

Reglerna om utevarohandläggning är *fakultativa*, dvs. domstolen måste bestämma i det enskilda fallet om ett mål bör handläggas i den tilltalades utevaro eller inte trots att förutsättningarna för detta i övrigt kan vara uppnådda.¹³⁶ Om rätten å ena sidan funderar på att hämta den tilltalade eller ställa in förhandlingen, och å andra sidan funderar på att avgöra målet i den tilltalades utevaro (om den möjligheten finns) så torde dock det senare alternativet väljas om en tillfredsställande utredning är möjlig utan den tilltalades närvaro. Hämtning eller utdömande av vite kan i sådant fall framstå som oproportionerligt.¹³⁷ Det besvärligaste fallet föreligger om det rör sig om ett bagatellmål men där tillfredsställande utredning inte kan uppnås utan den tilltalades närvaro. Om den tilltalade struntar i viten är hämtning den möjlighet som återstår, men för att spara in kostnader och besvär kanske domstolen avgör målet ändå trots att utredningen egentligen är bristfällig.¹³⁸

Om huvudförhandling kan hållas trots utevaron är tanken att proceduren ska följa den som gäller i vanliga fall, dvs. närvarofallen. Rätten ska då se till att det som den tilltalade anfört läggs fram ur handlingarna, främst förundersökningsprotokollet (46 kap. 6 § tredje stycket RB). Detta utgör ett undantag från huvudregeln mot att skriftliga anteckningar används som bevis (35 kap. 14 § RB). Därefter ska annan bevisning läggas fram, bl.a. muntlig bevisning om rätten bedömt att detta är lämpligt trots att den tilltalade uteblivit. Efter detta ska utredning kring den tilltalades personliga

132 Diesen 1993, s. 159-160.

133 Jfr kap 3.3 ovan angående "åklagaren som grindvakt".

134 Diesen 1993, s. 167-168.

135 Inställda huvudförhandlingar i brottmål II Sjunde promemorian, 2005, s. 28-29; SOU 2013:17 s. 526 och 528.

136 Prop. 1981/82:105 s. 40-41.

137 Diesen 1993, s. 128; Prop. 2000/01:108 s. 22-23.

138 Diesen 1993, s. 174-175.

förhållanden behandlas och avslutningsvis ska parterna få möjlighet att slutförda sin talan (46 kap. 9 och 10 §§ RB).¹³⁹

5.2. Europakonventionens betydelse

Enligt Europadomstolens praxis kring artikel 6.1 EKMR har den tilltalade som huvudregel alltid rätt till en muntlig förhandling vid anklagelse om brott. Detta gäller även om det rör sig om mindre brottmål.¹⁴⁰ Den tilltalade kan dock avstå från rätten att försvara sig vid en huvudförhandling. Men för att rättegången ska kunna genomföras utan att den tilltalade är personligen närvarande krävs i sådant fall att det framgår att avståendet är otvetydigt och likaså måste den tilltalade kunna förutse konsekvenserna av ett avstående.¹⁴¹ Den tilltalade kan dock inte tillåtas avstå från en förhandling om förfarandet därmed inte blir tillräckligt rättssäkert. En sådan situation kan föreligga om det t.ex. rör sig om ett allvarligt brottmål.¹⁴² Här kan det vara värt att skjuta in att det inte bara tillkommer en extra tydlig rättssäkerhetsdimension vid allvarligare brottmål. En viktig del av den s.k. oskyldighetspresumtionen är att rättsprocessen inte bara faktiskt är rättvis utan även uppfattas som rättvis.¹⁴³ Sett ur både den tilltalades perspektiv och allmänna medborgares perspektiv kanske det inte *framstår* som om förfarandet är rättssäkert om det finns långtgående möjligheter för en domstol att döma misstänka personer för allvarliga brott trots att de inte är närvarande.

Utöver fall av avstående från rätten till förhandling finns flertalet fall där Europadomstolen fått bedöma om rätten till förhandling ansetts förbrukad om den tilltalade har hållit sig undan eller inte kunnat nås. I fallet *Colozza mot Italien* dömdes den tilltalade i sin frånvaro till ett fängelsestraff, men den tilltalade påstod att han inte haft någon kännedom om rättegången p.g.a. ändrad adress. Italiensk rätt vägrade honom chansen till en ny rättegång. Europadomstolen konstaterade att förfarandet stred mot artikel 6.1.¹⁴⁴ Om däremot den tilltalade avsiktligt håller sig undan så att han inte kan delges information kan rättegången behöva genomföras trots att den tilltalade är frånvarande. I ett sådant fall strider det inte mot artikel 6.1. att någon ny rättegång inte beviljas den tilltalade.¹⁴⁵

139 SOU 2013:17 s. 518-519.

140 Danelius 2015, s. 237 och 242.

141 Danelius 2015, s. 251.

142 Se t.ex. målet *Cooke mot Österrike*.

143 Nowak 2003, s. 58.

144 *Colozza mot Italien*.

145 Se *Demebukov mot Bulgarien*.

Rörande frågan huruvida den tilltalade har rätt att närvara vid en högre instans beror frågan på vilken sorts prövning som sker i den högre instansen. Om den högre instansen bara har att bedöma rättsfrågor och inte faktiska förhållanden går det inte att ställa samma krav på att den tilltalade ska ha en rätt till en ny muntlig förhandling.¹⁴⁶

5.3. Oskuldspresumtionsdirektivet

Även EU-rätten har numera fått betydelse för möjligheten att döma den tilltalade i dennes utevaror. Den 9 mars 2016 antogs oskuldspresumtionsdirektivet som ska vara införlivat i medlemsstaterna senast den 1 april 2018.¹⁴⁷ Direktivets artikel 8.1 behandlar rätten för den tilltalade att närvara vid sin egen rättegång. Men både direktivet och Europadomstolens praxis uttrycker att den tilltalade i vissa fall kan avstå från att närvara om det sker ett uttryckligen eller tyst medgivande på ett otvetydigt sätt.¹⁴⁸ I artikel 8.2 möjliggörs för medlemsstaterna att kunna avgöra brottmål i den tilltalades utevaror i två fall. Det ena fallet avser att den tilltalade har underrättats om rättegången och konsekvenserna av utevaror. Det andra fallet möjliggör införandet av en möjlighet för underrättade, men icke-närvarande, tilltalade att företrädas av en försvarare. Om utevarohandläggning tillåts får medlemsstaterna enligt artikel 8.4 avgöra ett mål i utevaror även om den tilltalade inte har kunnat underrättats därför att han inte kan hittas.

De svenska förarbetena som berör direktivet anser att svensk rätt i stort lever upp till direktivets krav. Det enda problematiska i svensk rätt är ett tredje stycke i 46 kap. 15 a § RB som tillåter att ett mål avgörs i den tilltalades utevaror trots att den tilltalade inte *delgetts kallelse* till huvudförhandlingen. Denna bestämmelse kan i dagsläget bara användas när den tilltalade har avvikit helt. Bestämmelsen föreslås dock tas bort eftersom annars har inte den tilltalade underrättats om rättegången och vilka konsekvenser som kan följa av utevaror. Det spelar i sammanhanget ingen roll att den tilltalade inte gjort ansträngningar för att få del av informationen om rättegången.¹⁴⁹ Olika delgivningsmöjligheter har dock utvecklats på senare år, framförallt kungörelsedelgivning och förenklad delgivning. Rättegångar kan alltså genomföras även om en tilltalad håller sig undan. Direktivet tar inte sikte på formerna för delgivning och därmed kommer inte lagändringen innebära några större effektivitetsförluster för domstolarna.¹⁵⁰

146 Danelius 2015, s. 253-255.

147 Europaparlamentets och rådets direktiv 2016/43 av den 9 mars 2016 om förstärkning av vissa aspekter av oskuldspresumtionen och av rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden.

148 SOU 2017:17 s. 141-142.

149 SOU 2017:17 s. 151-154 och s. 160-162; Prop. 2017/18:58 s. 20.

150 SOU 2017:17 s. 165-166.

6. Rekvisitet tillfredsställande utredning

För att utevarohandläggning ska kunna tillåtas måste det råda tillfredsställande utredning. I detta kapitel ska de rättskällor som berör detta rekvisit undersökas närmare. Kapitlet inleds med en kort bakgrund till den nuvarande regleringen och därefter beskrivs begreppet tillfredsställande utredning på ett generellt plan. I ett antal separata avsnitt kommer jag sedan att gå in på specifika aspekter kring rekvisitet, såsom vilken betydelse det har att den tilltalade i vart fall inställer sig genom ombud och i vilken grad man kan tillåta upptagning av muntlig bevisning i utevaromål. Slutdelen av kapitlet behandlar sedan ingående rättsfallet NJA 2009 s. 836. Av det rättsfallet framgår bl.a. att den tilltalades närvaro i vissa fall kan behövas av andra skäl än utredningsskäl.

Kapitlet kommer i flera avseenden belysa den problematik som kan uppkomma när rätten handskas med ett utevaromål, liksom nästa kapitel som behandlar bevisrättsliga aspekter som kan aktualiseras vid avgörande av ett utevaromål. I ett senare avsnitt kommer sedan ytterligare problematik att behandlas och denna kommer att grunda sig både på detta kapitel och nästa kapitel.

6.1. Kort bakgrund till det nuvarande regelverket

Inför den nya rättegångsbalkens införande påpekade Processlagberedningen att det är ännu viktigare i brottmål än i tvistemål att alla parter är närvarande vid huvudförhandlingen eftersom det här finns ett starkt allmänt intresse av en *materiellt riktig dom*. Den tilltalade ska t.ex. ha möjlighet att kunna bemöta de omständigheter och bevis som tas upp gentemot denne.¹⁵¹ Processlagberedningen menade dock att det kunde medföra betydande olägenheter om det upprättades ett krav på obligatorisk inställelse vid alla *ringare brott*. Det förutsattes dock att saken skulle kunna utredas *nöjaktigt* trots den tilltalades utevaro för att utevarohandläggning skulle tillåtas. Några närmare detaljer kring detta krav angavs dock egentligen inte.¹⁵² När rättegångsbalken sedan infördes var det möjligt att utdöma den tilltalade i dennes utevaro om böter eller fängelsestraff fanns i straffskalan, men däremot inte straffarbete. Möjligheterna att utdöma ett frihetsstraff var dock begränsade.¹⁵³

I samband med införandet av brottsbalken ändrades utevaro-reglerna på så sätt att brottets svårighet i det konkreta fallet skulle bli styrande vid tillämpningen av första punkten och inte brottets straffskala såsom tidigare. Enbart om böter blev aktuellt i det enskilda fallet skulle

151 SOU 1938:44 s. 483.

152 SOU 1938:44 s. 38 och 484-485.

153 Prop. 1981/82:105 s. 29.

utevarohandläggning kunna tillåtas, under förutsättning att saken kunde utredas nöjaktigt. Det ansågs nu ligga i sakens natur att saken sällan kunde utredas nöjaktigt om frihetsstraff bör utdömas. Enbart om den tilltalade avvikit skulle frihetsstraff kunna utdömas i dennes frånvaro.¹⁵⁴

Det var sedan år 1982 som vi fick den rättsliga reglering som i grunden består än idag, dvs. en reglering där ”tillfredsställande utredning” utgör det centrala momentet. I och för sig sades att begreppet motsvarar det tidigare använda begreppet nöjaktigt utredning.¹⁵⁵ Men i propositionen gav departementschefen och lagrådet närmare anvisningar kring utredningsstandarden vilket kommer att framgå i olika passager härnäst. Vidare infördes en möjlighet att utdöma frihetsstraff vid utevaroen i samband med utevaro-regelns första punkt. Detta rättfärdigades bl.a. med att vissa mål av typen rattfylleri och misshandel inte är alltför komplicerade och i sådana fall kan fängelse bli aktuellt. Även möjlighet att utdöma villkorlig dom eller skyddstillsyn i utevaro infördes.¹⁵⁶ Att maximigränsen sedan ändrades från tre månaders fängelse till sex månaders fängelse för några år sedan berodde bl.a. på att fängelse var huvudpåföljden i 12700 domar år 2011 varav i 70 procent av fallen var fängelsestraffet högst sex månader långt. Det sades i förarbetena att färre mål kan ställas in i och med ändringen utan att rättssäkerheten samtidigt äventyras.¹⁵⁷

6.2 Vad innebär utredningsstandarden vid utevaro?

I samband med att begreppet tillfredsställande utredning infördes uttryckte departementschefen att med detta avses att utredningen både avseende skuldfrågan och påföljdsdelen ”ger tillräckligt underlag för en från rättssäkerhetssynpunkt godtagbar dom”.¹⁵⁸ Denna generella definition säger dock kanske inte så mycket bortsett från att det finns en gräns för hur långt utevarohandläggning får grundas på processekonomiska skäl. Utredningen som föregick propositionen angav en närmare definition av tillfredsställande utredning som tillsammans med nyss nämnda definition ger lite mer klarhet. Där sades att kravet inte avser att målet kan utredas på allra bästa sätt trots den tilltalades utevaro, utan i stället råder ”ett krav på *fullt godtagbar utredning* med hänsyn till målets beskaffenhet”.¹⁵⁹ Härvid nämndes även att den tilltalades utevaro eventuellt kan tolkas som att han godtar den utredning som utförts i målet.¹⁶⁰ JO har dock å andra sidan uttryckt att utevaro-regeln inte får tillämpas som sanktion mot den tilltalades tredska, trots att tredska kan ge upphov till

154 Prop. 1964:10 s. 137-139.

155 Prop. 1981/82:105 s. 9.

156 Prop. 1981:82/105 s. 6.

157 SOU 2013:17 s. 534-535; Prop. 2013/14:170 s. 42-43.

158 Prop. 1981/82:105 s. 5-6.

159 Prop. 1981/82:105 s. 35.

160 Prop. 1981/82:105 s. 35 och 39.

kostnader för rättens del. Om tillfredsställande utredning saknas måste i sådana fall hämtning eller annan åtgärd vidtas.¹⁶¹

I propositionen från 1982 sa departementschefen att utredningen i ansvarsfrågan måste vara *entydig* för att prövningen ska kunna bli rättssäker. Det kan inte bli tal om utevarodomar om bevisningen pekar i olika riktningar eller om den skulle kunna framstå som mindre tillförlitlig om den tilltalade kommer med egna uppgifter. Utredningen kan emellertid betraktas som entydig om den tilltalade har erkänt gärningen under förundersökningen och erkännandet stöds av övrig utredning i ett mål. Utredningen kan även vara entydig i exempelvis icke erkända rattfyllerimål där en övertygande blodanalys finns, liksom i mål där den tilltalade erkänner det faktiska händelseförloppet men har en annan uppfattning om den rättsliga bedömningen.¹⁶² I det sistnämnda fallet aktualiseras troligen främst rättsfrågor för rättens del och då brukar inte rättssäkerhetsaspekter vara lika framträdande. Heuman har t.ex. sagt att en huvudförhandling, i stället för ett skriftligt förfarande, inte alltid fyller någon viktig rättssäkerhetsfunktion om målet bara aktualiserar rena rättsfrågor.¹⁶³

Observera att man troligen inte helt kan jämföra begreppet ”tillfredsställande utredning” med att någonting är entydigt. Bevisningen kan i själva verket tala i entydiga riktningar för att den inte är särskilt omfattande, dvs. bristfällig.¹⁶⁴

Beträffande villkoret tillfredsställande utredning uttryckte Lagrådet år 1982 att det måste föreligga antingen ett klart erkännande av den misstänkte under förundersökningen eller enbart sådana invändningar som med hänsyn till kända förhållanden uppenbart kan lämnas utan avseende.¹⁶⁵ Det torde dock inte vara tillåtet att avgöra ett utevaromål där ett bestridande finns men där rätten inte vet om den närmare innebörden av detta.¹⁶⁶ Lagrådet var överlag annars kritisk mot att lite allvarigare brottslighet nu kunde utdömas i den tilltalades utevaro och alltså inte bara bötesbrott. I samband med den senaste ändringen av utevaro-reglerna uttryckte dock Straffprocessutredningen att det inte är självklart att det är strängheten i straffet som ska vara avgörande vid tillämpning av en utevaroregel då det exempelvis är möjligt att en del brott med höga straffvärden kan vara enkla att bedöma samtidigt som vissa mindre brott kan vara komplexa.¹⁶⁷ Några närmare exempel kring detta resonemang gavs inte, men antagligen avses bl.a. att de tidigare nämnda brotten rattfylleri och

161 JO 1985/86 s. 61 (s. 65).

162 Prop. 1981/82:105 s. 22-23.

163 Heuman, 1983, s. 14. Se även avsnitt 5.2 ovan.

164 Diesen, 1993, s. 136. Se mer om bevisningens robusthet i avsnitt 6.4. nedan.

165 Prop. 1981/82:105 s. 15.

166 Diesen, 1993, s. 140.

167 SOU 2013:17 s. 533.

misshandel inte alltid är alltför komplicerade. I ett annat sammanhang har även narkotikabrott av normalgraden, stöld och grov olovlig körning nämnts vid sidan av rattfylleri och misshandel i samband med att möjligheterna till fängelsestraff vid utevaror har diskuterats.¹⁶⁸

De hittills redogjorda uttalandena kring tillfredsställande utredning är onekligen ganska allmänt hållna till sin karaktär. Det är inte helt lätt att förstå hur utevaroregeln ska tillämpas i konkreta fall. En arbetsgrupp hos domstolsverket har vid två tillfällen (år 2000 respektive år 2005) förslagit att begreppet tillfredsställande utredning bör ersättas med ett rekvisit som är mer tydligt än nyss nämnda begrepp.¹⁶⁹ Förslagen ledde aldrig till lagstiftning, men åtminstone det senare lär väl tillämpas praktiken, dvs. i samband med begreppet tillfredsställande utredning. Arbetsgruppen menade att det bör föreligga hinder mot utevarohandläggning om det före eller under huvudförhandlingen framkommer omständigheter som ger anledning att *komplettera utredningen med frågor till den tilltalade*. Enligt arbetsgruppen borde rätten många gånger kunna inleda förhandling i den tilltalades utevaro, men sedan kan det eventuellt (men det behöver inte vara så) framkomma uppgifter under förhandlingen som den tilltalade bör yttra sig över, särskilt om det kan vara till dennes förmån. Det kan tilläggas att arbetsgruppen därutöver menade att det kan finnas fall då den tilltalade kan behöva närvara i rätten trots att några ytterligare frågor inte behöver ställas till denne, t.ex. om ett vittne eller en målsägande skall identifiera den tilltalade.¹⁷⁰

6.3 Utredningsunderlaget

I brottmål blir mål främst förberedda genom förundersökning. Rätten grundar sin bedömning kring tillfredsställande utredning på det förundersökningsprotokoll m.m. som åklagaren har get till rätten.¹⁷¹ En förundersökning behöver dock inte genomföras om åklagaren förväntar sig att påföljden i det enskilda fallet enbart blir böter. I så fall genomförs en förenklad utredning och utredningsinformationen framgår av en polisrapport eller liknande.¹⁷² För att tillfredsställande utredning ska vara uppfyllt är det centrala egentligen inte att ett förundersökningsprotokoll eller polisutredningen har ett visst innehåll utan huruvida rätten senare har möjlighet att bedöma skuld- och påföljdsdelen.¹⁷³ Gällande ansvarsdelen kommer ju t.ex. förhör under förundersökningen

168 Inställda förhandlingar, 2005, s. 33.

169 Ang. första tillfället, se Prop. 2000/01:108 s. 22-23. Förslaget var att den tilltalades personliga närvaro inte skall vara nödvändig för utredningen för att utevarohandläggning ska kunna ske. Lagrådet ansåg dock att det var oklart vad som menades med detta.

170 Inställda förhandlingar 2005, s. 29-30.

171 45 kap. 7 § RB.

172 23 kap. 22 § RB och 24-25 §§ FUK.

173 Diesen 1993, s. 239-240.

ersättas med muntliga utsagor i rätten och gällande påföljdsdelen kan det tillkomma mer information om lämplig val av påföljd, bl.a. på rättens initiativ.¹⁷⁴ Som vi kan se aktualiseras förprövningar av olika slag, något som inte är helt oproblematiskt.¹⁷⁵ En polisrapport kan förresten vålla problem vid beredningen av mindre brottmål eftersom den sällan i detalj förklarar varför den misstänkte förnekar brott och om denne i stället har erkänt kan utsaga kring detta saknas helt. Polisrapportens utförlighet påverkar alltså frågan huruvida den tilltalade behövs i rätten eller inte.¹⁷⁶

I ett äldre förarbete har det uttryckts att om det i en polisrapport enbart har kryssats i ett formulär att den misstänkte erkänt brottet har detta kanske inte alltid varit tillräckligt för att uppnå utredningskravet. Om en sådan erkännandeuppgift däremot kombinerats med uppgift av exempelvis en polisman i rapporten har kravet ansetts uppfyllt.¹⁷⁷

Det kan emellanåt också vara så att en uteblivande tilltalad (eller dennes eventuella försvarare) har skickat in en särskild skrift till rätten där den tilltalades inställning framgår. Då kan denna skrift tjäna som utredningsunderlag. Av ett JO-fall framgår dock att det ibland kan uppstå frågetecken kring vad inställningen närmare innebär och i så fall måste den tilltalade tillfrågas närmare om detta i närvaro. I det aktuella fallet hade en man enligt åklagaren avvikit från en trafikolycka. I en skrift som skickades till rätten från den tilltalades sida såg det i viss mån ut som den tilltalade erkände gärningen i dess helhet (påkörande av en plankan som träffade en annan bil), men ”erkännandet” kunde också tolkas som så att den tilltalade i och för sig medgav att ett påkörande av plankan skett, men att plankan bara träffat den egna bilen.¹⁷⁸ I sammanhanget kan det vara värt att nämna att den tilltalade kanske inte alltid formulerar sig tillräckligt väl i skrift och att detta är en anledning till varför exempelvis avgörande av brottmål utan huvudförhandling inte har tillåtits *tidigare* i svensk rätt.¹⁷⁹ Farhågan torde vara värd att beakta även i samband med utevarohandläggning, även om det kanske inte händer alltför ofta att en frånvarande tilltalad sänder en skrift till rätten.

6.4 Betydelsen av en robust utredning

Det har uttryckts att det som kännetecknar en tillräcklig utredning vid utevarohandläggning är att den är robust, dvs. att det inte finns luckor i utredningen som kan fyllas genom att den tilltalade är

174 Diesen 1993, s. 241-243.

175 Se framförallt prop. 1981/82:105 s. 14. Se även bet. 1981/82:JuU45 s. 5 och prop. 1964:10 s. 144.

176 Diesen 1993, s. 240-241.

177 SOU 1974:27 s. 40.

178 JO 1974 s. 114.

179 Prop. 1986/87:89 s. 95.

på plats och kan svara på frågor eller klarlägga något.¹⁸⁰ Detta krav på robusthet är särskilt viktigt om påföljden kan bli fängelse.¹⁸¹ Det är viktigt att påpeka att robusthet är ett begrepp som aktualiseras vid bevisprövning i straffprocessen rent generellt och ska alltid beaktas av rätten.¹⁸² Denna aspekt påverkar nämligen hur säkra bedömningar som kan göras i brottmålet; möjligheterna till att uppnå en materiellt riktig dom förutsätter att det finns en tillräckligt robust utredning.¹⁸³ Som framgick av kapitel två är materiellt riktiga domar någonting som i vart fall bör eftersträvas så långt som möjligt rent praktiskt och rättsligt.

Det råder olika uppfattningar i doktrinen hur robusthet mer exakt ska förstås samt huruvida bristande robusthet påverkar det samlade bevisvärdet i sänkande riktning eller inte.¹⁸⁴ Lindells definition av begreppet är sannolikhetsbaserad och är enklast att utgå ifrån för denna uppsats vidkommande. Han skriver att säkerheten för ett sannolikhetsomdöme som görs i ett brottmål (t.ex. sannolikheten att den tilltalade begått brottet) varierar beroende på hur pass grundliga undersökningar som har gjorts. Om mycket grundliga undersökningar har gjorts förändras inte ett sannolikhetsomdöme nämnvärt även om det skulle tillföras någonting ytterligare i målet. Sannolikheten betraktas som robust. Om brottmålet däremot baseras på en knapp utredning kan sannolikheten enklare förändras om det tillkommer mer bedömningsmaterial i målet.¹⁸⁵ Diesen definierar robusthet på ett liknande sätt. Han skriver att säkerheten i en sannolikhetsangivelse beror på antalet prövade variabler: *ju fler relevanta omständigheter som är utredda, desto större säkerhet i bedömningen.*¹⁸⁶ Om det råder brister gällande robustheten så beror det på att kända eller möjliga bevis inte har införts i målet, varav dessa bevis alltså kan påverka utfallet för sannolikhetsbedömningen.¹⁸⁷

Tillämpat på utevaro-situationer innebär alltså dessa uttalanden att även i dessa brottmål måste åtminstone ett visst antal omständigheter utredas för att det ska finnas goda utsikter för rätten att få

180 Inställda huvudförhandlingar 2005, s. 29.

181 Prop. 2000/01:108 s. 23.

182 Ekelöf IV, s. 189.

183 Schelin 2007, s. 68.

184 Ekelöf och Nordh anser till skillnad från Lindell och Diesen att bristande robusthet påverkar det samlade bevisvärdet negativt, se Ekelöf IV s. 187-189 och Nordh 2013, s. 17. Även om deras tes har visst stöd i praxis är den dock ologisk i samband med utevarohandläggning. Tesen innebär att ett högt beviskrav inte kan uppfyllas med knapp utredning, se Lindell 1987 s. 347. Men vid utevarohandläggning är detta tveklöst möjligt, även om utredningen såklart inte får vara alltför knapp. Tesen innebär även att robusthet och bevisvärde ska bedöms i samma skede. Men vid utevarohandläggning måste i vart fall en utredningsstandard uppfyllas *innan* bevisvärdering.

185 Lindell 2005, s. 412.

186 Diesen 2015, s. 67 och 70

187 Diesen 2015, s. 225. Enligt Nordh (2013, s. 17-18) påverkar även innehållet hos de enskilda *framförda* bevisen graden av robusthet i ett mål, t.ex. är det betydelsefullt för rätten att känna till miljöfaktorer som kan ha påverkat en vittnesberättelses tillförlitlighet eller hur noggrann en brottsplatsundersökning har utförts.

fram en någorlunda entydig bild vad som har hänt och därmed nå materiellt riktiga domar. Som kommer att framgå av nästa kapitel påverkar också antalet utredda omständigheter i vilken grad rätten kan ställa eventuella alternativa hypoteser vid sidan av gärningshypotesen (vilket i sin tydligaste form sker vid domstolsöverläggningen).

6.5 Betydelsen av en försvarare

Man kan fråga sig om möjligheterna till att avgöra ett mål i den tilltalades utevaro ökar om den tilltalade företräds av en försvarare. Oskuldspresumtionsdirektivet tillåter EU-medlemsstaterna att tillämpa utevarohandläggning om bl.a. en försvarare företräder den tilltalade. Sverige har dock inte utformat sin utevaro-regel utifrån huruvida försvarare finns eller inte. I praktiken kan dock en försvarare öka möjligheterna till utevarohandläggning i en del fall. Det framgår i viss mån av NJA 2000 s. 661 (som nu ska diskuteras) även om det säkert hade stor betydelse att vissa frågor var någorlunda utredda redan i tingsrätten innan hovrättsförfarandet skedde.

I målet dömdes den tilltalade i hovrätten mot sitt förnekande till dagsböter för ofredande i dennes personliga utevaro. I tingsrätten hade den tilltalade närvarat utan ombud. Den tilltalades version av händelsen stod mot målsägandens och ett vittnes version även om den tilltalade friades i tingsrätten. I hovrätten företräddes den tilltalade av en offentlig försvarare, men kunde inte infinna sig i rätten p.g.a. en plötslig utomlandsvistelse. HD skrev att 51 kap. 21 § 4 st. första meningen RB ger enligt ordalydelsen hovrätten stor frihet att avgöra mål i den tilltalades utevaro, men att bestämmelsen måste tillämpas restriktivt med tanke på kravet på rättssäkerhet i brottmål. HD anförde också att hovrätten måste göra sin egen bedömning av händelseförloppet och då kan den tilltalades utsaga ha betydelse igen. Den tilltalade förnekade gärningen men inget pekade på att han i hovrätten skulle ge en annan bild av händelseförloppet än den han gav i tingsrätten. Även om personlig inställelse hade varit det allra fördelaktigaste, inte minst med tanke på den muntliga bevisupptagningen, så hade den tilltalade en offentlig försvarare i hovrätten som kunde ställa frågor till målsäganden och vittnet. Påföljden kunde vidare inte väntas bli annan än böter. Det gick därmed, med viss tveksamhet, att avgöra målet i den tilltalades utevaro.

6.6 Utevarohandläggning när den tilltalade förnekar brott

Möjligheterna att döma den tilltalade i dennes utevaro när ett förnekande finns är restriktiva enligt förarbetena. Även om man studerar lite äldre hovrättspraxis verkar det som möjligheterna är restriktiva. I ett hovrättsfall kort efter lagreformen år 1982 dömdes den tilltalade för otillåten

omkörning i dennes utevaro i tingsrätten trots att den tilltalade hade förnekat förseelsen. Den tilltalade överklagade domen till hovrätten som ansåg att ett grovt rättegångsfel hade begåtts i och med tingsrättens handläggningsbeslut.¹⁸⁸ Här rörde det sig alltså om ett bagatellbrott och ändå ansågs tillfredsställande utredning inte föreligga. I ett annat hovrättsfall ansågs det inte vara acceptabelt att döma den tilltalade i dennes utevaro för att ha fört en moped olagligt på en väg eftersom det förekom *delvis motstridiga uppgifter* i målet beträffande den tilltalades uppsåt. Den tilltalade behövdes höras personligen för att uppsåtsfrågan skulle kunna bedömas enligt hovrätten.¹⁸⁹

Det finns emellertid tecken som tyder på att det inte längre är lika svårt att avgöra mål i den tilltalades utevaro trots förnekande. Det tidigare nämnda fallet NJA 2000 s. 661 tyder på det. I ett relativt färskt hovrättsfall har hovrätten vidare sagt följande om begreppet tillfredsställande utredning: ”Frågan om saken kan utredas tillfredsställande i den tilltalades utevaro beror dels på målets karaktär, dels på de uppgifter som kan läggas fram ur handlingarna. Om målet är av *okomplicerat* slag och den tilltalade *tidigare har lämnat relevanta uppgifter* om t.ex. ett visst händelseförlopp, är det *ofta möjligt* att utreda saken tillfredsställande även i de fall som den tilltalade har förnekat åklagarens påstående” (min. kurs).¹⁹⁰ Det är särskilt särskilt uttrycket ”ofta möjligt” som möjligen antyder att man ska vara försiktig med att utgå alltför mycket från gammal hovrättspraxis. Hovrätten uttrycker i och för sig att målet samtidigt ska vara av *okomplicerat* slag, men detta torde vara en förutsättning som gäller för alla utevaromål.

I det aktuella fallet hade tingsrätten avgjort ett mål om våld mot tjänsteman i den tilltalades utevaro. Det fanns bl.a. två poliser som vittnade samstämmigt mot henne. Hovrätten undanröjde emellertid tingsrättens dom. Den påstådda brottsligheten ansågs vara av relativt allvarligt slag trots att påföljden väntades stanna vid böter eller villkorlig dom. Men det fanns vidare bl.a. att inga relevanta förhörsuppgifter av den tilltalade från förundersökningen som kunde läggas fram.¹⁹¹ Den tilltalades hade i och för sig en försvarare som var närvarande i tingsrätten och som förmedlade vissa uppgifter från den tilltalades sida per telefon, men ett telefonsamtal ansågs inte kunna ge upphov till tillfredsställande utredning enligt hovrätten.

188 RH 1986:62.

189 RH 1999:8. Jfr RH 1987:55.

190 RH 2011:4

191 Jfr. JO 1985/86 s. 61 där JO ansåg att tillfredsställande utredning faktiskt förelåg i ett mål om ringa misshandel trots att den förnekande tilltalade hade varit tyst under hela förundersökningen (men där det liksom i hovrättsfallet fanns vittnesmål som talade emot den tilltalade). Denna jämförelse torde visa att ”tillfredsställande utredning” är mycket svårbedömt.

6.7 Upptagning av muntlig bevisning vid utevaror

I samband med lagändringen år 1982 uteslöt inte departementschefen att upptagning av muntlig bevisning kan ske i rätten trots att den tilltalade inte närvarande. Lagrådet kritiserade emellertid det uttalandet eftersom de menade muntlig bevisning bör bemötas av den tilltalade för att möjligheten till ett materiellt riktigt avgörande ska kunna upprätthållas.¹⁹² Departementschefen kan sägas ha beaktat kritiken i viss mån då denne påpekar att utrymmet för upptagning av muntlig bevisning torde vara begränsat, särskilt om den tilltalade har förnekat gärningen eller om det kan bli tal om en annan påföljd än böter.¹⁹³ Eftersom det i slutdelen av uttalandet görs en åtskillnad mellan olika tänkbara påföljder kan man konstatera att kravet på rättssäkerhet är relativt, dvs. inte lika högt ställt i varje utevaror-situation som kan uppkomma rent generellt. Framförallt är det tal om att rättssäkerhetskraven måste ställas *högre* ju mer ingripande påföljden kan bli.¹⁹⁴

JO har uttryckt att utevaror-regeln allmänt sett bör tillämpas försiktigt i mål där ett erkännande inte har getts och där muntlig bevisning förekommer.¹⁹⁵ I det aktuella fallet där uttalandet gjordes valde dock JO att inte rikta kritik mot den tingsrätt som hade avgjort ett mål om ringa misshandel trots sådana förutsättningar. I det tidigare nämnda rättsfallet NJA 2000 s.661 ansåg likaså HD att det aktuella ofredande-målet kunde avgöras i den tilltalades utevaror trots dennes förnekande samt upptagning av muntlig bevisning.¹⁹⁶ Även om man studerar tingsrättsavgöranden verkar det som det är långtifrån omöjligt att saken kan utredas tillfredsställande trots ett förnekande från den tilltalades sida.¹⁹⁷

Flertalet problem kan emellertid uppkomma om muntlig bevisning tas upp i den tilltalades utevaror. Om det rör sig om ett målsägandeförhör riskerar rätten att få en ensidig och förvrängd bild av det inträffade. Det finns en benägenhet för målsägande att överdriva eller tillrättalägga sina upplevelser och intryck och detta kan leda till att brottet bedöms som mer allvarligt än om den tilltalade hade varit närvarande.¹⁹⁸ Även vid vittnesförhör i den tilltalades utevaror finns det en risk att domstolen får en annan bild av läget än om den tilltalade hade varit närvarande trots att vittnet är under ed. Vittnet behöver t.ex. inte räkna med mothugg från den tilltalades sida.¹⁹⁹

192 Prop. 1981/82:105 s. 15.

193 Prop. 1981/82:105 s. 23.

194 Heuman 1983a, s. 83-84.

195 JO 1985/86 s. 61.

196 Se avsnitt 6.5 ovan.

197 Se avsnitt 6.10 nedan.

198 Diesen 2015, s. 103.

199 Diesen 2015, s. 103.

Det kan vidare hända att en förhörsperson avviker från en tidigare utgiven utsaga hos polisen eller vägrar att yttra sig. Processmaterialet blir då ett annat och det kan medföra att domstolen kan behöva göra en bedömning om kravet om ”tillfredsställande utredning” fortfarande gäller. Läget för den tilltalade ändras också. Den tilltalade kan ha uteblivit för att han ansåg sig vara chanslös p.g.a. vittnesbevisningen och mer eller mindre godtagit åklagarens påstående, men kan uppleva att det finns större utsikt till frikännande dom om ett vittnes trovärdighet skulle minska. Enligt Diesen ska den tilltalade veta vad han anklagas för. Om det därför blir så att ett vittne eller en målsägande ändrar sina uppgifter *väsentligt till den tilltalades nackdel* så ska förhandlingen ställas in.²⁰⁰

Det torde vara svårt för rätten att på förhand bedöma i vilka fall som den tilltalade verkligen måste kunna bemöta uppgifter som ett vittne för fram i rätten och i vilka fall behovet troligen inte framträder. Ett liknande resonemang framträder ju vid presumptionen om att den tilltalade har en personlig inställeskyldighet i rätten i samband med domstolskallelsen.²⁰¹

6.8 Utredning av påföljdsfrågan

Det är inte bara skuldfrågan som måste kunna utredas tillfredsställande för att utevarohandläggning ska kunna tillåtas, utan precis som nämnts tidigare måste påföljdsdelen kunna utredas tillfredsställande. Beträffande påföljdsdelen i ett brottmål gäller generellt sett att åklagaren inte har någon utredningsbörda eller bevisbörda rörande denna del, åtminstone inte rörande själva påföljdsvalet (t.ex. huruvida villkorlig dom eller fängelse bör utdömas). Det är rätten som har utredningsansvaret rörande påföljdsvalet sedan det har bevisats att brott har begåtts. Bristande utredning leder till att den tilltalade döms till det lindrigare alternativet om rätten står och väger mellan olika sorts påföljder.²⁰²

Rätten har alltså ett större eget ansvar vid påföljdsfrågan än vid ansvarsfrågan.²⁰³ Det finns många olika utredningsåtgärder som härvid kan aktualiseras. Rätten kan bl.a. förordna om särskild personutredning från Kriminalvården. Likaså kan rätten behöva göra utdrag ur folkbokföringsregistret, belastningsregistret och körkortsregistret. Akter från tidigare mål kan också få relevans för påföljdsfrågan. Yttrande från lokal kriminalvårdsmyndighet eller socialnämnd kan inhämtas. Rätten kan också beordra om rättspsykiatrisk undersökning eller läkarintyg enligt 7 §

200 Diesen 2015, s. 103-105.

201 Heuman 1983a, s. 85.

202 Diesen 2015, s. 168-169.

203 Prop. 1986/87:89 s. 109.

lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål.²⁰⁴ I praktiken ser dock åklagaren många gånger till att det finns utredning rörande personliga förhållanden som kan ha betydelse i påföljdsdelen. Även åklagare kan t.ex. besluta om att inhämta yttrande från Kriminalvården eller yttrande från socialnämnd.²⁰⁵

Om vi sedan beträffande utevarosituationer begränsar oss till första punkten i 46 kap. 15 a § ska påföljdsvalet framstå som okomplicerat på så sätt att det inte ska finnas någon risk att påföljden kan bli strängare än den högsta möjliga som kan ges vid utevarohandläggning, dvs. sex månaders fängelse.²⁰⁶ Domstolen måste i varje enskilt fall ta ställning till vilken personutredning som behövs för att påföljdsfrågan ska kunna bedömas på ett tillfredsställande sätt. Om villkorlig dom kan aktualiseras kan det eventuellt räcka med den personliga information som framkommer ur förundersökningen eller olika registerutdrag. En mer ingående personundersökning kan dock behövas i vissa fall. För att fängelse ska kunna utdömas i den tilltalades frånvaro kan personundersökning troligen enbart bortses ifrån i undantagsfall. Personundersökning kan även behövas om det rör sig om ett allvarigare brott, men där villkorlig dom eller skyddstillsyn eventuellt kan betraktas som en mer lämplig påföljd än fängelse.²⁰⁷ I praktiken torde det vara uteslutet med utevarohandläggning om domstolen tvekar huruvida fängelse eller exempelvis villkorlig dom i slutändan är den mest lämpliga påföljden om brottet skulle styrkas.²⁰⁸

Man kan fråga sig hur de överväganden som nyss behandlats stämmer överens med det tidigare uttalandet om att rätten i tveksamma fall bör välja den lindrigaste påföljden för den tilltalade. Antagligen bör situationen sammantaget betraktas på följande sätt. För att rätten ska kunna känna sig tillfreds med att välja det lindrigaste alternativet behöver det nog ha satts in åtminstone vissa utredningsåtgärder i syfte att skapa underlag för en påföljd som är lämplig ur framförallt individualpreventiv synpunkt. Det kan handla om utredningsåtgärder kring den tilltalades närmare motiv kring brottet eller dennes levnadsförhållanden etc. Men sedan kan det ju ändå råda viss oklarhet trots utredningsförsök och då väljs rimligen den lindrigaste påföljden. I en utevarosituation bör dock inte rätten spekulera i att detta kan bli slutscenariot om specifika utredningsåtgärder vidtas. Om tveksamhet råder bör alltså den tilltalade kallas till förhandlingen så att sådant som levnadsförhållanden kan utredas närmare.

204 Lindell 2005, s. 213.

205 2 och 6 §§ lagen om särskild personutredning i brottmål.

206 Diesen 1993, s. 143-144.

207 Bet. JuU 1981/82:45 s. 7-8.

208 Diesen 1993, s. 148-149.

6.9 Utevaroregelns tillämpning i praktiken

I dagsläget är det svårt att veta hur utevaroregeln tillämpas i våra domstolar, annat än att tillämpningen troligen varierar till följd av att många domare ansett att tillfredsställande utredning är ett svårtolkat begrepp. Det verkar bl.a. som yngre domare är mer restriktiva med att använda bestämmelsen än äldre domare eftersom de är mer rädda för att göra fel.²⁰⁹ JO har dessutom uttryckt att det i sista hand är en bedömningsfråga om ett brott kan avgöras i den tilltalades utevaro eller inte varav ”utrymme ges för skilda uppfattningar som var för sig kan anses försvarliga”.²¹⁰

Diesen undersökte dock brottmålsdomar från fyra tingsrätter år 1987, bl.a. Stockholms tingsrätt, och fann att utevaroregeln tillämpades i cirka vart sjätte brottmål. Vanligtvis använts regeln när den tilltalade erkänt brott, men i så många som vart fjärde fall hade den tilltalade förnekat brott och det förekom ofta att muntlig bevisning togs upp i dessa fall (antagligen för att den misstänkte då skulle kunna ”överbevisas”). Han fann vidare att det fanns en ökad benägenhet att tillämpa regeln ju större målströmningen av bagatellmål var på en domstolsavdelning vilket möjligen indikerar att regeln används mer rutinmässigt då. Bagatellbrott såsom trafikförseelser var de vanligaste brotten som avgjordes i den tilltalades utevaro, men även brott såsom stöld, bedrägeri, misshandel och rattfylleri avgjordes emellanåt. Beträffande den slutliga påföljden utdömdes böter i över 90 % av utevaromålen. Fängelse utdömdes ytterst sällan. Sammantaget menar Diesen att praxis varit mer liberal vid tillämpningen av utevaroregeln än vad motiven från den tiden antyder, inte minst rörande användande av muntlig bevisning i förnekade mål.²¹¹

Undersökningen visade för övrigt att utrymmet för tillämpning av utevaroregeln är större inom specialstraffrätten eftersom det där sällan tillämpas ett krav på uppsåt, t.ex. rörande många trafikbrott. I sådana fall tillämpas utevarohandläggning ofta inte bara vid erkännande utan även vid sådana inställningar där de faktiska omständigheterna har vitsordats av den tilltalade. Ett förnekande kan många gånger lämna utan avseende i sådana mål, t.ex. om den tilltalade påstår att han inte visste om att en bil han kört hade körförbud.²¹² En annan intressant aspekt från undersökningen var att åtalet endast ogillades i tjugo stycken domar i Stockholms tingsrätt (dvs. 1,5% av frånvarofallen där)!²¹³ Det är inte säkert att de siffror som framgår av undersökningen ser exakt likadana ut idag. Med tanke på att det har skett ett antal reformförsök kring ökad användning

209 Inställda förhandlingar 2005, s. 25-26.

210 JO 1985/86 s. 61 (s. 65); Jfr SOU 1974:27 s. 40.

211 Diesen 1993, s. 214-215 och s. 228-230.

212 Diesen 1993, s. 213 och s. 219.

213 Diesen 1993, s. 220.

av utevaro-regeln sedan dess (varav bl.a. sexmånadersgränsen för fängelse infördes år 2014) lär utevaro-regeln i vart fall knappast tillämpas mer konservativt idag gentemot förr. Dessutom brukar det talas om att domstolarna har hög arbetsbörda och utevarohandläggning kan vara ett sätt att minska denna något.

6.10 NJA 2009 s. 836

Detta rättsfall är betydelsefullt och kommer att behandlas ingående eftersom fallet visar att den tilltalades närvaro kan behövas vid *grövre brott* trots att tillfredsställande utredning eventuellt kan nås trots utevaro. Med andra ord kan det finnas andra än utrednings- och bevismässiga skäl till varför den tilltalades närvaro kan vara behövlig (i antingen tingsrätten eller i hovrätten). Här behandlas alltså uppsatsens tredje frågeställning lite mer. Man kan också uttrycka läget som så att den tilltalade oftast inte bara har en närvarorätt vid en huvudförhandling utan kan även ha en närvaroskyldighet som sträcker sig längre än den som framgår av 21 kap. 2 § RB.

6.10.1 Rättsfallet

Den tilltalade var åtalad för grovt narkotikabrott men friades i tingsrätten. I hovrätten var den tilltalade inte personligen närvarande utan var bara närvarande genom ombud. Den tilltalade hade delgetts kallelse till förhandlingen och ville enligt ombudets utsago komma till förhandlingen, men ombudet hade skickat in läkarintyg till rätten för den tilltalades del. Ombudet uttryckte dock inte hinder mot huvudförhandling vid fråga om detta. Först vid slutpläderingen menade han att det förelåg hinder mot att döma den tilltalade för brottet med tanke på frånvaron.

Hovrätten dömde i målet eftersom muntlig bevisning från tingsrätten spelades upp genom bild- och ljudfiler och beträffande påföljdsfrågan kunde enbart mycket långvarigt fängelsestraff komma ifråga. Den tilltalade dömdes till 10 års fängelse för narkotikabrott av hovrätten, vilket denne överklagade till HD. Han menade att han hade visat intresse av att delta i hovrättsförhandlingen, hade laga förfall samt att hovrätten inte haft rätt att fälla honom till ansvar utan att han var personligen närvarande vid huvudförhandlingen.

HD hänvisade till Europadomstolens praxis och fann att om en högre instans inte bara ska avgöra rättsfrågor utan även sakfrågor så har den tilltalade rätt att närvara i förhandlingen. Om denne inte närvarar men har laga förfall föreligger hinder mot förhandling. HD sa dock sedan att det saknar betydelse om den tilltalade inte har laga förfall om den personliga frånvaron kan anses utgöra

hinder för huvudförhandling trots att den tilltalades närvaro eventuellt inte behövs av just utredningsskäl. Effektiv domstolshandläggning står här mot rätten till en rättvis rättegång. HD konstaterade dock att en tilltalad har ett legitimt krav på *egen insyn* i förhandlingen och möjlighet att själv *muntligen få föra fram sin sak inför rätten*. Vidare kan förtroendet för rättsordningen ta skada om en frånvarande tilltalad döms till en mycket ingripande påföljd. Det finns därmed även ett *allmänintresse* att den tilltalade är närvarande vid förhandlingen. En *närvarorätt* (som den tilltalade kan förfoga över) kan tillgodose den tilltalades intressen och allmänintresset, men den tilltalade kan ju avstå från denna rätt och då finns inget tillräckligt skydd för nyss nämnda intressen.

Angående fall där den tilltalades personliga närvaro kan krävas av andra skäl än utredningsbehov (dvs. en utvidgad *närvaroskyldighet*) menade HD att det dock kan finnas fall där sådant krav på närvaro får stå tillbaka med hänsyn till effektiv rättskipning. Exakt vilka dessa fall är går inte att precisera, men HD nämnde bland annat att i den situationen det kan ske en betydande straffskärpning i förhållande till tingsrättsdomen så bör den tilltalade vara personligen närvarande i hovrätten oberoende av hans eller hennes egen inställning. Utgångsläget spelar också roll, likaså om den tilltalade är ung.²¹⁴ HD anförde sedan att kravet på närvaro kan behöva efterges i vissa situationer även om det skulle kunna bli en betydande straffskärning, t.ex. om den tilltalade har avvikit. Även ett klart och otvetydigt eftergivande av rätten att närvara kan få betydelse för bedömningen under förutsättning att den tilltalade företräds av ombud vid förhandlingen.

Enligt HD höll sig *inte* den tilltalade undan eftersom han hade frikänts i tingsrätten. Enligt HD krävdes det att den tilltalade var personligen närvarande vid förhandlingen eftersom det kunde bli tal om en betydande straffskärpning om åklagarens åtal fick bifall. Det utgjorde därmed hinder mot att hålla huvudförhandling oberoende av den tilltalades inställning i närvarofrågan och trots att hovrätten inte ansåg att hans personliga närvaro behövdes av utredningsskäl. Huruvida den tilltalade faktiskt behövdes av utredningsskäl eller inte bedömdes inte av HD själv eftersom han alltså ändå, av andra skäl, behövde vara där. Det fanns dock vissa uttalanden från revisionssekreteraren och HD som antydde att den tilltalades närvaro behövdes av utredningsskäl. HD nämnde t.ex. att även om samma muntliga bevisning från tingsrätten spelas upp under hovrätten så kan dessa framstå i nytt ljus i hovrätten och den tilltalade kanske kan behöva vilja göra en tilläggskommentar eller vilja begära tilläggsförhör.

214 Redan i kapitel 3 nämndes att det kan finnas ett kriminalpolitiskt värde av att en förstagångsförbrytare framträder inför domstol (för att detta fyller en pedagogisk funktion, dvs. att man kan inse allvaret i sina handlingar).

Det fanns två skiljaktiga justitieråd som mer betonade betydelsen av laga förfall i målet. De ansåg att om den tilltalade önskat närvara vid förhandlingen men varit förhindrad av en omständighet som utgjort laga förfall har det förelegat hinder för huvudförhandling helt oberoende av om det inte skulle vara nödvändigt med personlig närvaro av utredningsskäl, vilket hovrätten ansåg. I ett fall som det aktuella, där bl.a. straffvärdet vid fällande dom kan bli mycket högt, måste rätten närmare klargöra att den tilltalade *verkligen har avstått från sin närvarorätt* om en viss omständighet framträder, t.ex. ett läkarintyg. Enligt de skiljaktiga visade inte omständigheterna att hovrätten fick dra slutsatsen att den tilltalade inte ville vara närvarande vid förhandlingen. Huruvida det förelåg hinder av utredningsskäl eller annat skäl behövde därmed inte bedömas.

6.10.2 Diesens kommentar

Rättsfallet har kommenterats av Christian Diesen. Han skriver bl.a. att oavsett om man vill avgöra frågan om möjligheterna att avgöra ett grovt förnekat brottmål på grundval av närvarorätten (som HD:s minoritet) eller av närvaroskyldigheten (som majoriteten) blir resultatet detsamma: att avgöra ett sådant mål i tingsrätten eller hovrätten utan att den tilltalade är närvarande utgör ett rättegångsfel. Om man ska ha någon av dessa grunder som utgångspunkt så föredrar Diesen närvaroskyldigheten eftersom HD bl.a. påpekade i målet att närvarorätten inte alltid är tillräcklig för att skydda den tilltalades och allmänhetens intressen.²¹⁵

Diesen gör också en del uttalanden främst av betydelse för hovrättsförfarandet. Utifrån rättsfallet uppfattar han det som att i grövre brottmål, och kanske rentav alla brottmål med tänkbar fängelsepåföljd, bör man i praktiken se till att den tilltalade är personligen närvarande vid hovrätten. Samma sak gäller för unga tilltalade. Diesen formulerar en handläggningsregel som i praktiken innebär att närvarons roll av utredningsskäl spelar mindre roll för närvaroskyldigheten. Man kan då som huvudregel inte genomföra en förhandling när den tilltalade av någon annan anledning än tredska inte infinner sig till denna. Trots att hovrätten numera ofta får samma bevisunderlag att bedöma som tingsrätten (genom bild- och ljudinspelningar) torde det ändå vara ytterligt begränsade fall då utevarodomar är möjliga där. Den absoluta huvudregeln är att den tilltalade behöver vara närvarande vid förhandlingen även vid hovrätten.²¹⁶

215 Diesen 2010/11, s. 127.

216 Diesen 2010/11 s. 128.

7. Bevisrättsliga aspekter

Föregående kapitel har behandlat begreppet tillfredsställande utredning och vissa problem kring detta. I detta kapitel behandlas bevisrättsliga aspekter kring utevarohandläggning. Det är inte helt lätt att göra en åtskillnad mellan utredningsaspekter och bevisaspekter eftersom de ofta går in i varandra, särskilt när robusthetsaspekter diskuteras, men tanken med detta kapitel är att främst behandla vissa aspekter och problem som dyker upp i samband med *avgörande* av ett utevaromål, först sådana som har med beviskrav att göra och därefter olika aspekter kring bevisvärdering. Observera att jag ibland gör direkta kopplingar mellan något som sagts i bevisrättslig doktrin och utevarohandläggning, medan i andra fall förutsätts att den problematik som finns vid "lindriga brott" också i hög grad är aktuell vid utevarohandläggning. Med lindrigt brott torde främst avses brott som kan leda till böter och möjligen villkorlig dom.

7.1 Beviskravet

I brottmål är det åklagaren som har bevisbördan för att den tilltalade har begått ett brott och det råder samtidigt ett högt beviskrav. Det höga beviskravet leder till att många åtalade inte kan dömas till något straff. För att undvika *felaktigt fällande domar* är detta något vi helt enkelt får leva med. Intresset av en effektiv straffrättskipning får alltså i viss mån stå tillbaka inför det *rättsskydd* som den oskyldige kan göra anspråk på utifrån oskyldighetspresumtionen.²¹⁷ Garantin mot oriktigt fällande domar får dock inte vara absolut eftersom det skulle kraftigt underminera brottsbekämpningen och rättstryggheten i samhället. Det måste således finnas reella möjligheter att kunna fälla en brottsling för brott.²¹⁸

7.1.1 Positivt och negativt beviskrav

Det höga beviskravet i brottmål kan formuleras både på ett positivt sätt och ett negativt sätt. Denna distinktion har särskilt stor relevans för utevaromål eftersom åklagaren processar gentemot en passiv tilltalad som dessutom ofta saknar försvarare. Man kan lätt inse att denna situation kan vålla stora rättssäkerhetsproblem för den tilltalade om inte rätten kontrollerar åklagarens bevisning från mer än en synvinkel.

Det *positiva beviskravet* bygger på att enbart övervägande sannolikhet för den tilltalades skuld inte räcker för en fällande dom i brottmål. Det krävs i stället att åtalet är styrkt, dvs. att det finns en

²¹⁷ Ekelöf IV, s. 150; Nordh 2011, s. 43.

²¹⁸ Nordh 2011, s. 37.

mycket hög sannolikhet att den tilltalade begått brottet.²¹⁹ Beviskravet kan även formuleras på ett *negativt sätt* på så sätt att det måste vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade begått gärningen för att en fällande dom ska kunna meddelas.²²⁰ Ett sådant beviskrav innebär i praktiken ofta att rättens bevisprövning mer riktas på förhållanden som kan tala emot åklagarens ansvarspåstående.²²¹

Diesen har flera gånger uttalat att om enbart ett av beviskraven används så finns risken att åklagaren uppfyller sitt tema på alltför svag bevisning. Vid enbart tillämpning av ett positivt beviskrav finns risken att det uppstår ett visst vågskålstänkande där åklagaren enklare får bifall för sitt åtal om den tilltalade inte kommer med någon motbevisning alls (t.ex. vid utevaromål). Om man å andra sidan inte hittar något rimligt tvivel i samband med det negativa beviskravet så behöver det inte innebära att åklagarens tes håller i och med att åklagaren måste uppfylla beviskravet för *varje deltema* i sitt gärningspåstående. Man måste alltså först konstatera att åklagarbevisningen tycks hålla.²²²

7.1.2 Är beviskravet lika högt i alla brottmål?

Enligt Diesen bör beviskravet i princip vara detsamma i varje brottmål, dvs. oavsett sådana faktorer såsom brottets svårighetsgrad, den tilltalades inställning och utredningens omfattning.²²³ Även flera andra forskare i doktrinen menar att beviskravet är lika högt oavsett vilken brottstyp det handlar om.²²⁴ Axberger menar t.ex. att det kan uppstå flera negativa konsekvenser om man skulle sänka beviskravet i vissa brottmål. Det riskerar att leda till sänkta ambitionsnivåer tidigare i utredningskedjan samt till att fällande domar alltmer skulle ifrågasättas, eftersom domstolen i sådana fall bara behöver vara ”så gott som säker” snarare än nästan helt säker på sin sak.²²⁵ Det som däremot kan skilja sig åt mellan olika brottmål enligt flera författare är att det ställs olika krav på bevisningens robusthet, alternativt att exempelvis bevisvärdet hos ett erkännande varierar beroende på hur grovt brottet är.²²⁶

219 Ekelöf IV, s. 151.

220 Se bl.a. NJA 1980 s. 725.

221 Ekelöf IV, s. 151-153; Diesen 2015/16, s. 672. Det finns flera HD-fall där HD har ställt upp alternativa hypoteser för att pröva hållbarheten i åklagarens gärningspåstående, se Schelin, 2007, s. 60-66.

222 Se t.ex. Bring & Diesen 2005, s. 186-187; Diesen 1999/00, s. 307; Diesen 2015/16, s. 672-673; Även Ekelöf m.fl. förespråkar att båda beviskraven används i brottmål, se Ekelöf IV s. 153. HD har intagit en liknande ståndpunkt i det s.k. Balkongfallet som avgjordes år 2015, NJA 2015 s. 702 p. 23 och p. 28-29.

223 Diesen 2015, s. 148-149.

224 Lindell 1987, s. 350, 353 och 361; Träskman 2008, s. 503; Schelin 2007, s. 59; Axberger 2007, s. 41 och 68-71; Nordh 2011, s. 38. Se vidare DsJu 1976:8 s. 90, prop. 1986/87:89 s. 174 och delvis NJA 1990 s. 555.

225 Axberger 2007, s. 71.

226 Nordh 2011, s. 38; Se även Diesen 2015, s. 153; Lindell 2005, s. 353; Ang. bevisvärdering av erkännanden, se avsnitt 7.7 nedan.

Möjligen framhäver Diesen ett undantag från huvudregeln kring ett generellt beviskrav för på annat håll säger han att man i utevaromål måste acceptera ett lägre beviskrav, i alla fall i de *allra enklaste utevaromålen*. Där kan sägas att det råder ett ”styrkt” beviskrav som dock inte har definierats närmare av domstolarna. Här tillämpas alltså främst ett positivt beviskrav eftersom alternativa förklaringar kan vara svåra att hitta med tanke på att utredningen sällan är omfattande (och tillåts vara det till viss del). Den tilltalades uppgifter är t.ex. i regel begränsade. I vart fall det positiva beviskravet behövs då för att förhindra att åklagaren kan vinna målet på alltför svag bevisning.²²⁷

Det finns de som menar att beviskravet kan sänkas vid lindriga brott generellt, särskilt gällande sådana brott som enbart kan ge ett lågt bötesstraff.²²⁸ Men man inser lätt att denna ståndpunkt kan medföra vissa rättssäkerhetsproblem (och som då aktualiseras i utevaromål). Bolding menar att beviskravet varierar beroende på brottets svårighetsgrad och rimligen även den tilltalades inställning till anklagelsen om brott. Det är särskilt vid lindriga brott som erkänts som det kan bli tal om en sänkning av beviskravet. I sådana fall anser sig domstolarna kunna acceptera en större risk för misstag än vad som gäller i andra mål. Att rent generellt sänka beviskravet vid *förnekade brott* kan vara mer problematiskt även om brottet är bagatellartat eftersom ett bötesstraff kan innebära *allvarlig olägenhet* för den enskilde. Enligt Bolding strävar många efter att vara laglydiga och blir irriterade om de t.ex. anklagas för trafikförseelser. Det är inte nödvändigtvis trafikbötessumman som de blir mest arga över utan upplevelsen att de felaktigt anklagas för brott. Vidare kan vissa personer förlora sitt anseende även vid lindriga brott, t.ex. snatteri.²²⁹

Den slutsats man möjligen kan dra av allt det som sagts hittills är att det höga beviskravet formellt sett råder i alla brottmål men att det i praktiken ändå är svårt att upprätta helt i vissa lindrigare brottmål, t.ex. utevaromål. Oavsett hur det förhåller sig med detta står det nog klart att prövningen inte blir lika noggrann i alla brottmål och att domstolens slutsatser därmed blir mindre säkra i vissa mål på ett liknande sätt *som om* beviskravet vore sänkt.²³⁰

7.1.3 Beviskravet för uppsåt

Hittills har det generella beviskravet behandlats. Tänkbart är emellertid att beviskravet kan variera hos enskilda brottsrekvisit, t.ex. vid uppsåtsbedömningen. I flertalet utevaromål måste uppsåt föreligga för att den tilltalade skall kunna dömas för brott. Om det går att argumentera för att

227 Diesen 2015, s. 151-152 och 228-229.

228 Ekelöf IV, s. 154 och 189.

229 Bolding 1953, s. 313-316; Bolding 1989 s. 112-13.

230 Ekelöf IV, s. 156-157.

beviskravet kan sänkas rörande den tilltalades uppsåt blir det enklare att tillämpa utevarohandläggning eftersom uppsåtsfrågor torde vara särskilt svåra att bedöma om det inte går att ställa direkta frågor till den tilltalade om avsikter och motiv etc. Diesen hör till dem som menar att beviskravet möjligen är något lägre gällande bl.a. den subjektiva täckningen av ett brott, i alla fall verkar ett lägre beviskrav tillämpas i denna del i praktiken. Rent generellt kan sägas att det kan vara svårt att nå upp till kravet ”bortom rimligt tvivel” gällande subjektiva rekvisit, dvs. huruvida uppsåt eller oaktsamhet är för handen.²³¹

Praxis ger dock inte stöd för att beviskravet är lägre för subjektiva rekvisit.²³² Faktum kvarstår dock att uppsåtsfrågor kan vara mycket svåra att bedöma, t.o.m. när man försöker bedöma detta utifrån det iakttaga beteendet från den tilltalades sida, vilket är utgångspunkten. Handlingar som företas i helt olika avsikter kan t.ex. se ganska så lika ut till det yttre.²³³ Nordh menar dock att man normalt sett inte kan motivera sänkt beviskrav i brottmål enbart utifrån den grunden att ett visst förhållande är svårutrett.²³⁴ Bolding är av samma åsikt. Effektiv brottsbekämpning är i och för sig viktigt, men om beviskravet sänks hur som helst kan antalet oriktiga domar öka.²³⁵ Här har vi ett eventuellt dilemma. Det verkar alltså som beviskravet är högt för subjektiva rekvisit. Samtidigt vet vi att de flesta utevaromålen leder till fällande dom. I och för sig tenderar utfallet bli fällande dom i brottmål rent generellt, dvs. även i närvaromål, men då finns å andra sidan ofta en utredning som ger säkrare bedömningar i uppsåtsfrågan.

7.2 Allmänt om bevisvärdering

Med bevisvärdering menas att domaren bildar sig en uppfattning om styrkan av bevisningen som har lagts fram i målet. Rätten tar sedan ställning till om beviskravet är uppfyllt.²³⁶ Enligt Bolding råder det alltid felmarginaler vid bevisvärdering och det är därmed vanskligt att påstå att bevisvärdering handlar om att sträva efter att uppnå fullkomlig visshet beträffande relevanta fakta.²³⁷ Syftet med den moderna bevisteorin kan dock sägas vara att försöka minimera felmarginalen.²³⁸ Bland annat hypotesmetoden syftar till detta. Denna metod ska gås igenom nedan.

231 Diesen 2015, s. 148-149; Se även Ekelöf IV (1982), s. 126-127.

232 Se Träskman, 2008, s. 503 och Nordh 2011 s. 51-52 som båda hänvisar till NJA 1996 s. 27. Men se numera framförallt NJA 2012 s. 45. Ang. kritik mot rättsfallet, se Diesen 2015, s. 164-166.

233 Träskman 1985, s. 64-66 och 71.

234 Nordh 2011, s. 51. Se dock några få undantag på s. 56-63.

235 Bolding 1989, s. 113-114.

236 Ekelöf IV, s. 160.

237 Bolding 1989, s. 55-56; jfr Lindell 1987, s. 174.

238 Diesen 2015, s. 15.

Först bör betonas att det råder fri bevisprövning och fri bevisvärdering.²³⁹ Det innebär bl.a. att en domstol inte måste utgå från just hypotesmetoden. Men det finns som sagt inte utrymme att gå igenom andra bevismetoder. Det finns heller inte utrymme att gå igenom grundsatser som är gemensamma för olika bevisteorier, såsom att rätten först måste värdera enskilda bevis för sig och sedan göra en sammanvägning.²⁴⁰

7.3 Hypotesmetoden

7.3.1 Prövning av alternativa hypoteser

Hypotesmetoden är en bevisvärderingsmetod som framförallt förespråkas av Diesen. Enligt metoden är kärnpunkten vid bevisprövningen att rätten ska pröva åklagarens tes genom falsifiering av alternativa hypoteser. Mer exakt delas gärningspåståendet upp i delteman och försök till falsifiering sker inte bara beträffande brottet som helhet, utan alternativa (friande) förklaringar söks för varje rättsfakta/brottsrekvisit.²⁴¹ Diesen anser att det är viktigt att rätten formulerar alternativa hypoteser redan innan överläggningen, dvs. att rätten hela tiden är öppen för att ifrågasätta gärningspåståendet som förs fram. Inte minst i utevaromål är en sådan fortlöpande kritisk hållning som inleds i redan tidigt skede viktig för den misstänktes rättssäkerhet. Risken finns annars att gärningspåståendet framstår som oemotsagd under utredningen eller förhandlingen.²⁴²

Som vi kan se utgår hypotesmetoden främst från att ett negativt beviskrav bör tillämpas i domstolarna, men ett positivt beviskrav kan utgöra en viktig mellanstation (eller kontrollstation) särskilt vid mål utan försvarare, lindriga brott eller utevaromål.²⁴³ Enligt hypotesmetoden sker hypotesprövningen sedan genom att domstolen ska söka efter rimligt tvivel kring åklagarens gärningspåstående. Att det anges att tvivlet ska vara *rimligt* innebär att inte vilket tvivel som helst räcker för friande dom.²⁴⁴ Vad som utgör rimligt tvivel påverkas dock av vad som kan betraktas som "rimlig utredning" i målet. Frågan om ett tvivel kan betraktas som rimligt eller inte beror enligt Diesen generellt sett på möjligheten att förena den alternativa hypotesen med *konkreta*

239 35. kap. 1 § RB.

240 Se t.ex. Nordh 2013, s. 71-72; Lindell 2005 s. 399-400; Diesen 2015, s. 73-75; Se vidare NJA 2015 s. 702 p. 22. Problemet är att om rätten bara ser till helheten av bevisen finns det en risk att en brist rörande ett rekvisit kan kompenseras med att bevisningen rörande något annat rekvisit är mycket övertygande. Ang. några andra otvivelaktiga krav vid bevisvärderingen, se bl.a. Lindell 2005, s. 397-398.

241 Diesen 2015, s. 216.

242 Diesen 2015, s. 250-252; Se även Bolding 1988, s. 608-609 beträffande vikten av alternativhypoteser.

243 Diesen 2015, s. 228-230.

244 Diesen 2015, 249.

omständigheter i målet²⁴⁵ och som vi alla vet är omständigheterna i regel av större omfattning i komplexa och grova brottmål än lindriga brottmål. Utredningen är så fullständig som möjligt vid de grövsta och förnekade brotten och då kommer gärningen att prövas bortom *allt* rimligt tvivel. I andra mål tillåts utredningen vara mer begränsad och då ska inte tvivlet sträcka sig längre än till vad det begränsade processmaterialet ger utrymme för.²⁴⁶ Man kan också uttrycka det som att i grövre brottmål bör samtliga rekvisit för brottet ifrågasättas i hög grad medan vid enklare brottmål finns ofta enbart utrymme för rätten att ställa upp någon enstaka alternativ hypotes.²⁴⁷

7.3.2 Utredningsstandard och utredningskrav

Vi har nyss kommit in på det andra kännetecknet med hypotesmetoden. För att bevisvärdering ska kunna genomföras måste bevisningen ha en viss omfattning och därför finns ett *utredningskrav* utöver beviskravet, ett slags robusthetskrav. Det är åklagaren som huvudsakligen ansvarar för att utredningskravet uppfylls (som varierar från mål till mål). Om det brister i utredningskravet, dvs. det saknas utredning rörande en *relevant del i brottmålet*, saknas underlag för att kunna pröva säkerheten i åklagarens gärningspåstående vid en bevisvärdering. Kan inte en rimlig friande förklaring till brottet prövas måste alltså den tilltalade frias.²⁴⁸

Inledningsvis är det dock rätten som gör bedömningen om utredningen når upp till en viss *utredningsstandard* för att målet överhuvudtaget ska kunna prövas i rätten. Det finns alltså två utredningsbegrepp. För att göra det ännu mer komplicerat menar Diesen att utredningskravet för åklagarens del kan variera från mål till mål. Det beror på brottets grovhet, den tilltalades inställning, brottets komplexitet och omständigheterna i det enskilda fallet.²⁴⁹ Jag skriver mer om utredningskravet i avsnitt 7.4 strax nedan och nämner nu vissa aspekter kring utredningsstandarderna.

Utredningsstandarderna (som alltså bedöms först) varierar utifrån liknande faktorer som vid utredningskravet, men beror också på om målet handläggs i närvaro eller utevaro.²⁵⁰ Det finns olika åtgärder rätten kan genomföra före huvudförhandlingen för att en utredningsstandard ska säkerställas. Framförallt har rätten sista ordet huruvida en personligen kallad tilltalad bör närvara eller inte i slutändan. I praktiken kommer rätten att behöva jämföra förundersökningsutsagor med

245 Diesen 2015, s. 170. Detta krav på konkret grund hos hypotesmetoden kan kritiseras för att vara för högt ställt, se Ekelöf IV, s. 168; Nordh 2013, s. 67; Jfr Heuman 1988 s. 255-257.

246 Diesen 2015, s. 242.

247 Diesen 2015, s. 247.

248 Diesen 2015, s. 123-124 och 180-181.

249 Diesen 2015, s. 180-181 och 188-189; Diesen 1993, s. 267-268 och 327.

250 Diesen 1993, s. 274.

gärningsbeskrivningen för att bedöma standardens uppfyllande eller inte i det konkreta fallet. Om utsagan är förenlig med åklagarens gärningspåstående kan detta ofta duga för att utredningsstandarden ska uppnås i lindriga mål.²⁵¹

Eftersom utredningsstandarden varierar är den enklare att uppfylla i vissa utevarosituationer än i andra sådana situationer. Rätten vet på ett ungefär vilken grundutredning som är rimlig att kräva i vissa typfall. Beträffande rattfylleri kan skuldfrågan många gånger utredas i den tilltalades utevaro, men det är inte alltid som påföljdsvalet är givet, t.ex. kan det vara oklart om den tilltalade ska ha en frihetsberövande påföljd eller inte. Det kan också råda tveksamhet om gärningen ska betraktas som grov eller inte.²⁵² I misshandelsmål är det viktigt för den tilltalades rättssäkerhet att rätten granskar friande och mildrande omständigheter som ofta dyker upp i sådana mål. Om den tilltalade uteblir finns risken att utredningen vinklas till hans nackdel av målsägandens och något eventuellt vittnes berättelse. Omständigheter kring brottet och den tilltalades person har även betydelse för påföljdsvalet som inte generellt sett är givet vid misshandelsbrott. Dessa förhållanden innebär att det kan vara svårt att utreda misshandelsmål tillfredsställande i den tilltalades utevaro, och detta särskilt om den tilltalade har förnekat brottet.²⁵³

Även om utredningsstandarden kan variera är den generellt sett lägre vid utevarohandläggning än vid närvaro. Om den lägre standarden uppnås kommer rätten många gånger sedan tvingas koncentrera sig på att bedöma sakens kärna, dvs. de objektiva rekvisiten i gärningsbeskrivningen. Frågor rörande subjektiv täckning och påföljdsval bedöms på magrare underlag än vid närvaro. Detta godtas enbart p.g.a. processekonomiska skäl, dvs. rätten måste kunna bli av med vissa mål.²⁵⁴

7.4 Vad bör en utredning innehålla?

Utredningen som förs fram i ett brottmål kan bestå av olika beståndsdelar. För det första finns en kärna kring gärningspåståendet som alltid behöver redovisas oavsett brottmål. Det handlar om att åklagaren måste redogöra för omständigheter som motsvarar brottsrekvisiten i ett aktuellt lagrum och annan sådan information kring brottets kännetecknande som en gärningsbeskrivning kräver. Diesen kallar dessa omständigheter för omedelbart relevanta omständigheter.²⁵⁵

251 Diesen 1993, s. 280-281.

252 Diesen 1993, s. 352.

253 Diesen 1993, s. 352-353.

254 Diesen 1993, s. 375.

255 Diesen 1993, s. 244-245.

För det andra finns det omständigheter utanför själva gärningsbeskrivningen som *kan* vara viktiga för domstolen att veta, t.ex. vad den misstänkte gärningsmannen gjorde före och efter det påstådda brottet. Dessa omständigheter är viktiga för att enklare kunna bedöma alternativa hypoteser, motiv, eventuella ansvarsfrihetsgrunder och huruvida brottet kan betraktas som ringa eller grovt. Faktorer som den tilltalades inställning och brottets grovhet påverkar hur pass mycket utredning kring dessa omständigheter som behövs. Om den tilltalade inte är närvarande i rätten försvåras kunskapsinhämtning rörande nyss nämnda omständigheter.²⁵⁶ För det tredje kan rätten behöva utredning kring den tilltalades person om det kan bli tal om en annan påföljd än böter för den tilltalades del. Då kan det bli aktuellt att ställa frågor såsom vad bakgrunden till brottet var och hur upprepning ska undvikas. Om den tilltalade uteblir från förhandlingstillfället kan sådana frågor bli mycket svåra att behandla såvida det inte finns en personutredning som utförts.²⁵⁷

Angående utevaromål menar Diesen att det i regel är utredningskravet som är den besvärligaste delen i bevisprövningen och inte beviskravet. Dessa mål bygger ofta i stort på en primärrapport upprättat av polisen, men denna kan vara ofullständig rörande vissa väsentliga förhållanden och likaså kan det råda oklarheter vad den tilltalade egentligen sagt eller menat med ett visst uttalande. Om åklagaren bedöms ha uppfyllt sin utredningsbörda är i regel också förutsättningarna för fällande dom uppfylld. Utevarohandläggning bygger ju i praktiken på att någon motbevisning inte föreligger.²⁵⁸

7.5 Negativ bevisverkan av uteblivande?

Man kan i sammanhanget fråga sig om det uppstår negativ bevisverkan om den tilltalade uteblir från huvudförhandlingen. Om den tilltalade anser sig vara oskyldig borde han ju dyka upp? Det är dock inte säkert. Den tilltalade kan ju känna att utsikterna till framgång är små eller kanske han felaktigt tror att rättegången bara skjuts upp om han har något annat viktigt för sig. Hur som helst, enligt 35 kap. 4 § RB ska rätten med hänsyn till allt som förekommit pröva vilken verkan frånvaro eller annan underlåtenhet ska tillmätas. Processlagberedningen menade att bestämmelsens tillämpning till den tilltalades nackdel måste ske med stor varsamhet i brottmål i och med att bevisskyldigheten ligger på åklagaren.²⁵⁹ Beträffande utevaromål påpekar Diesen att det knappast går att konstatera att brottmål kan utredas tillfredsställande om rätten reflexmässigt skulle låta utevaro få negativ bevisverkan och därmed underlätta åklagarens talan. Rätten måste alltid beakta

256 Diesen 1993, s. 248-250.

257 Diesen 1993, s. 250-251.

258 Diesen 2015, s. 194-195.

259 SOU 1938:44 s. 381-382.

vilken *substans* den tilltalades friande förklaringar har. Negativ bevisverkan behöver inte tillämpas om den friande förklaringen saknar substans, men om det däremot finns substans i förnekandet blir det problematiskt att tillämpa negativ bevisverkan p.g.a. utevaron. Troligen innebär utevaron att målet inte kan utredas tillfredsställande i ett sådant fall.²⁶⁰

7.6 Betydelsen av den tilltalades passivitet i övrigt

I brottmål händer det att den tilltalade även i övrigt är passiv och t.ex. vägrar att svara på en fråga i rätten eller undviker att påtala ett visst förhållande som kan vara betydelsefullt för utgången. Dessa aspekter har betydelse även i utevaromål där det ju kan vara svårt för rätten att erhålla närmare förklaringar från den tilltalades sida. Den tilltalade kanske har valt att inte påtala något viktigt under förundersökningen.

Enligt Nordh kan man av Europadomstolens praxis utläsa att den tilltalades vägran att uttala sig kan ges betydelse i bevishänseende om beviskraven för en fällande dom har uppnåtts, dvs. om övrig bevisning är tillräckligt stark för den tilltalades skuld.²⁶¹ Han menar att svensk praxis ger uttryck för samma ståndpunkt. En förklaringsbörda eller dylikt inträder alltså först när domstolen vid en slutlig sammanvägning av utredningen i målet anser att övertygande bevisning finns rörande den tilltalades skuld. Åtalet bifalles sålunda såvida inte den tilltalade själv antager en rimlig alternativ förklaring.²⁶² Alla håller dock inte med om denna bild. Diesen menar t.ex. att den tilltalade snarare står *risken* för att han är passiv och inte nämner ett eventuellt friande alternativ till rätten. Kärnpunkten är dock att rätten faktiskt har ett ansvar att på *eget initiativ* utreda tänkbara alternativa förklaringar till ett brott så länge de kan anses rimliga.²⁶³

De faktiska möjligheterna för rätten att utreda alternativa förklaringar varierar dock från mål till mål beroende på bl.a. en sådan faktor som den tilltalades aktivitet. I grunden är det dock främst brottets svårighetsgrad och den tilltalades inställning (erkännande eller förnekande) som avgör vilken aktivitet man kan kräva från rättens sida. Vid exempelvis ett mindre brott som samtidigt har erkänts kan det finnas en potentiellt friande omständighet, men denna beaktas då inte såvida rätten inte uppmärksammas på detta. En sådan rättsförlust är i och för sig trist men kan godtas eftersom man inte kan kräva att utredningsstandarden ska vara lika hög i alla mål.²⁶⁴ Vid de allra lindrigaste

260 Diesen 2015, s. 106.

261 Nordh 2013, s. 54 som hänvisar till målen Murray mot Storbritannien och Averill mot Storbritannien.

262 Nordh 2013, s. 55; Se även Schelin, 2007, s. 56.

263 Diesen 2015, s. 128-133; Ang. sista meningen, se även Diesen 2015/16, s. 673 och 675.

264 Diesen 2015, s. 136.

utevaromålen där utredningen är begränsad till en polisrapport torde utrymmet för finande av rimliga alternativa förklaringar till brottet ytterst små för rättens del.

7.7 Bevisvärdering av erkännanden

Tidigare har behandlats vilken betydelse som ett erkännande kan ha rörande beviskravet. Här behandlas mer i detalj hur ett erkännande ska bevisvärderas. Om den tilltalade erkänner brott ska domaren pröva erkännandet med hänsyn till omständigheterna och bedöma dess sanningshalt.²⁶⁵ De omständigheter som ska beaktas är framförallt de under vilka erkännandet avgivits och den utredning som i övrigt finns i målet.²⁶⁶ Processlagberedningen menade att vid grövre brott kan inte ett erkännande ensamt ligga till grund för en fällande dom såvida det inte styrks av andra omständigheter. I sådana här fall råder ju ett krav på fullständig utredning. Den tilltalades erkännande kan dock utgöra tillräcklig bevisning om anklagelsen rör ett mindre brott.²⁶⁷

Bolding är av samma åsikt. I och för sig menar han att risken för att erkännanden är oriktiga är större i bagatellartade brottmål än i grövre brottmål, men som nämnts tidigare tillåter sig domstolarna ta större risker i bagatellartade fall.²⁶⁸ Man kan fråga sig varför oriktiga erkännande förekommer oftare i lindriga brottmål, t.ex. utevaromål. Det finns nog många tänkbara skäl. Förmodligen erkänner en hel del tilltalade småbrott som inte begåtts för att slippa dras med saken eller för att slippa inställa sig i rätten. Benägenheten att erkänna brott som någon annan har begått är samtidigt inte särskilt skadligt för en själv vid just lindriga brott, dvs. man riskerar inte särskilt långtgående negativa följder för det. Den tilltalade kan också ha missuppfattat åklagarens gärningsbeskrivning i någon väsentlig del.²⁶⁹ Det är dock generellt sett mycket svårt att uppskatta hur vanligt förekommande falska erkännanden är. På grund av brister och inkonsekvens i dessa upptäcks säkert en hel av del av polisen, men om polisen redan innan erkännandet är övertygad om den misstänktes skuld kan chanserna att upptäcka ett falskt erkännande minska.²⁷⁰

Det nämndes nyss att ett erkännande eventuellt kan vara tillräckligt för fällande dom i mindre brottmål, dvs. sådana brott som leder till böter, men detta torde förutsätta att erkännandet lämnats i form av en utsaga. Möjligheten finns ju att erkännandet är oriktigt och domstolen måste kunna

265 35 kap. 3 § andra stycket RB.

266 SOU 1926:32, s. 256.

267 SOU 1938:44, s. 380-381.

268 Bolding 1953, s. 313-314.

269 Ekelöf IV, 1982, s. 75.

270 Forssman, 1997, s. 123.

pröva den möjligheten. Ett erkännande utan någon närmare förklaring lämpar sig för strafföreläggande, men alltså inte för domstolsförfarandet.²⁷¹

I de mest bagatellartade utevaromålen (dvs. inte alla utevaromål) råder emellertid en *presumption* att erkännandet är riktigt, trots att presumptioner egentligen strider mot principen om att varje bevis ska prövas individuellt. Men denna presumption är att betrakta som *nödlösning* eftersom erkännanden generellt sett inte kan prövas lika bra i utevaromål. Det finns många gånger bara en polisrapport och en uppgift om ett erkännande. Om ingenting talar emot erkännandet anses det alltså gälla och även innefatta uppsåt.²⁷² Om den misstänkte inledningsvis förnekar brott men sedan erkänner när saken går till domstol (kanske för att slippa inställa sig till domstol) kan det uppstå en sådan omständighet som talar emot erkännandet. Även i de allra lindrigaste målen kan det alltså uppstå tydliga situationer där erkännanden måste ifrågasättas.²⁷³

271 Bring & Diesen, 2005, s. 250.

272 Diesen 2015, s. 153-154 och 170. Ekelöf menar att det råder en slags presumtionsverkan hos erkännanden vid lindriga brottmål rent generellt (1982, s. 126-127).

273 Diesen 2015, s. 93-94 och 96; Diesen 1993, s. 458; jfr Heuman 1983a, s. 23 samt JO 1974 s. 114.

8. Några särskilda problemen vid utevarohandläggning

Efter att ha gått igenom begreppet tillfredsställande utredning och bevisrättsliga aspekter som är relevanta för utevarohandläggning kommer jag nu i detta kapitel kortfattat behandla några särskilda problem som kan uppkomma vid utevarohandläggning, men som inte riktigt passar in i enbart ett utredningskapitel eller ett beviskapitel, utan snarare båda. Först behandlas problem som har att göra med att rätten måste förlita sig på utsagor i förundersökningsprotokoll/polisprotokoll. Därefter behandlas några problematiska aspekter vid uppsåtsbedömningen i lindriga brottmål generellt, men som har stor betydelse även vid utevaromål.

8.1 Utsagor i förundersökningsprotokoll och polisprotokoll

Vid utevaromål måste rätten som sagt grunda sina bedömningar på uppgifter som har lämnats under förundersökningen eller motsvarande. Man kan emellertid argumentera för att den tilltalade redan under förundersökningen hamnar i ett underläge, särskilt i dessa mål. I och för sig råder ett objektivitetskrav för åklagare och polis, men som yrkeskategori kan det av naturliga skäl vara svårt för dessa att upprätthålla detta krav fullt ut. De vill gärna visa effektivitet och inte tro eller visa att de misstänker fel person.²⁷⁴ Vid förhör som görs med den misstänkte under förundersökningen finns risken att polisen är inriktad på att klara upp saken och få bevis om den misstänktes skuld. Dessa förhållanden kan vidare påverka förhørsprotokollets utformning till den misstänktes nackdel.²⁷⁵

Den som förhörs får i och för sig påpeka möjliga felaktigheter som finns i protokollet när detta läses upp eller när den misstänkte läser det själv. Av olika skäl kan den förhörde dock missa eventuella felaktigheter eller undvika att påtala något. Han kan ju missförstå det som har skrivits ned, alternativt inte fästa tillräckligt stor uppmärksamhet vid allt som står i protokollet. Det kan också vara så att den förhörde inte vågar anmärka någon felaktighet i protokollet. Det krävs en viss självständighet för att våga sig på det.²⁷⁶ Vidare kan viktiga upplysningar från den förhörde ha utelämnats eller kanske det inte klart framgår av förhöret vilka frågor som ställts om delar av förhöret skrivs ned som en sammanfattning. Överlag kan sägas att rättssäkerhetsgarantierna inte är lika höga vid förhör under förundersökningsstadiet jämfört med förhör inför domstol.²⁷⁷

274 Klette 1977, s. 69; Bring & Diesen 2005, s. 69-70; jfr Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 528-529.

275 Klette 1977, s. 69-71.

276 Trankell 1963, s. 31.

277 NJA 2015 s. 702 p. 25-26. Se vidare Heuman 1983b, s. 219-223.

Hur som helst: när rätten hamnar i en utevaro-situation måste den vara medveten om att det inte är säkert att protokollet alltid överensstämmer med den tilltalades uppfattning i olika frågor. Det finns ett beslutsunderlag, men det är inte säkert detta ger upphov till det bästa resultatet. Nackdelarna med utsaga i protokollform är flera, vilket gör att rätten måste läsa detta mycket kritiskt *både* vid bedömningen om närvaro behövs eller inte samt senare vid avgörande av målet. Diesen menar att i de mål som avgörs i utevaro är bristerna i förhören ofta så stora att de egentligen bör avhjälpas genom kompletterande frågor genom att den tilltalade är närvarande vid förhandlingen. Och för att rätten verkligen ska kunna bedöma frågor kring tillförlitlighet m.m. krävs nästan att rätten har två versioner av en utsaga att välja mellan precis som i vanliga fall.²⁷⁸ Det bör kanske erinras om att det inte får råda alltför stora robusthetsbrister eller dylikt för att utevarohandläggning överhuvudtaget ska kunna tillåtas. Men att det exempelvis inte krävs fullgod utredning beror alltså på resursskäl och effektivitetsskäl och att man knappast kan kräva att rättssäkerheten ska vara lika hög i alla brottmål. Detta gäller alltså trots det tidigare uttalandet om att människor även kan bli förargade om de blir felaktigt döma för mycket lindriga brott (vilket rätten bör vara medveten om).

Enligt Heuman finns det en risk att rätten alltför lätt godtar en slags ”presumption” om att förundersökningsuppgifter eller dylikt är riktiga och att den bryts först om det finns konkreta omständigheter som talar för missförstånd vid polisförhör eller otillbörliga förhörsmetoder. Rätten kan tänkas uppfatta en förundersökningsutsaga som tillförlitlig av olika skäl, bl.a. därför att den ligger nära det påstådda brottet i tiden, men sådant resonemang förutsätter att utsagan verkligen motsvarar förhörspersonens genuina ståndpunkt. Med tanke på de tolkningsproblem m.m. som trots allt kan finnas i förhörssituationer och vid nedskrivande torde utsagorna många gånger enbart kunna tillmätas ett visst bevisvärde enligt Heuman.²⁷⁹ Om vi utgår från att rätten åtminstone är medveten om en del av de problem som tagits upp i detta avsnitt kan man undra om det ändå inte (i praktiken) råder ett sänkt beviskrav i lindriga brottmål såsom utevaromål. De flesta sådana mål leder ju som bekant till fällande dom och det finns ingen utsaga från den tilltalade i domstolssalen. Å andra sidan kan det säkerligen finnas flera fall då protokollutsagor håller tillräcklig kvalitet. Och Lindell menar att det inte finns anledning att ge polisprotokoll begränsat bevisvärde *på förhand* trots vissa kända problem med protokoll.²⁸⁰

278 Diesen, 1993, s. 452-453.

279 Heuman 1983b, s. 221.

280 Lindell 1987, 127-128. En protokollutsagas bevisvärde bör f. ö. variera beroende på om det rör sig om försök till direkt redogörelse av det sagda ordet eller enbart en sammanfattning, se prop. 1994/95 s. 23 och Schelin 2007, s. 221. Förmodligen är sammanfattningar vanliga i bagatellartade utevaromål, vilket kan vara problematiskt.

Det finns ett antal hovrättsfall där hovrätten har bedömt om det gått att döma en tilltalad person utifrån en primärrapport eller platsrapport upprättad av polis (t.ex. i samband med trafikbrott).²⁸¹ Hovrätten har bl.a. uttalat att en rapport torde kunna utgöra tillräcklig bevisning för en fällande dom om innehållet i rapporten är *klart och utförligt* och det vidare kan antas att ett hörande av polismannen inte kommer att leda till väsentligt bidrag till utredningen i målet. Om det t.ex. inte framgår av en rapport var polismannen stod placerad vid bevittnandet av ett påstått trafikbrott, har detta lett till sänkt bevisvärde hos rapporten.²⁸² Att en polisman inte alltid behöver kallas i bagatellmål rörande innehållet i sin rapport beror på att dennes minne för ”rutinhändelsen” kan ha förlorat sin individualitet med tiden.²⁸³ Men oavsett om ett polisvittne kallas till rätten eller inte för att vittna kommer en polisrapport eller dylikt spela stor betydelse i utevaromål och då gäller det för rätten att vara noggrann med om rapporten verkligen är utförlig i alla delar. I mycket enkla mål finns sällan någon försvarare som kan påtala brister och den tilltalade har kanske inte sagt så mycket själv under polisutredningen.

8.2. Vissa problem avseende fastställande av uppsåt

Lindell har uttryckt flertalet problem som kan uppkomma vid uppsåtsbedömningen i lindriga brottmål som har direkt relevans för utevaromål. I viss mån rör det sig om problem som kan godtas eftersom man inte kan kräva lika omfattande utredning i lindriga brottmål, men likväl handlar det om förenklade tankesätt m.m. som hindrar sanningssökandet på ett betydande sätt.

Vid framförallt bevisvärdering aktualiseras till viss del frågor kring huruvida det finns regelbundenheter som man kan jämföra omständigheterna i ett mål med. Vid en del tekniska frågor som aktualiseras i brottmål finns generella regler i bakgrunden som styr observerade samband, t.ex. mellan bromsspår och en bils hastighet. Om rätten således ska bestämma en bils hastighet utifrån bromsspår är det inte särskilt viktigt att beakta vad den enskilde personen har för attityder, bakgrund och karaktärsdrag etc. Vid många andra frågor är det däremot viktigt att ta reda på varför en person handlat på ett visst sätt. Att bedöma huruvida ett visst skäl från den tilltalades sida stämmer överens med verkliga förhållanden kan i sin tur vara mycket svårt.²⁸⁴

Det yttre händelseförloppet kan få *oproportionerligt stor betydelse* vid bedömningen av uppsåt om förklaringen som den tilltalade lämnar är ovanlig eller inte särskilt trovärdig vid en först anblick,

281 Se RH 1990:56, RH 1991:75, RH 1997:12, RH 2000:3 och 2003:17.

282 RH 1990:56 och RH 1991:75 (ingen fällande dom i något av fallen).

283 35 kap. 14 § 3 p RB; Prop. 1986/87:89 s. 173.

284 Lindell 1987, s. 230-231 och 234.

särskilt om utredningen samtidigt är knapp, vilket den i regel är i bagatellmål. Man kan ta ett snatterimål som exempel. Där finns inte utrymme att ingående undersöka levnadssituation, bakgrund och karaktär etc. rörande en viss person. Men om det hade funnits möjligheter att undersöka dessa aspekter hade trovärdigheten kring en förklaring från den tilltalades sida kring bristande uppsåt kunna öka.²⁸⁵ Dessa uttalanden visar att det kan vara svårt att upprätta sanningsprincipen fullt ut i lindriga brottmål. Lindell själv menar att processekonomiska skäl måste tillåtas väga över långtgående strävan efter sanning i sådana brottmål.²⁸⁶

I brottmål finns det också en risk att domstolen utläser en brottslig avsikt från den tilltalades sida eftersom ett visst observerat agerandet ogillas eller strider mot en norm. Även om det i sig inte innebär snatteri att enbart stoppa in saker i jackfickan är detta något man vanligtvis inte bör göra och om den tilltalade inte kommer med något skäl som vid en första anblick framstår som rimlig finns risken att normbrytande är tillräckligt för konstaterande av brottslig avsikt.²⁸⁷ Ett annat problem som Lindell tar upp är att vid särskilt lindriga brottmål finns även en risk att domstolen *sänker beviskravet* rörande brottets subjektiva sida om handlandet uppfyllt de objektiva rekvisiten i en straffbestämmelse.²⁸⁸ Detta är knappast tillåtet i brottmål, inte ens vid de allra mest bagatellartade utevaromålen – utom möjligen när den tilltalade har erkänt gärningen.²⁸⁹ Men även ett sådant förfarande är något problematiskt eftersom rätten då ruckar på sanningsökandet på ett betydande sätt och gör det väldigt lätt för sig.

Avslutningsvis kan det förresten vara värt att påpeka att sänkningar av beviskravet är en problematik som återkommer i litteraturen även vid andra frågor än just uppsåtsbedömningen. Enligt Heuman finns det en risk att domstolen avgör ett lindrigare brottmål utifrån ett lägre beviskrav eller ett material som inte är helt tillförlitligt, eftersom domstolen samtidigt kan ställas inför krav på besparingar och effektivitet. Detta gäller särskilt om kraven på allmän laglydnad samtidigt är framträdande i brottmålet, t.ex. vid trafikbrottslighet.²⁹⁰

285 Lindell 1987, s. 235.

286 Lindell 1987, s. 239-240.

287 Lindell 1987, s. 235-237.

288 Lindell 1987, s. 238-239.

289 Se avsnitt 7.7 ovan.

290 Heuman 1983a, s. 82-83.

9. Går det att utvidga möjligheterna till utevarohandläggning?

I SOU 2013:17 föreslog Straffprocessutredningen att rekvisitet ”tillfredsställande utredning” skulle ersättas med ett mer liberalt rekvisit för att utevarohandläggning ska tillåtas: handläggningsformen får ske *såvida inte särskilda skäl talar emot* att ett mål avgörs i den tilltalades utevaro. Utredningen påpekade bl.a. att otydligheten i begreppet ”tillfredsställande utredning” sannolikt leder till att många förhandlingar ställs in i onödan.²⁹¹ Särskilda skäl som talar emot avgörande vid den tilltalades utevaro skulle enligt utredningen kunna vara att ett vittne eller en målsägande behöver identifiera den tilltalade, att åklagaren begär att den tilltalade ska höras (t.ex. på grund av uppgifter som framkommer under förhandlingen), att målet rör en person som är yngre än 18 år, att målet rör huruvida utvisning ska ske eller inte, eller att utredningen i påföljdsdelen inte är fullständig. Även vid fall där den tilltalade är mellan 18 och 21 år kan det finnas särskilda skäl mot att handlägga målet i den tilltalades utevaro. Det kan även vara så att en tilltalad kan ha ett krav på att få vara personligen närvarande för att få insyn i målet och föra fram sin sak inför rätten. Det kan också finnas ett allmänintresse av att den tilltalade är personligen närvarande.²⁹²

Utredningen menar att huvudförhandling i princip ska hållas om åklagaren anser att målet kan avgöras i den tilltalades utevaro. Att åklagarens bedömning blir viktigare förutsätter dock att åklagaren vid förundersökningen dokumenterar utredningen noggrant och ser till att den håller sådan god kvalitet att det kan finnas grund till en fällande dom. Om rätten gör en annan bedömning rörande utredningens kvalitet ska åtalet ogillas, men rätten ska inte göra någon preliminär bedömning av om utredningen är tillräcklig för en fällande dom.²⁹³

Utredningen nämner att det i flertalet fall inte behöver vara något större problem att den tilltalade inte fullt ut kan bemöta eventuella uppgifter som lämnas under huvudförhandlingen, t.ex. från förhörspersoner, så länge som den tilltalade kallats till förhandlingen. Utredningen betonar överlag ett ökat partsansvar i brottmålsprocessen.²⁹⁴ Angående domstolens roll menar utredningen att rättens främsta uppgift bör vara att se till att otydligheter klarläggs genom materiell processledning. Om den tilltalade inte är närvarande och det samtidigt är så att bevisningen pekar i olika riktningar så

291 SOU 2013:17 s. 526 och 528.

292 SOU 2013:17 s. 526 och 531-532.

293 SOU 2013:17 s. 528-529.

294 SOU 2013:17 s. 529.

ska inte detta behöva leda till att domstolen kompletterar utredningen eller ställer in huvudförhandlingen, utan i stället bör åtalet helt enkelt ogillas.²⁹⁵

Utredningens nyss nämnda förslag har inte lett till lagstiftning. I samband med en proposition kring andra förslag som Straffprocessutredningen utarbetade tog regeringen inte någon slutlig ställning till nyss nämnda förslag eftersom det fanns ett behov av kompletterande underlag.²⁹⁶ Hur som helst så är det är tveksamt om förslaget borde godtas eftersom det finns flera potentiella brister med det. Uttrycket ”såvida inte särskild skäl talar emot” är inte ett särskilt klagörande begrepp och innebär rent begreppsmässigt nästan en presumtion för att utevarohandläggning bör äga rum om den tilltalade uteblir. I sådant fall skulle förslaget innebära ett ännu större avsteg från sanningsprincipen som de ursprungliga förarbetena till nya rättegångsbalken ansåg vara viktig. Det är en sak att sanningsprincipen inte kan upprätta fullt ut i brottmål, men det är troligen mer besvärligt om det för vissa brottmål görs avsevärda avsteg från den. Förslaget behandlar vidare knappast de problem som kan uppkomma om muntlighetsprincipen inte upprättas fullt ut i brottmål, t.ex. att den tilltalades utsaga i förhörsskrift sällan helt motsvarar det innehåll som kan ges muntligen.

Det är dock inte säkert att en markant ökad användning av utevarohandläggning sker om utredningens förslag godtas. Utredningen nämner trots allt flera exempel på fall där särskilda skäl kan tala emot utevarohandläggning. Eftersom exemplen som tas upp i SOU:n är ganska många (och fler lär finnas) kan man fråga sig om detta inte snarare avskräcker flera domare från att använda utevarohandläggning alltför ofta. Exempelen visar i vart fall att det är tveksamt om det går att utvidga möjligheterna till utevarohandläggning. Det framgår även om man kritiskt granskar utredningens närbesläktade förslag kring ett särskilt förfarande i vissa erkända mål (varav huvudförhandling inte skulle behövas alls i sådana fall). Framförallt kan nämnas att utredningen själv nämner minst tio stycken tänkbara särskilda skäl mot användande av ett sådant förfarande, t.ex. att den tilltalades erkännande inte är klart och entydigt eller att en omständighet anförs som gör att tingsrätten behöver pröva en ansvarsfrihetsgrund.²⁹⁷ Kontentan är att det kan uppstå många olika tänkbara problem om den tilltalade inte är närvarande inför rätten så att eventuella oklarheter kan utredas. Precis som nämns tidigare i uppsatsen är det också viktigt att straffprocessförfarandet inte enbart är rättssäkerhet utan även framstår som rättssäkert. Det är en aspekt som ofta glöms bort.

295 SOU 2013:17 s. 530. Ang. sista meningen, jfr Inställda förhandlingar 2005, s. 30-31.

296 Prop. 2013/14:170 s. 42.

297 SOU 2013:17 s. 409-410.

Huruvida man bör utvidga användandet av utevarohandläggning är naturligtvis inte bara en fråga om förfarandets förmåga att efterfölja rättssäkerheten eller sanningsprincipen, utan även dess förmåga till effektivitet av olika slag. Inför de ändrade utevaro-reglerna år 1982 kom t.ex. Rättegångsutredningen med följande uttalande: ”I vilken mån man bör avstå från tilltalades personliga närvaro vid huvudförhandlingar blir ... som så mycket annat inom processrätten - en fråga om avvägning mellan effektivitet och rättssäkerhet.”²⁹⁸ Här avses kanske främst processekonomisk effektivitet, men även allmänpreventiva effekter måste i praktiken beaktas. Upprätthålls t.ex. moralbildningen i samhället, dvs. rättens handlingsdirigerande roll, om allmänheten vet att sannolika brottslingar ofta inte ens behöver närvara inför domstol? Denna fråga beror på vad som är effektivast när det gäller att upprätta preventiva effekter: antingen en snabbare reaktion på brottet eller en huvudförhandling med dess mer allvarliga klimat.²⁹⁹ Såvitt jag vet finns det ingen forskning som har besvarat vilket som är viktigast.

298 Prop. 1981/82:105 s. 33.

299 Bet. 1981/82:JuU45 s. 8.

10. Analys och slutsatser

Syftet med denna uppsats har varit att redogöra för gällande rätt kring utevarohandläggning i svensk domstol samt närmare belysa den problematik som kan uppkomma vid handläggningen. En betydande del av uppsatsen har härvid även varit att belysa utevarohandläggning utifrån straffprocessen generellt, särskilt utifrån de funktioner som straffprocessen kan tänkas ha. Detta har förhoppningsvis visat att utevarohandläggning inte existerar i något rättsligt vakuum. Jag ska nu nedan försöka ge ett sammanhängande svar kring frågeställningarna i arbetet. Jag börjar med frågan huruvida rätten kan utreda saken tillfredsställande om den tilltalade inte är närvarande vid huvudförhandlingen eftersom denna fråga har behandlats mest ingående.

10.1 Kan saken utredas tillfredsställande om den tilltalade inte är närvarande?

Vid denna fråga aktualiseras både aspekter och problem direkt härrörande till rekvisitet tillfredsställande utredning och sådana som har med bevisaspekter att göra. Om det inte finns en tillräckligt omfattande utredning kan inte rätten göra en ändamålsenlig bevisprövning. Men även om utredningen kan sägas leva upp till utredningskravet i samband med utevaro-regeln kan det ändå av rättssäkerhetsskäl vara besvärligt att avgöra målet i den tilltalades utevaro.

Till att börja med är det inte enkelt att närmare ange vad tillfredsställande utredning innebär vid tillämpning av utevaro-regeln. Det är ett svårtillämpat begrepp och på senare tid har närmare riktlinjer kring regelns tillämpning efterfrågats från bl.a. domarhåll, men det har inte skett någon ny lagstiftning eller nya tydliga förarbetsuttalanden på den punkten. Troligen leder osäkerheten till att rättstillämpningen kan variera från domstol till domstol och det är inte särskilt förutsebart eller rättssäkert för den tilltalades del.

I vissa fall är det dock enklare än i andra fall att konstatera att rekvisitet faktiskt är uppfyllt och senare eventuellt fälla den tilltalade för brott utan större osäkerhetsmoment. Så är t.ex. fallet om rena rättsfrågor bedöms eller om det inte finns ett krav på uppsåt rörande brottet. En annan situation som är mer lättbedömd är om det utöver uppgifter från den tilltalades del finns teknisk bevisning eller dylikt som indikerar att den tilltalade begått ett brott. I förarbetena har nämnts blodanalys vid påstådda rattfylleribrott. Även sådant som kameraövervakning, bromsspår, laserhastighetsmätare och rättsintyg av skador (t.ex. vid misshandel), torde underlätta möjligheterna till

utevarohandläggning. Därmed inte sagt att det är rör sig om tillräckliga förutsättningar. I en del fall kan det dessutom råda osäkerhet främst rörande påföljdsdelen och inte skuldfrågan.

Bland de svåraste målen att utreda tillfredsställande är sådana där den tilltalade förnekar brott och där uppsåtsfrågor samtidigt är särskilt framträdande, såsom vid snatteribrott. Då kanske det inte räcker med att det finns kameraövervakning och några uttalanden från den tilltalade i skrift för att utredningsstandarderna ska vara uppfyllda. För att tillfredsställande utredning ska råda i nyss nämnda exempel krävs antagligen att det bl.a. finns detaljerade förhörsuppgifter om hur den tilltalade tänkte vid händelsen och viss bakgrundsinformation för att bedöma den tilltalades trovärdighet. Sådana förutsättningar är dock troligen inte uppfyllda alltför ofta. Vid polisförhör torde det vidare vara svårt för polisen att överblicka exakt vilka frågor som rätten är intresserad av senare i domstolssalen och som framgått i denna uppsats motsvarar den skriftliga utsagan hos den tilltalade ändå inte alltid dennes genuina uppfattningar. Sådana språk- och tolkningsproblem riskerar dock att förbises och inte tas på allvar.

I viss mån är det oklart hur pass restriktiva möjligheterna egentligen är att döma en tilltalad i dennes utevaro trots att ett förnekande finns. Förarbetena från början av 1980-talet intar en restriktiv syn i frågan, men dessa förarbeten börjar bli till åren. Möjligheterna till utevarohandläggning har utvidgats en aning sedan dess (sexmånadersgräns-fängelse vid tingsrätten) och uttrycker antagligen en något liberalare syn på utevarohandläggning rent generellt. Naturligtvis torde det förresten vara mycket svårare att utreda ett mål tillfredsställande i utevaro om påföljden kan bli just fängelse. Utevaro-regeln var ursprungligen främst till för erkända bötesmål-fall och för inte så länge sedan var det enbart möjligt att döma den tilltalade i dennes utevaro om påföljden kunde bli böter (om man bortser från avvikande-fallen). Det är antagligen mycket ovanligt att tilltalade döms till fängelse i utevaro, särskilt mot bakgrund av de höga rättssäkerhetskrav som gäller i straffprocessen generellt om man studerar straffprocessens funktioner. Att processen dessutom måste *framstå* som säker framgår med särskild tydlighet av NJA 2009 s. 836 som har behandlats ingående i uppsatsen.

En problematik som kan uppkomma är att utevaro-regeln tillämpas utan att tillfredsställande utredning egentligen är uppfyllt, särskilt om målströmningen är hög vid den specifika domstolen eller om den tilltalade prövar rättens tålmod genom att obstruera på ett tydligt sätt. Om rätten senare fäller den tilltalade (vilket är det absolut vanligaste scenariot i utevaromål) kanske den resonerat på så sätt att sannolikheten ändå är hög att den tilltalade faktiskt begått det påstådda brottet vid de flesta brottmål och vid just utevaromål blir påföljden oftast ändå enbart böter. Men så

ska man inte resonera. Kärnpunkten är att det höga beviskravet måste vara uppfyllt för att en fällande dom ska kunna utdömas och prövning av alternativa hypoteser kan bara tillämpas på ett lämpligt sätt om det finns en allsidig utredning som beaktar relevanta omständigheter.

Vid frågan om den tilltalade behöver vara närvarande i rättssalen eller inte måste beaktas sådana aspekter såsom att den tilltalade kan ha ett intresse av att närvara vid rättegången, samt att allmänhetens förtroende för rättsväsendet måste upprätthållas. Det ser inte bra ut om utevarohandläggning används alltför enkelt vid t.ex. anklagelser om lite allvarigare brott utan att den tilltalade hörs. Därtill kommer den kriminalpolitiska aspekten att tilltalade som fälls för brott eventuellt inte inser allvaret i sina handlingar om de inte närvarar inför en domstol. Detta gäller kanske särskilt unga tilltalade personer eller förstagångsförbrytare. Det finns alltså många olika skäl till varför det är viktigt att den tilltalade är närvarande i rättegångssalen.

När det gäller problem som härrör direkt till bevisprövningen och bevisvärderingen i utevaromål så har flera sådana nämnts i uppsatsen, såsom t.ex. att det riskerar att uppstå alltför förenklade uppsåtsbedömningar eller svårigheter att bedöma om exempelvis erkännanden från tilltalade verkligen utgör erkännanden. Falsa erkännanden kan eventuellt förekomma bara för att den tilltalade vill slippa domstolsprocessen. En annan problematik som kan uppkomma är att rätten inte kan ställa upp lika många tänkbara alternativa hypoteser i utevaromål som i andra brottmål. Här gäller det bl.a. för rätten att undersöka om åklagarens bevisning verkligen är övertygande rörande alla delar av gärningsbeskrivningen. Det kanske största problemet vid bevisvärderingen är emellertid att det kan uppstå en sänkning av det generella beviskravet när utredningen är mindre omfattande och när domstolarna samtidigt har krav på att hantera ärenden snabbt och effektivt. En sänkning av beviskravet leder till att fler oskyldiga personer döms för brott även om det är nästintill omöjligt att veta om det rör sig om en liten ökning eller stor ökning i sådant fall. Någon större negativ verkan på folkmoralen kanske det dock inte blir eftersom målen som avgörs är bagatellbrott eller lindriga brott.

10.2 Utevarohandläggning och straffprocessens funktioner

Jag har tidigare i uppsatsen kommenterat hur utevarohandläggning förhåller sig till straffprocessens funktioner och avvägningar mellan rättssäkerhet och effektivitetsaspekter. Men det kan vara värt att kommentera förhållandet ytterligare nu när rättskällorna kring utevarohandläggning behandlats mer ingående.

Vid utevarohandläggning är utredningsstandarden sänkt av processekonomiska skäl eftersom rätten måste kunna avgöra vissa mål på detta sätt för att inte rätten ska översvämmas av mål. Detta leder till att rättssäkerheten för den tilltalade minskar något, samtidigt som möjligheterna att uppnå ett materiellt riktigt avgörande minskar. Detta hade knappast tillåtits om vi hade haft en rättsordning med långtgående inkvisitoriska drag. Men precis som nämnts tidigare i uppsatsen är det tveksamt om sökande efter sanningen är straffprocessens huvudfunktion eftersom bevismässiga och rättsliga förutsättningarna begränsar möjligheterna till sanningssökande och likaså finns det andra samtidigt krav på att straffprocessen ska vara någorlunda snabb och effektiv etc. På ett generellt plan kan man säga att en långsam process kanske rentav försämrar rättssäkerheten. När olika aspekter kring processuella förfaranden och bevisrätt tas upp nämns dock ofta att det är mycket viktigt att rätten når materiellt riktigt avgörande. Man kan härvid konstatera att sanningsprincipen ska eftersträvas så långt det går och att det måste finnas ganska hög säkerhet att avgörandet blir riktigt i slutändan. Man kan inte kräva av åklagaren och rätten att genomföra alltför långtgående utredningsåtgärder vid lindriga brottmål och framförallt utevaromål, men vissa ansträngningar måste i vart fall göras.

Det finns förresten vissa situationer där sanningssökande kanske inte är lika viktigt när rätten avgör mål i den tilltalades utevaro, t.o.m. vid mer allvarlig brottslighet (t.ex. om fängelsestraff kan bli aktuellt). Man skulle t.ex. kunna betona effektivitetssträvanden om det främst uppstår rättsfrågor i ett brottmål snarare än bedömning av sakförhållanden utan att man behöver tala för mycket om vikten av sanningsprincipen. I sådana fall kanske den tilltalades närvaro inte behövs så mycket av utredningsskäl. En annan sak är att ett sådant förfarande kanske inte uppfattas som tillräckligt rättssäkert om brottet är av det lite allvarligare slaget. I de flesta brottmål dyker det dessutom upp tillfällen då det är viktigt att den tilltalade bör bemöta vissa aspekter. Huvudregeln om personlig närvaroskyldighet vid domstolskallelsen är trots allt ganska stark.

Som nämnts tidigare i uppsatsen är rättssäkerhet kanske den viktigaste funktionen i straffprocessen, i vart fall om man särskilt riktar in sig på domstolens roll. Detta måste man ha i åtanke vid tolkningen av utevaro-regeln. Att prövningen inte kan vara lika noggrann i lindriga brottmål som vid allvarliga brottmål är nog rimligt, men det får nog inte röra sig om alltför stora skillnader eftersom då uppstår en uppdelad straffprocess där likabehandlingen kan variera enormt. Det är en sak att vissa mycket enkla brottmål kan bedömas och avgöras av åklagaren. Men när ett mål hamnar i domstol ska det vara en ordentlig prövning, annars hade åklagaren lika gärna kunnat avgöra det målet också. Med andra ord är det tveksamt om man kan låta effektivitetssträvanden i domstolarna

få alltför stort spelrum, det gäller både en analys av utevaro-regeln så som den ser ut just nu och så som den skulle kunna se ut i framtiden eller med en annan sorts utevaro-regel.

Handlingsdirigerings och brottsbekämpning är naturligtvis funktioner som också kan ha betydelse i samband med en tolkning av utevaro-regeln. Åklagaren har visst handlingsutrymme när det gäller frågan om åtal bör äga rum eller inte i samband med lindrigare brott. Bagatellbrott behöver inte alltid åtalas eftersom gärningsmannen förväntas iaktta rättelse utan att åtal eller rättegång sker. Om åklagaren fattar beslut om åtal så innebär det kanske att det finns ett samhällligt intresse av att den materiella lagstiftningen upprätthålls. Denna funktion skulle i så fall vara viktig i de flesta huvudförhandlingssituationer där den tilltalade uteblivit trots att brotten som utreds där kan vara förhållandevis lindriga. Likaså kan man tänka sig att delar av allmänheten har ett visst intresse av att exempelvis trafikbrottslighet upprätthålls av säkerhetsskäl. Allmänhetens förtroende för rättsväsendet kan försämrats om brott inte beivras och lagförs. Men som nämnts tidigare i uppsatsen måste man vara försiktiga med sådana här resonemang eftersom krav på repression kan leda till att oskyldiga personer i enskilda fall riskerar att dömas för brott. Om rätten åtminstone strävar efter en relativt noggrann prövning av ansvarsfrågan i utevaromål kan dock handlingsdirigering potentiellt hindra en alltför generös tolkning av utevaro-regeln: tilltalade bör kanske inte dömas för brott i deras utevaro alltför ofta, särskilt vid brott med en målsägande, eftersom rätten då riskerar att sända ut signalen att vissa sorters brott inte bör tas på särskilt stort allvar.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Propositioner

Prop. 1931:80 *Kungl. Maj:ts proposition angående huvudgrunderna för en rättegångsreform*

Prop. 1964:10 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om införande av brottsbalken m.m.; given Stockholms slott den 29 november 1963*

Prop. 1981/82:41 *om förundersökningsbegränsningar m. m.*

Prop. 1981/82:105 *om vidgade möjligheter att avgöra brottmål i den tilltalades utevaro*

Prop. 1984/85:3 *om åtalsunderlåtelse*

Prop. 1986/87:89 *om ett reformerat tingsrättsförfarande*

Prop. 1994/95:12 *Handläggning av ungdomsmål*

Prop. 1994/95:23 *Ett effektivare brottmålsförfarande*

Prop. 1996/97:8 *Utökad användning av strafföreläggande*

Prop. 1997/98:96 *Vissa reformer av påföljdssystemet*

Prop. 2000/01:108 *Åtgärder mot inställda huvudförhandlingar i brottmål vid tingsrätterna m.m.*

Prop. 2004/05:131 *En modernare rättegång - reformering av processen i allmän domstol*

Prop. 2013/14:170 *Åtgärder för att hantera stora brottmål och inställda förhandlingar*

Prop. 2017/18:58 *Genomförande av oskuldspresumtionsdirektivet*

Statens offentliga utredningar

SOU 1926:32 *Processkommissionens betänkande angående rättsväsendets ombildning – Andra delen: rättegången i brottmål*

SOU 1938:44 *Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk II: Motiv m.m.*

SOU 1974:27 *Mindre brott – Lagföring genom strafföreläggande eller domstolsförhandling*

SOU 1982:26 *Översyn av rättegångsbalken 1: Processen i tingsrätt Del B: Motiv m.m.*

SOU 2013:17 *Brottmålsprocessen – Betänkande av Straffprocessutredningen*

SOU 2017:7 *Straffprocessens ramar och domstolens beslutsunderlag i brottmål – en bättre hantering av stora mål*

SOU 2017:17 *Om oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid rättegången – Genomförande av EU:s oskuldspresumtionsdirektiv*

Utskottsbetänkanden

Bet. 1981/82:JuU45 *Justitieutskottets betänkande om vidgade möjligheter att avgöra brottmål i den tilltalades utvär*

Promemorior

DsJu 1976:8

Inställda huvudförhandlingar i brottmål II Sjunde promemorian: Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga frågor. Domstolsverket. Datum 2005-08-29 Diarienummer 761-2004.

Litteratur

Asp, Petter & Ulväng, Magnus | *Kriminalrättens grunder*, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013.

Axberger, Hans-Gunnar | *I: Rättssäkerheten i brottmål: ifrågasatt av Justitiekanslern*, Lunds domar akademi, Lund, 2007, s. 13-84.

Bladini, Moa | *I objektivitetens sken: en kritisk granskning av objektivitetsideal, objektivitetsanspråk och legitimeringsstrategier i diskurser om dömande i brottmål*, Makadam, Göteborg, 2013.

Bolding, Per Olof | Sannolikhet och bevisvärdering i brottmål, *Svensk Juristtidning* 1953, s. 305-338.

Bolding, Per Olof | Osannolikhet eller ovisshet? En fråga om behandlingen av alternativhypoteser vid bevisvärderingen, *Svensk Juristtidning* 1988, s. 606-609.

Bolding, Per Olof | *Går det att bevisa? - Perspektiv på domstolsprocessen*, Norstedts Förlag, Stockholm 1989.

- Bring, Thomas & Diesen, Christian | *Förundersökning*, 3., [omarb.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2005.
- Bylander, Eric | *Muntlighetsprincipen: en rättsvetenskaplig studie av processuella handläggningsformer i svensk rätt*, Iustus förlag, Uppsala, 2006.
- Bylund, Torleif | *Tvångsmedel. 1, Personella tvångsmedel i straffprocessen*, Iustus, Uppsala, 1993.
- Danelius, Hans | *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 5., [uppdaterade] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2015.
- Diesen, Christian | *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*, Juristförlaget, Stockholm, 1993.
- Diesen, Christian | Utom rimligt tvivel – om beviskrav och bevisvärdering i brottmål, *Juridisk tidskrift* 1996/97 s. 525-535.
- Diesen, Christian | Grunderna för bevisvärderingen I: Diesen, Christian & Björkman, Johanna (red.), *Bevis. [1], Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis*, Norstedts juridik, Stockholm, 1997, s. 11-81.
- Diesen, Christian | Bevisvärdering och vittnespsykologisk utsageanalys – Metodlikheter och metodskillnader, *Juridisk Tidskrift* 1999/00 s. 298-311.
- Diesen, Christian | Viktigt med personlig närvaro för tilltalad i hovrätten, *Juridisk Tidskrift* 2010/11 s. 124-129.
- Diesen, Christian | *Bevis. 10, Bevisprövning i brottmål*, 2. [rev. och utök.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2015.
- Diesen, Christian | Balkongfallet – ett riktigt bevisprejudikat, *Juridisk Tidskrift* 2015/16 s. 666-678.
- Ekelöf, Per Olof | *Rättegång. Häfte 4*, 5., omarb. uppl., Norstedt, Stockholm, 1982.

- Ekelöf, Per Olof | Samhällsåskådning och civilprocess – än en gång I: Höglund, Olle & Welamson, Lars (red.), *Festskrift till Lars Welamson*, Norstedt, Stockholm, 1988, s. 119-135.
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Heuman, Lars, *Rättegång. Häfte. 4, 7.*, omarb. och rev. uppl., Norstedt, Stockholm, 2009.
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Pauli, Mikael | *Rättegång. Häfte. 5, 8.*, [rev. och utök.] uppl., Norstedt, Stockholm, 2011.
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars & Pauli, Mikael | *Rättegång. Häfte. 1, 9.*, [omarb. och rev.] uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2016.
- Elwing, Carl M. | *Tillräckliga skäl: studier över förutsättningarna för allmänt åtal*, Gleerup, Lund, 1960.
- Elwing, Carl M., Wallén, Per-Edwin & Aspelin, Erland | *Brott och brottmål, 7.*, [omarb. och rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 1993.
- Felaktigt dömda: rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*, eddy.se, Visby, 2006.
- Forssman, Fredrik | Prövning av erkännande I: Diesen, Christian & Björkman, Johanna (red.), *Bevis. [1], Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis*, Norstedts juridik, Stockholm, 1997, s. 83-140.
- Frände, Dan, *Finsk straffprocessrätt. I*, Forum Iuris, Helsingfors, 1999.
- Frände, Dan | Om moderna efterforskningsmetoder och straffprocessens funktion. *Nordisk tidskrift for Kriminalvidenskab*, 2000 s. 261-267.
- Jareborg, Nils | *Straffrättsideologiska fragment*, Iustus, Uppsala, 1992.
- Jareborg, Nils | Vilken sorts straffrätt vill vi ha? – Om defensiv och offensiv straffrättspolitik I: Victor, Dag (red.) *Varning för straff – Om vådan av den nyttiga straffrätten*, Fritzes Förlag 1995, s. 19–36.

- Jareborg, Nils & Zila, Josef | *Straffrättens påföljdslära*, Femte upplagan, Wolters Kluwer, Stockholm, 2017.
- Heuman, Lars | *Skriftligt hovrättsförfarande i brottmål*, Juridiska föreningen, Lund, 1983a
- Heuman, Lars | Kan fällande brottmålsdom grundas på polisprotokoll? *Advokaten* 1983b, s. 219-223.
- Heuman, Lars | Kringgås principen om åklagarens bevisbörda? I: Höglund, Olle & Welamson, Lars (red.), *Festskrift till Lars Welamson, Norstedt*, Stockholm, 1988, s. 251-279.
- Heuman, Lars | Grundsatsen om kontradiktoriskt förfarande och principen om bevisomedelbarhet I: Andersson, Torbjörn & Lindell, Bengt (red.), *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, Iustus, Uppsala, 2004, s. 261-280.
- Heuman, Lars | Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva, *Juridisk Tidskrift* 2004/05 s. 42-60.
- Kleineman, Jan | Rättsdogmatisk metod: I Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013.
- Klette, Hans | *Brottmålsprocessen ur den tilltalades perspektiv*, Studentlitteratur, Lund, 1977.
- Landström, Lena | *Åklagaren som grindvakt: en rättsvetenskaplig studie av åklagarens befogenheter vid utredning och åtal av brott*, Iustus, Uppsala, 2011.
- Lindblom, Per Henrik | Tvekamp eller inkquisition?, *Svensk Juristtidning* 1999 s. 617-655.
- Lindblom Per Henrik | Domstolarnas växande samhällsroll och processens förändrade funktioner – floskler eller fakta?, *Svensk Juristtidning* 2004 s. 229–262.
- Lindblom, Per Henrik | Straffprocessens samhällsfunktioner I: *Sena uppsatser: om domstolsprocessen, processmaterialet och den alternativa tvistlösningen*, 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2006, s. 319-331.

Lindell, Bengt | *Sakfrågor och rättsfrågor*, Iustus Förlag, Uppsala 1987.

Lindell, Bengt, Eklund, Hans, Asp, Petter & Andersson, Torbjörn | *Straffprocessen*, 1. uppl., Iustus, Uppsala, 2005.

Lithner, Klas | *Åklagararbete och åklagarroll*. Stockholm, 1983.

Mellqvist, Mikael | *Processrätt: grunderna för domstolsprocessen*, 3. uppl., Iustus, Uppsala, 2015.

Mellqvist, Mikael | Rättens gång – vad är meningen?, *Svensk Juristtidning*, Häfte Festskrift 2016, s 253-290.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna | Tomt prat igen? – Om straffprocessens modeller och funktioner I: Andersson, Torbjörn & Lindell, Bengt (red.), *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, Iustus, Uppsala, 2004 s. 523-538.

Nordh, Roberth | *Bevisrätt B: bevisbörda och beviskrav*, Iustus, Uppsala, 2011.

Nordh, Roberth | *Bevisrätt C: bevisvärdering*, Iustus, Uppsala, 2013.

Nowak, Karol | *Oskuldighetspresumtionen*, 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2003.

Nyström, Inger | En effektivisering av straffprocessen i enklare brottmål, *Nordisk tidskrift for Kriminalvidenskap* 1989, s. 32-41.

Olivecrona, Karl | *Rättegången i brottmål enligt RB*, 2., omarb. uppl., Norstedt, Stockholm, 1961.

Packer, Herbert L | *The limits of the criminal sanction*, Stanford Univ. Press, Stanford, Calif., 1968.

Peczenik, Aleksander | *Vad är rätt?: om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, 1. uppl., Fritze, Stockholm, 1995.

Robberstad, Anne | *Mellom tvekamp og inkvisisjon: straffeprosessens grunnstruktur belyst ved fornærmedes stilling*, Universitetsforl., Oslo, 1999.

- Sandgren, Claes | *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 3., [utök. och rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2015.
- Schelin, Lena | *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Omarb. [utg.], Norstedts juridik, Stockholm, 2007.
- Stridbeck, Ulf | Muntlighet ved domstol i Norge I: Bylander, Eric & Lindblom, Per Henrik (red.), *Muntlighet vid domstol i Norden: en rättsvetenskaplig, rättspsykologisk och rättsetnologisk studie av presentationsformernas betydelse i förfarandet vid domstol i Norden*, Iustus, Uppsala, 2005, s. 87-130.
- Trankell, Arne | *Vitnespsykologins arbetsmetoder*, Liber, Stockholm, 1963.
- Träskman, Per Ole | Kan gärningspersonens uppsåt bevisas med hållpunkter i sinnevärlden? I: Nelson, Alvar, Jareborg, Nils & Träskman, Per Ole (red.), *Skuld och ansvar: straffrättsliga studier tillägnade Alvar Nelson*, Iustus, Uppsala, 1985, s. 56-75.
- Träskman, Per Ole | Rimligt eller inget rimligt tvivel I: Kleineman, Jan, Westberg, Peter & Carlsson, Stephan (red.), *Festskrift till Lars Heuman, Jure*, Stockholm, 2008, s. 501-514.
- Zila, Josef | Om rättssäkerhet, *Svensk Juristtidning* 1990, s. 284-305.
- Victor, Dag | Politik och straffsystem – ett drama under utveckling, I: Victor, Dag (red.), *Varning för straff – Om vådan av den nyttiga straffrätten*, Fritzes Förlag 1995, s. 57-77.

Rättsfallsförteckning

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1980 s. 725

NJA 1990 s. 555

NJA 1996 s. 27

NJA 2000 s. 661

NJA 2009 s. 836

NJA 2012 s. 45

NJA 2015 s. 284

Rättsfall från hovrätterna

RH 1986:62

RH 1987:55

RH 1990:56

RH 1991:75

RH 1997:12

RH 1999:8

RH 2000:3

RH 2003:17

RH 2005:18

RH 2011:4

RH 2012:78

Beslut från Justitieombudsmannen

JO 1974 s. 114

JO 1985/86 s. 61

Rättsfall från Europadomstolen

Averill mot Storbritannien, dom den 6 juni 2000, nummer 36408/97

Colozza mot Italien, dom den 12 februari 1985, nummer 9024/80

Cooke mot Österrike, dom den 10 april 1997, nummer 25878/94

Dembukov mot Bulgarien, dom den 28 februari 2008, nummer 68020/01

Murray mot Storbritannien, dom den 8 februari 1996, nummer 18731/91